

Rots en Water, dat is voor later!

Onderzoek naar transfer van de training Rots en Water in het VMBO LW00

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

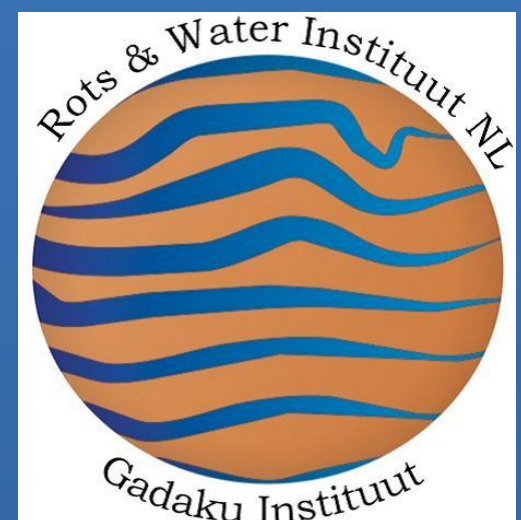
Meesterstuk

Student: R. Gardeniers

Studentnummer: 1369252

Juli 2013

Docent: M.A.P.P. den Otter

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hoofdstuk 1 Aanleiding van het onderzoek	5
1.1. Aanleiding en probleemstelling	5
1.2. De belangen en relevantie van dit onderzoek	5
1.2.1. Schoolbelangen	5
1.2.2. Genderspecifiek en maatschappelijk belang	6
1.2.3. Persoonlijke belangen	6
1.3. Onderzoeksvragen	7
1.4. Hypothese achter de titel: ‘Rots en Water, dat is voor later!’	7
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader	8
2.1. Rots en Water	8
2.1.1. De theorie	8
2.1.2. Rots en Water wereldwijd	9
2.2. Leerling-populatie in relatie tot Rots en Water	10
2.2.1. Het puberbrein	10
2.2.2. Externaliserend en internaliserend gedrag en Rots en Water	10
2.2.3. Autisme Spectrum Stoornis (ASS) en Rots en Water	11
2.2.4. Groepsprocessen	12
2.3. Inclusie en Passend Onderwijs	12
2.4. Transfer bij trainingen	13
Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie	16
3.1. Type onderzoek en onderzoeksstrategie	16
3.2. Onderzoeksmethoden en respondenten	18
3.2.1. Leerling-enquêtes	18
3.2.2. Klimaatschaal	18
3.2.3. Enquête voor personeel	19
3.2.4. Interviews en werkbezoeken	19
3.3. Betrouwbaarheid en validiteit	19
3.4. Ethiek	20
Hoofdstuk 4 Data analyse	22
4.1. Deelvraag 1: “Welke effecten zijn zichtbaar na een Rots en Water training?”	22
4.1.1. Vergelijking groep zonder en met RW	22
4.1.2. Vergelijking klas één en twee	24
4.1.3. Extra stellingen van de leerlingen met RW	26
4.1.4. Schaalvragen over de oefeningen	27
4.1.5. Open vragen	28
4.1.6. Klimaatschaal	29

4.2.	Deelvraag 2 “Wat leert de literatuur ons over transfer bij trainingen?”	30
4.3.	Deelvraag 3	30
4.3.1.	Deelvraag 3a: “Wat weten collega’s van Rots en Water?”	30
4.3.2.	Deelvraag 3b: “Welke mogelijkheden zien collega’s om Rots en Water breder uit te dragen en welke concrete acties kunnen zij hierin zelf ondernemen?”	31
4.3.3.	Inventarisatie van Rots en Water thema’s	31
4.3.4.	Open vragen	32
4.4	Interviews en werkbezoeken	32
Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen		34
5.2.	Discussie en kritische noot	36
5.3.	Aanbevelingen	37
5.3.1.	Opzet en inhoud van de training / ontwikkeling van de trainers	37
5.3.2.	Implementatie binnen de school / mogelijkheden voor transfer	38
Hoofdstuk 6 Reflectie en nawoord		39
6.1.	Terugblik	39
6.2.	Opbrengst	39
Geciteerde werken		41
Bijlage 1 Leerling-enquêtes		42
Bijlage 2 Klimaatschaal		60
Bijlage 3 Enquête voor personeel		69
Bijlage 4 Interviews en werkbezoeken aan andere scholen		81

Rots en Water, dat is voor later!

Onderzoekscontext

Evaluatie en actieonderzoek bij ruim 100 leerlingen uit klas 1 en 2 VMBO en 36 collega's

Opbrengsten (schoolniveau)

- Rots en Water is een waardevol programma
- Collega's weten te weinig van Rots en Water
- Draagvlak om Rots en Water breder uit te dragen is aanwezig
- Het merendeel van de collega's vindt Rots en Water zinvol
- Meer kennis over groepsprocessen en de specifieke doelgroepen is wenselijk
- Vervolg in klas 3 en 4 is belangrijk

Onderzoeksvraag:

Wat zorgt voor transfer van de geleerde vaardigheden in een Rots en Water training, naar de situaties daar buiten?

Deelvragen:

1. Welke effecten zijn zichtbaar na een Rots en Water training?
2. Wat zegt de literatuur over transfer bij trainingen?
- 3a. Wat weten collega's van Rots en Water?
- 3b. Welke mogelijkheden zien collega's om Rots en Water breder uit te dragen en welke concrete acties kunnen zij hierin zelf ondernemen?

Onderzoeksmethoden

bronnenonderzoek, enquêtes, klimaatschaal, interviews, werkbezoeken

Opbrengsten (trainingsniveau):

- Inhoud van de training is goed.
- Twee jaar training heeft meer effect dan één jaar.
- Leerlingen zien geen direct effect na een training Rots en Water
- Rots en Water heeft geen meetbaar effect op het groepsproces.

Theoretisch kader:

Rots en Water, leerlingachtergronden, groepsprocessen, transfer, inclusie, passend onderwijs

Info:

rgardeniers@christoffelbreda.nl

Inleiding

Vanaf 2001 ben ik werkzaam op Christoffel, een school voor MAVO en voorbereidend MBO met leerwegondersteuning, sinds vorig jaar ‘Specifiek VMBO’. Alle leerlingen hebben een beschikking voor Leerwegondersteuning (LWOO) of een beschikking vanuit de Permanente Commissie Leerlingenzorg (PCL). Een substantieel deel van de leerlingen heeft daarnaast een beschikking vanuit de Regionale Expertise Centra (REC). Ik ben docent Lichamelijke Opvoeding, mentor en Rots en Water trainer. Daarnaast ben ik lid van de werkgroep Pedagogisch Klimaat Christoffel (PKC). Deze werkgroep ziet toe op het pedagogisch klimaat en is bezig met het implementeren van Herstelgericht Werken (Oostrik, Ruigrok, & van Vroonhoven, 2005). Door het volgen van de opleiding tot Master Special Educational Needs (SEN), heb ik de mogelijkheid gekregen om praktijkgericht onderzoek te doen op school. Deze uitdaging ben ik aangegaan en heb mij gericht op Rots en Water (Ykema, 2004) als onderdeel van het bevorderen van een positief pedagogisch klimaat.

“Rots en Water heeft als doel het verbeteren van zelfbeheersing, zelfreflectie, zelfvertrouwen, en communicatieve en sociale vaardigheden. Daarnaast zijn de preventie van geweld en van seksueel geweld, het leren maken van eigen keuzes en het leren gaan van een eigen weg belangrijke thema’s... Rots en Water maakt gebruik van een psychofysieke didactiek, wat inhoudt dat startend vanuit een fysieke invalshoek, mentale en sociale vaardigheden worden aangereikt en verworven.” (Rots en Water Nederland - Gadaku Institute, 2013)

Hoofdstuk 1

Aanleiding van het onderzoek

In dit hoofdstuk staat de aanleiding van de onderzoeksvragen en de belangen van dit onderzoek centraal.

1.1. Aanleiding en probleemstelling

Rots en Water vindt zijn oorsprong in Nederland in 1999. Sinds 2006 wordt de training op Christoffel gegeven. Het heeft een aantal jaren geduurd het programma aan te passen aan de leerling-populatie en tot een werkbaar concept te komen. Regelmatig doet zich de vraag voor, wat het effect is van de trainingen. Vanuit deze vraag start dit onderzoek. Als onderzoeker ben ik op zoek naar de effecten en de transfer van de oefensituaties in de training.

1.2. De belangen en relevantie van dit onderzoek

Het pedagogisch klimaat staat hoog in het vaandel op Christoffel, maar staat tegelijkertijd onder druk door de specifieke leerling-populatie. Rots en Water is in 2006 ingevoerd op school om het pedagogisch klimaat te verbeteren. In dit onderzoek wordt bekeken hoe groot deze bijdrage is. En hoe de training kan worden verbeterd. Omdat Rots en Water slechts één middel is ter verbetering van het pedagogisch klimaat, wordt in de aanbeveling gekeken of er samenwerking plaats kan vinden met andere interventies die hier op Christoffel mede bepalend voor zijn.

1.2.1. Schoolbelangen

De school heeft belang bij dit onderzoek, omdat een bestaand programma onder de loep wordt genomen, om te komen tot verbetering. Dit is van belang voor leerlingen, docenten, ouders en de directie van de school. Leerlingen hebben baat bij een betere transfer van de training, omdat zij adequater geholpen kunnen worden bij vaardigheden, die ze nodig hebben om te komen tot goed burgerschap. Docenten kunnen dit merken aan reducering van gedragsproblemen en een beter (pedagogisch) groepsklimaat. Voor ouders geldt dat hun kind zich beter kan ontwikkelen en de kans op het halen van een diploma wordt vergroot. Dit laatste is tevens goed voor de schoolontwikkeling.

“Praktijkgericht onderzoek impliceert dat het onderzoeksproces en de uitkomsten daarvan gevolgen hebben voor de organisatie en de manier van samenwerken door de beroepspraktijk.” (De Lange, Schuman, & Montesano Montessori, 2011, p. 54)

Dit betekent veelal een veranderingsproces, waarbij het creëren van voldoende draagvlak noodzakelijk is. Kritische reflectie speelt hierbij een grote rol. Het is dus van belang om te onderzoeken hoe docenten en leerlingen de training ervaren en of er draagvlak is voor een betere transfer.

1.2.2. *Genderspecifiek en maatschappelijk belang*

Oorspronkelijk gaat Rots en Water uit van een specifieke benadering voor jongens en meisjes (genderspecifiek). Er is gebleken dat het programma dan het meeste effect heeft. (Ykema, Hartman, & Imms, 2006) Deze genderspecifieke benadering is maatschappelijk gezien een actueel thema. De feminisering van het onderwijs zorgt voor steeds minder mannelijke rolmodellen. Vooral jongens zouden hierin een tekortkoming kunnen ervaren. Toch heeft Christoffel gekozen voor heterogene groepen en wordt Rots en Water klassikaal in leerjaar één en twee aangeboden. Een voordeel hiervan is dat de groepsdynamica aandacht krijgt en dat jongens en meisjes ook van elkaar kunnen leren. Diverse actuele thema's zoals 'zinloos geweld', sociale media en pesten spelen een rol in de Rots en Water trainingen. Omgaan met agressie is een veelvuldig besproken thema. Het kennen van de eigen grenzen is hierbij een belangrijke competentie. Assertiviteit en weerbaarheid zijn vaardigheden die nodig zijn om je als jongere staande te houden binnen de samenleving. Deze en andere vaardigheden helpen bij het komen tot goed burgerschap. Door Rots en Water leert de leerling hiermee omgaan en verantwoorde keuzes te maken. Door de komst van Passend Onderwijs zullen de leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften steeds meer in ons onderwijs terecht komen. Rots en Water kan helpen om aan deze behoeften tegemoet te komen. Hiermee dient de training op Christoffel en onderzoek hiernaar ook een maatschappelijk belang.

1.2.3. *Persoonlijke belangen*

Kenmerkend van een praktijkonderzoek is dat de onderzoeker zelf deel uit maakt van het onderzoek. *“Praktijkgericht onderzoek stelt daarom ook hoge eisen aan de omgangs- en communicatievormen binnen de context waarin het onderzoek gedaan wordt.”* (De Lange, Schuman, & Montesano Montessori, 2011, p. 53) Volgens hen bestaat objectiviteit in strikte zin niet binnen praktijkgericht onderzoek, omdat het onderzoek wordt bepaald door de voorkennis van de onderzoeker. Als onderzoeker probeer ik te streven naar zoveel mogelijk objectief handelen, door kritische reflectie en transparantie. Het voordeel van persoonlijke betrokkenheid bij het thema en de context is de mogelijkheid om de aanbevelingen snel te implementeren. De motivatie om met het onderzoek en de bevindingen aan de slag te gaan wordt hiermee vergroot. Het proces van onderzoek doen levert bovendien een belangrijke bijdrage aan mijn professionalisering.

1.3. Onderzoeksvragen

Het doel van dit praktijkonderzoek is, om de Rots en Water trainingen die op Christoffel gegeven worden, te evalueren en aanbevelingen te geven tot verbetering. Hierbij wordt gezocht naar transfer van de geleerde vaardigheden naar situaties buiten de training.

Bovenstaande leidt tot de volgende centrale onderzoeksvraag:

Wat zorgt voor transfer, van de geleerde vaardigheden in een Rots en Water training, naar de situaties daar buiten?

Door middel van de volgende deelvragen wordt een antwoord gezocht op deze vraag:

1. *Welke effecten zijn zichtbaar na een Rots en Water training?*
2. *Wat zegt de literatuur over transfer bij trainingen?*
3. *A. Wat weten collega's van Rots en Water?*
B. Welke mogelijkheden zien collega's om Rots en Water breder uit te dragen en welke concrete acties kunnen zij hierin zelf ondernemen?

1.4. Hypothese achter de titel: 'Rots en Water, dat is voor later!'

De titel van dit onderzoek is gebaseerd op een hypothese. Ik veronderstel dat leerlingen niet altijd direct doorhebben wat de training hen oplevert. Er zullen leerlingen zijn die tijdens of direct na een training in situaties komen waarin ze de geleerde vaardigheden kunnen toepassen. Er zullen ook leerlingen zullen zijn die pas na langere tijd inzien wat het nut is geweest. Op dit moment lijken de geleerde vaardigheden niet goed te beklijven. Door dit onderzoek zou duidelijk moeten worden of deze hypothese klopt.

Hoofdstuk 2

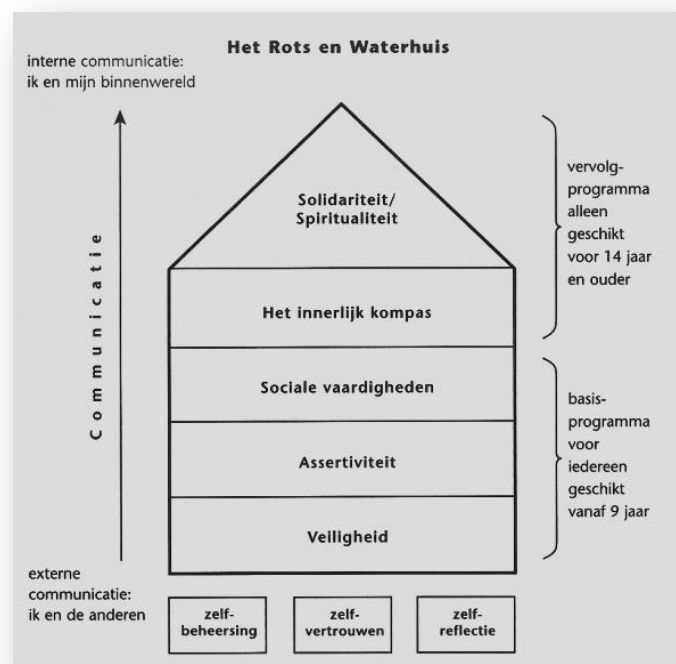
Theoretisch kader

In dit hoofdstuk staat het theoretisch kader van dit onderzoek. Het begint met de theorie over Rots en Water. Vervolgens wordt de achtergrond van de leerling-populatie op Christoffel beschreven in relatie tot Rots en Water en de theorie achter groepsprocessen. De samenhang met Passend Onderwijs staat in §2.3. Tot slot staan de bevindingen uit een bronnenonderzoek over transfer van trainingen.

2.1. Rots en Water

2.1.1. De theorie

Bij Rots en Water wordt gedrag bespreekbaar gemaakt door het aangaan van fysieke oefeningen. Er wordt een huis gebruikt als metafoor voor de thema's die aan bod komen (figuur 1). De thema's uit de fundering (zelfbeheersing, zelfvertrouwen en zelfreflectie) zitten als een rode draad door het programma verweven. Op de fundering staan vijf lagen.

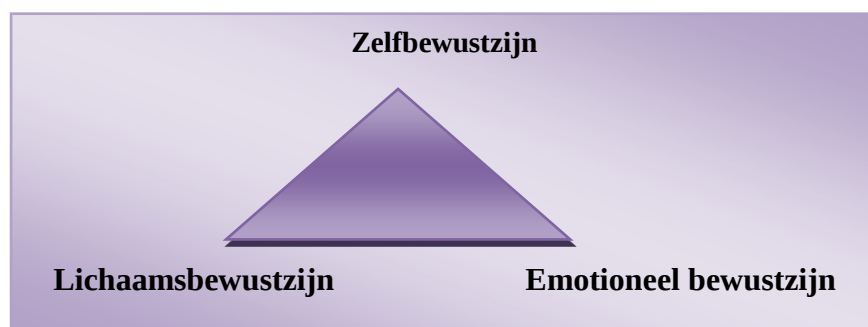

Figuur 1: Het Rots en Waterhuis (Ykema, 2004)

De onderste drie lagen vormen de basisvaardigheden die voor ieder mens van belang zijn en komen in alle trainingen terug.

- Veiligheid; Iemand die zich veilig voelt, kan zich goed ontplooien. In deze laag worden de basisvaardigheden van communicatie en zelfverdediging aangeleerd. Het leren omgaan met geweld speelt een rol. Stevig leren staan zorgt voor meer zekerheid en een veiliger gevoel.
- Assertiviteit; Leren omgaan met moeilijke situaties en op komen voor jezelf. Lichaamstaal speelt een rol. Hoe kom je over op een ander? Er wordt geleerd goed op te stellen in een conflictsituatie door een keuze te maken tussen rots of water.
- Sociale vaardigheden (communicatie); Of je opstelt als rots of water, belangrijk is het afstemmen op de ander. Soms is het nodig om rots te zijn (opkomen voor jezelf of een ander). Vaak is het handig om water te zijn (meegaand, flexibel).

De bovenste twee lagen (de ‘zolder’) gaan over zelfontplooiing, seksualiteit en spiritualiteit en zijn meer geschikt voor oudere leerlingen. In de trainingen op Christoffel komt dit nauwelijks aan bod. Bij Rots en Water gaat het om een bewustwording van het eigen lichaam. *“De fysieke gewaarwording vormt de brug naar zelfbewustzijn en emotioneel bewustzijn!”* (Ykema, 2004, p. 63) Wanneer leerlingen zich bewust zijn van hun lichaam, zijn ze ook bewuster van hun eigen emoties en gevoel. Er is dan sprake van de psychofysieke driehoek (figuur 2). Uit ervaring blijkt dat jongens hier meer moeite mee hebben.

Figuur 2: Psychofysieke driehoek (Ykema, 2004)

Deze informatie is belangrijk voor het onderzoek, gezien de leerling-populatie op Christoffel. In §2.2 blijkt waarom veel leerlingen moeite hebben met de balans in deze psychofysieke driehoek.

2.1.2. Rots en Water wereldwijd

Naast Nederland is Rots en Water groot geworden in Nieuw Zeeland en Australië. ‘The Gadaku Institute’ is de wereldwijde organisatie van Rots en Water. Gadaku is Aboriginal voor ‘young boy’. Diverse organisaties op de wereld zetten zich in om (voornamelijk) jongens te ondersteunen in hun ontwikkeling naar jong volwassene. The Family Action Centre, Boys Forward institute in Australië en Rock and Water New Zealand, zijn hier voorbeelden van. Zij gebruiken allen het Rots en Water programma als middel om hun doelen te bereiken. Het wereldwijde succes van Rots en Water geeft

aan dat het programma effectief is. In Nederland wordt Rots en Water steeds vaker ingezet op scholen, jeugdinstellingen en particuliere adressen.

2.2. Leerling-populatie in relatie tot Rots en Water

De leerling-populatie op Christoffel kenmerkt zich door diverse leer- en gedragsproblemen en de puberleeftijd. De leerstoornissen hebben weinig directe invloed op de Rots en Water training. Wel de faalangstige kenmerken en eventuele gedragsproblemen die hierdoor kunnen ontwikkelen.

Gedragsproblemen kunnen worden onderverdeeld in externaliserend (naar buiten kerend) en internaliserend (naar binnen kerend) probleem gedrag (Van der Wolf & Van Beukering, 2009; Van Lieshout, 2009). Hieronder worden enkele leerling-kenmerken toegelicht in relatie tot Rots en Water.

2.2.1. Het puberbrein

Onder invloed van hormonen vinden er in de pubertijd grote veranderingen plaats. Crone (2008) onderscheid vier domeinen in het brein: het lerende, emotionele, sociale en creatieve brein. Waar veel pubers moeite mee hebben is het plannen en organiseren (het lerende brein). Daarnaast is het emotionele brein bij pubers vaak overactief.

“Sommige hersengebieden ontwikkelen zich echter veel later uit dan andere waardoor er een soort disbalans ontstaat, vooral tussen emotionele en rationele processen”. (Dirksen & Möller, 2011, p. 38)

Pubers nemen hierdoor soms verkeerde beslissingen. Terwijl ze op andere (rustige) momenten vaak heel goed risico's kunnen benoemen. In deze leeftijdsperiode is de sociale omgeving (peer group) belangrijk en treden ouders meer naar de achtergrond. De jongere is bang om door leeftijdsgenoten negatief beoordeeld te worden, waardoor groepsdruk een grote rol speelt. Kennis over het puberbrein maakt dat de trainer zich makkelijker kan verplaatsen in de belevingswereld van de leerlingen. Deze kennis heeft mij als onderzoeker en als trainer alert gemaakt bij het aanleren van gedrag bij leerlingen. Thema's en oefeningen uit Rots en Water die hierbij aansluiten zijn: groepsdruk, grenzen aanvoelen van jezelf en anderen, assertiviteit, vertrouwen en lichaamstaal.

2.2.2. Externaliserend en internaliserend gedrag en Rots en Water

Externaliserende gedragsproblemen komen veel voor op Christoffel. De bekendste zijn: Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) en Oppositionele Opstandige Gedragsstoornis (ODD). Van Lieshout (2009) typeert ADHD als volgt: doet eerst voordat hij denkt, heeft geen rem, is snel opgewonden, gefrustreerd en chaotisch. ODD kenmerkt zich door weinig probleembesef, een

gebrekkig sociaal inzicht, snel verliezen van geduld en weinig emotionele zelfregulatie. Juist deze basisvaardigheden zijn van belang om ‘de boodschap’ in een Rots en Water training te begrijpen. Deze leerlingen hebben moeite met zelfbeheersing en zelfdiscipline. De ervaring leert dat het lastig is om zich als ‘water’ (flexibel en meegaand) op te stellen en zich in te leven in de ander. Thema’s uit het Rots en Water huis die deze leerlingen helpen zijn: zelfbeheersing, zelfreflectie, zelfvertrouwen en sociale vaardigheden.

Bij internaliserende gedragsproblemen valt te denken aan leerlingen met angsten of depressieve gevoelens. Faalangst komt het meeste voor. Deze leerlingen hebben baat bij het leren van ontspanningsoefeningen en ademhalingsoefeningen (van Lieshout, 2009). Dit komt bij de trainingen naar voren in de oefeningen over ‘stevig staan en gronden’. Uit ervaring blijkt dat deze leerlingen vaak een goede zelfreflectie hebben. Belangrijke thema’s voor hen zijn: zelfvertrouwen, veiligheid en assertiviteit.

2.2.3. Autisme Spectrum Stoornis (ASS) en Rots en Water

Deze stoornis komt voor bij een grote groep leerlingen en kan zich uiten in zowel externaliserend als internaliserend gedrag, wat het gedrag onvoorspelbaar maakt. Bekende vormen zijn: Pervasieve Ontwikkelingsstoornis, niet anders omschreven (PDD-NOS), Multiple Complex Development Disorder (MCDD) en het Syndroom van Asperger. Zij hebben ernstige problemen op het gebied van de sociale interactie en de verbale en non-verbale communicatie. (van Lieshout, 2009) Daarnaast tonen ze weinig empathie en is hun lichaamsbesef minder ontwikkeld. Grenzen stellen, persoonlijke ruimte en lichaamstaal (non-verbale communicatie) zijn moeilijke onderwerpen. Aandachtspunten voor deze leerlingen zijn: zelfreflectie, communicatie en sociale vaardigheden. Zij zijn bovendien het beste gebaat bij veel herhaling, waardoor gedrag geconditioneerd wordt. Uit ervaring blijkt dat deze groep leerlingen moeilijk te bereiken is bij Rots en Water.

Door bovenstaande kenmerken is het voor de leerlingen moeilijk om de drie pijlers van de psychofysieke driehoek in balans te houden (§2.1). Kennis over gedrag en achtergronden van leerlingen helpt om als onderwijsprofessional (en trainer) goed in te kunnen spelen op specifieke behoeften van leerlingen. Dit vraagt veel van de differentiatie vaardigheden van de trainers. De theorie zoals hierboven beschreven is belangrijk bij de interpretatie van deelvraag 1: “Welke effecten zien de leerlingen na een training Rots en Water?” De diverse leerling-kenmerken zijn van invloed op het leren tijdens een training. In §2.4 blijkt hoe deze individuele leerfactoren ook van invloed zijn op de transfer van training.

2.2.4. Groepsprocessen

“Het groepsproces is vanaf dag één een gegeven... Of je nu wel of geen invloed uitoefent, een groep ontwikkelt zich volgens een bepaald patroon” (Bakker-de Jong & Mijland, 2010, p. 77)

Volgens Tuckman (1965) bestaat een groepsproces uit vijf fases, zo ook tijdens een schooljaar: forming (vormen), storming (stormen), norming (normeren), performing (presteren) en adjourning (uiteengaan). (Uit: van den Brand, 2010, pp. 395-397) Deze volgen elkaar in principe op. Volgens Bakker-de Jong et al. (2010) Is het mogelijk om invloed uit te oefenen op de volgorde van deze fases, waardoor het normeren niet door de groep zelf plaats vindt, maar gestuurd wordt door de professional. Kennis van dit model zorgt dat groepsprocessen beter te begrijpen zijn. Rots en Water kan helpen om groepsprocessen te beïnvloeden, door het bespreekbaar maken van groepsdruk en het eigen gedrag binnen een groep.

In de literatuur is weinig terug te vinden over Rots en Water en het type leerling zoals hierboven beschreven. Om deze reden heb ik een collega school bezocht om hen te vragen naar hun ervaringen. Dit is een verrijkend bezoek geweest. Het heeft mij als trainer nieuwe inspiratie gegeven en als onderzoeker kritisch doen kijken naar de situatie op Christoffel.

2.3. Inclusie en Passend Onderwijs

“Every child has a fundamental right to education, and must be given the opportunity to achieve and maintain an acceptable level of learning” (UNESCO, 1994)

Dit citaat komt uit het Salamanca Statement, dat mede door Nederland is ondertekend in 1994. Hierin werd afgesproken, dat elk kind recht heeft op een plek in het onderwijs, waarbij tegemoet gekomen wordt aan zijn onderwijsbehoeften. Inclusief onderwijs gaat uit van onderwijs op maat, op een plek die de leerling zelf graag wil.

“Onderwijs bereidt voor op een volwassenheid waarin zowel plaats is voor persoonlijk presteren als voor zaken als respect, invoelend vermogen, tolerantie, eerlijkheid en verantwoordelijkheid” (Stichting Inclusief Onderwijs, 2013)

De wet Passend Onderwijs, die is aangenomen door de Eerste Kamer op 9 oktober 2012 omvat de laatste ontwikkelingen op dit gebied in Nederland.

“Passend Onderwijs beoogt dat zoveel mogelijk leerlingen regulier onderwijs kunnen volgen. Want zo worden ze het best voorbereid op een vervolgopleiding en doen ze zo goed mogelijk mee in de samenleving.” (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2013)

Veel mensen lijken ‘bang’ voor de invoering van het Passend Onderwijs en maken zich zorgen over het feit dat het een bezuinigingsmaatregel is. Toch denk ik dat de uitgangspunten van Passend Onderwijs er voor kunnen zorgen dat docenten kritischer naar hun eigen handelen kijken. Rots en Water sluit aan bij de verschillen die er zijn en leert de leerlingen vaardigheden om zich staande te houden in de samenleving en ze zo voor te bereiden op volwassenheid. Het kan een bijdrage leveren aan het tegemoet komen van de ondersteuningsbehoeften van leerlingen. Hiermee werkt Christoffel aan Passend Onderwijs.

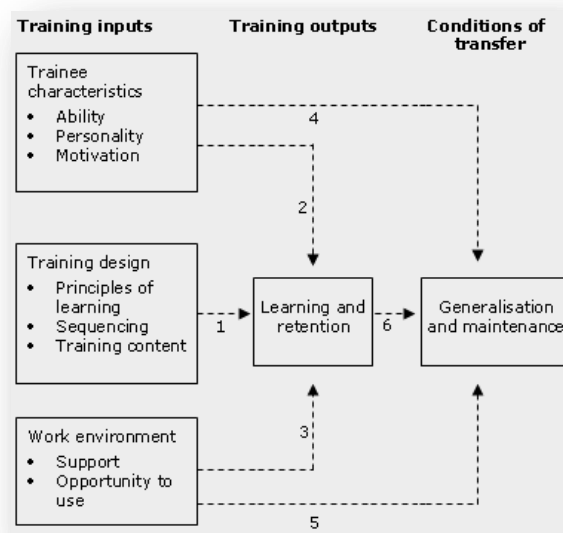
“De kernideologie van Christoffel is dat ze jonge mensen die het wat minder hebben getroffen wil helpen een waardevolle plek te vinden in de samenleving. Omdat ze het verdienen!”
(Tessenderlandt, 2013)

2.4. Transfer bij trainingen

“Transfer van training kan worden omschreven als de mate waarin de deelnemers in staat zijn om effectief de geleerde kennis, vaardigheden en opvattingen van een training in hun werksituatie toe te passen.” (Barnard, Veldhuis, & van Rooij, 2001, p. 269)

De hoofdvraag van dit onderzoek is of het geleerde uit een Rots en Water training goed beklijft. In deze paragraaf staan de bevindingen uit een bronnenonderzoek over transfer bij trainingen, om een antwoord te vinden op deze vraag.

Het model van Baldwin en Ford (1988) is de basis voor verschillende modellen over transfer bij trainingen. Het laat zien welke factoren van belang zijn bij transfer. (figuur 3)

Figuur 3: Model transfer van trainingen (Baldwin & Ford, 1988)

Dit model is vereenvoudigd naar drie factoren die van invloed zijn op de transfer van trainingen. (Velada, Caetano, Michel, Lyons, & Kavanagh, 2007)

1. *Trainingsdesign*
2. *Individuele leerfactoren*
3. *Transferklimaat*

Bij *trainingsdesign* gaat het om de persoon die ervoor staat (rolmodel, instructievaardigheden) en de manier waarop de training inhoud krijgt (trainingstechnieken). Bij de *individuele factoren* speelt intelligentie, persoonlijkheid en motivatie een rol. Bij persoonlijkheid hoort de mate van zelfreflectie, aanpak van problemen, maar ook de eventuele ontwikkelingsproblemen zoals genoemd in §2.3. *Transferklimaat* heeft te maken met de omgeving waarin de deelnemer na een training de geleerde vaardigheden kan toepassen (support van de mensen om je heen, feedback).

Volgens diverse onderzoeken is feedback en follow up na een training erg belangrijk. '*Trainees should reflect on their training experience and follow up with practice and discussion.*' (Grossman & Salas, 2011, p. 114) Om een training te evalueren en transfer te kunnen vaststellen gebruiken Barnard et al. (2001) twee stappen:

1. Evaluer de training zelf.
2. Evaluer het verschil in prestaties/vaardigheden voor en na een training.

Als bij het laatste verschil te meten is, heeft de training een positief effect gehad en is er sprake van transfer. De complexiteit van interpersoonlijke vaardigheden maken het volgens Baldwin en Ford (1988) moeilijk om transfer meetbaar te maken. Vaak worden alleen de deelnemers bevraagd, waarbij een groot beroep wordt gedaan op zelfinzicht. Bovendien is niet altijd duidelijk hoe de gewenste vaardigheden omschreven moeten worden. Uit onderzoek blijkt dat bij slechts 60% van de

gevallen direct transfer plaats vindt na een training en na een jaar valt ongeveer 70% terug. (Burke & Hutchins, 2007)

Van der Locht, van der Weele, & Visser (2009) hebben een studie gedaan naar factoren die cruciaal zijn bij transfer van een training voor interpersoonlijke vaardigheden. De transfermotivatie (individuele leerfactor) bleek het sterkste effect te hebben. Deze motivatie wordt vergroot wanneer deelnemers zelf kiezen voor een training én als ze verwachten dat het trainingsmateriaal goed te gebruiken is in de werkomgeving. Op Christoffel kiezen de leerlingen niet voor een training, dus intrinsieke motivatie is niet altijd aanwezig. Het helder krijgen van de verwachtingen van de leerling en inzicht verschaffen over het nut van de training kan de motivatie vergroten. *“Het loont de moeite meer aandacht te besteden aan doelen en intenties van deelnemers voorafgaand aan de training.”* (van der Locht et al., 2009, p. 18)

Wat ook van grote invloed blijkt op de transfer zijn ‘identieke elementen’. *‘Aspects of training should mirror the environment in which trained competencies will be applied as closely as possible.’* (Grossman & Salas, 2011, p. 111) Hoe dichter de trainingssituaties liggen bij de werkelijkheid, des te groter is de kans op transfer.

Hoewel de resultaten van deze studie gebaseerd zijn op zelfrapportage van de deelnemers is de uitkomst hiervan toch bruikbaar. Dit betekent wel dat uitgebreider onderzoek nodig is voor meer informatie. Tot slot stellen Van der Locht et al. (2009) dat het belangrijkste leerproces (gericht op het toepassen van het geleerde) pas na een training gebeurt. Bovenstaande informatie geeft antwoord op de deelvraag 2: *‘Wat leert de literatuur ons over transfer bij trainingen’*. Wat dit betekent binnen de context van dit onderzoek wordt beschreven in hoofdstuk 5.

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksstrategie en de onderzoeksmethoden benoemd en er wordt stil gestaan bij aspecten als betrouwbaarheid, validiteit en ethiek.

3.1. Type onderzoek en onderzoeksstrategie

Praktijkgericht onderzoek heeft volgens De Lange et al. (2011) als uitgangspunt dat de onderzoeksbehoefte door de basis is geformuleerd. *“Professionals lopen tegen een probleem aan of komen een vraagstuk tegen in positieve zin.”* (De Lange et al., 2011, p. 52)

In dit onderzoek ben ik als onderzoeker en trainer van Rots en Water aangelopen tegen de vraag hoe we de transfer kunnen vergroten van een training, wat tevens het doel is van dit onderzoek. Deze manier van onderzoek doen valt onder het kritisch - emancipatorische paradigma. Dit betekent dat er gestart wordt vanuit een bestaande situatie waarin kritisch gekeken wordt naar mogelijke veranderingen of verbeteringen. *“Binnen deze vorm van onderzoek speelt kritische reflectie een belangrijke rol”* (De Lange et al., 2011, p. 60). Objectiviteit is moeilijk wanneer je zelf deelnemer bent van het onderzoek. Toch is dit noodzakelijk om te komen tot kritische reflectie. Het ‘triple-loop’ leren is volgens de Lange et al. (2011) hierbij belangrijk. Dit betekent verder kijken dan alleen de eigen situatie en stil staan bij de normatieve en ethische aspecten die het handelen bepalen. Er zijn twee strategieën die de basis vormen van dit onderzoek: evaluatieonderzoek en actieonderzoek.

“Bij evaluatieonderzoek gaat het erom vast te stellen of bewuste, intentionele handelingen, processen, ingrepen (samenvattend ook wel interventies genoemd) ook inderdaad hebben geleid tot het beoogde doel.” (De Lange et al., 2011, p. 138)

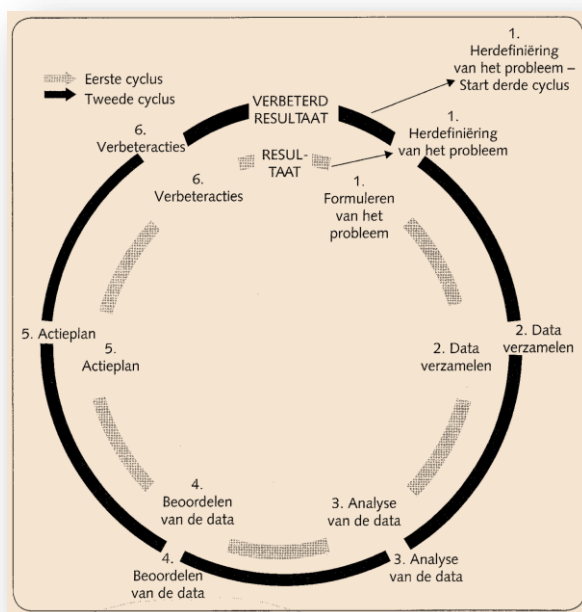
Het doel van de Rots en Water training op Christoffel is op de website als volgt omschreven:

“Rots en Water draagt bij aan het respectvol met elkaar omgaan en het aangeven van grenzen....Het doel van psychofysieke training is: bereiken dat mensen de kracht en de rust in hun eigen lichaam voelen en daardoor in elke situatie controle houden over zichzelf. De individuele doelen per kind verschillen.” (Tessenderlandt, 2013)

Dit is een vrij algemeen doel. Uit ervaring blijkt dat elke trainer daarnaast ook nog doelen stelt, maar dit is niet altijd zichtbaar. Bij evaluatie onderzoek is het vaststellen van een beginsituatie belangrijk. Om dit schoolbreed vast te stellen is lastig. Vandaar dat er een beginsituatie wordt bepaald bij

aanvang van dit onderzoek. Dit gebeurt door het afnemen van een enquête bij leerlingen over vaardigheden en gedrag voorafgaand aan de training Rots en Water (bijlage 1, p.42). Na afloop van de training wordt dezelfde enquête afgenomen, aangevuld met vragen over de inhoud van de training. Hiermee worden effecten zichtbaar. Dit zou antwoord moeten geven op deelvraag 1: *“Welke effecten zien de leerlingen na een training Rots en Water.”*

Een andere strategie binnen dit onderzoek is actieonderzoek. *“Een belangrijk kenmerk van actieonderzoek is dat er altijd sprake is van een onderzoeksdeel en een handelingsdeel.”* (de Lange et al., 2011, p.109) Het onderzoeksdeel in dit onderzoek betreft diverse momenten gedurende het onderzoek. Het handelingsdeel vindt plaats tijdens trainingen. Een ander belangrijk kenmerk is het cyclische proces waarin actieonderzoek plaatsvindt. In figuur 4 staat hier een schematische weergave van.

Figuur 4: Schumans model van actieonderzoek (Bron: Schuman, 2009)
Uit: de Lange et al. (2011)

De fases kunnen in de praktijk door elkaar lopen. Dit is inherent aan het dynamische proces in een onderwijssituatie. Gedurende dit onderzoek wordt alleen de eerste cyclus doorlopen. Het verbeterde resultaat (aan het einde van de eerste cyclus) komt voort uit de bevindingen en conclusies van dit onderzoek. Als professional zal ik zorg moeten dragen voor het verdere verloop van de cyclus. Met de kennis die ik in de Master SEN heb verworven, in het bijzonder over veranderingsprocessen, zal ik in staat moeten zijn om de verbeteracties door te voeren of in ieder geval een aanzet hiertoe te geven.

3.2. Onderzoeksmethoden en respondenten

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van data verkregen uit een combinatie van kwalitatief onderzoek (inzicht in relaties, meningen en beleving) en kwantitatief onderzoek (aantallen antwoorden). Er wordt gebruik gemaakt van diverse onderzoeksmethoden. In onderstaand schema staat een overzicht van deze methoden in relatie tot de onderzoeksvragen en de respondenten.

(geel=kwalitatieve data, blauw=kwantitatief)

Onderzoeksvraag	Onderzoeksmethode	Respondenten	Bijlage	Tijdspad
Hoofdvraag: Wat zorgt voor transfer, van de geleerde vaardigheden in de Rots en Water training, naar de situaties daar buiten?	Alle methoden gebruikt bij de deelvragen	Zie deelvraag 1, 2 en 3 + directie Christoffel.	1 t/m 4	sep-12 - feb-13
	Interviews en werkbezoeken ander scholen	Afdelingsleider en Psycholoog Christoffel. Collega-trainers van Mytyschool Breda en VMBO school Oss.	4	nov-12-dec-12
Deelvraag 1: Welke effecten zijn zichtbaar na een Rots en Water training?	Enquête voorafgaand aan de training	Leerlingen met RW (n=74) Leerlingen zonder RW (n=31)	1	sep-12
	Enquête na afloop van de training	Leerlingen met RW (n=73) Leerlingen zonder RW (n=33)	1	feb-13
	Klimaatschaal aan begin van de training	Beide groepen leerlingen (n=105)	2	nov-12
	Klimaatschaal aan einde van de training	Beide groepen leerlingen (n=106)	2	feb-13
Deelvraag 2: Wat zegt de literatuur over transfer bij trainingen?	Bronnenonderzoek, terug te vinden in hoofdstuk 2	nvt	nvt	nov-12-dec-12
Deelvraag 3a: Wat weten collega's van Rots en Water?	Enquête	Personeel (n=36)	3	feb-13
Deelvraag 3b: Welke mogelijkheden zien collega's om Rots en Water breder uit te dragen en welke concrete acties kunnen zij hierin zelf ondernemen?	Enquête	Personeel (n=36)	3	feb-13

3.2.1. Leerling-enquêtes

De leerling-enquête levert kwantitatieve data op, die antwoord moet geven op deelvraag 1: “Welke effecten zijn zichtbaar na een Rots en Water training?” De enquête bestaat uit drieëndertig stellingen waarbij leerlingen zichzelf moeten scoren. Deze wordt zowel door de groep leerlingen met, als zonder Rots en Water ingevuld. De onderzoeksgroep bestaat uit leerlingen van leerjaar één en twee. De enquête achteraf omvat dezelfde stellingen en wordt door dezelfde groep leerlingen ingevuld. De leerlingen met Rots en Water vullen hier nog extra stellingen en schaalvragen in over de inhoud van de training. De kwantitatieve gegevens van deze enquêtes worden in Excel verwerkt.

3.2.2. Klimaatschaal

De verschillen in leerling-kenmerken zijn van invloed op het pedagogische klimaat binnen een groep. Om hier inzicht in te krijgen wordt de *Klimaatschaal* van Ad Donkers (2009) afgenomen. (bijlage 2, p.60) Dit levert kwantitatieve data op. Deze wordt afgenomen in de beginfase van een training en net na de training bij de totale groep leerlingen. Voor dit onderzoek wordt alleen het leerling gedeelte gebruikt; de kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties en de sfeer in de klas. Door te kijken naar

verschillen tussen beide meetmomenten kan worden vastgesteld wat de invloed is van de training op de groepssfeer en onderlinge leerlingrelaties. Het is interessant om te zien of dit onder invloed van Rots en Water verandert. Deze informatie kan antwoord geven op deelvraag 1: “*Welke effecten zijn zichtbaar na een Rots en Water training?*”.

3.2.3. Enquête voor personeel

Voor het personeel geldt dat alle eenenzestig collega's uitgenodigd worden om een enquête in te vullen (bijlage 3, p.69). Ze krijgen hierbij de keuze om dit digitaal of op papier te doen. Deze enquête moet antwoord geven op deelvraag 3a: *Wat weten collega's van Rots en Water?* en 3b: *Welke mogelijkheden zien collega's om Rots en Water breder uit te dragen en welke concrete acties kunnen zij hierin zelf ondernemen?* Dit levert zowel kwalitatieve data door stellingen en schaalvragen op als kwantitatieve data door open vragen. De collega-trainers van Christoffel worden tijdens het proces nauw betrokken en denken kritisch mee met beide enquêtes.

3.2.4. Interviews en werkbezoeken

De interviews en werkbezoeken bij collega-trainers van andere scholen (bijlage 4, p 81) werken ondersteunend bij alle onderzoeksvragen. De interviews worden gedaan met de afdelingsleider en GZ-psycholoog van Christoffel. Beide interviews vinden plaats in de oriënterende fase van het onderzoeksproces en dragen bij aan de structurering van het onderzoek. Deze mensen denken kritisch mee bij het tot stand komen van de onderzoeksvragen.

Om een breder perspectief te creëren over Rots en Water vinden er twee werkbezoeken plaats. Dit betreft de Mytylschool in Breda en een school voor VMBO met leerwegondersteunend onderwijs in Oss. Beide bezoeken worden gedaan met een collega trainer van Christoffel om objectiviteit te waarborgen.

3.3. Betrouwbaarheid en validiteit

Om de kwaliteit van onderzoek te waarborgen is het belangrijk om kritisch te kijken naar betrouwbaarheid en validiteit. “*De validiteit van een onderzoeksinstrument verwijst naar de mate waarin het instrument werkelijk meet wat de onderzoeker zegt of denkt te meten.*” (De Lange et al., 2011) De enquêtes die gebruikt worden in dit onderzoek, worden door de onderzoeker zelf samengesteld. De theoretische achtergrond van Rots en Water is hierbij de basis. Buitenlandse onderzoeken over Rots en Water, samengebracht in het boek ‘Bringing it Together’ (Ykema, Hartman, & Imms, Bringing it together, 2006), vormen een inspiratiebron bij het samenstellen van de enquêtes. Als onderzoeker probeer ik goed te kijken of de inhoud van de enquêtes antwoord kunnen geven op de onderzoeksvragen. De enquêtes worden kritisch bekeken door diverse critical friends

(mede studenten, mijn studiebegeleider, collega Rots en Water trainers, afdelingsleider en GZ psycholoog van Christoffel en mijn eigen partner). Voor de interpretatie en verwerking van de enquêtes is objectiviteit erg belangrijk. Dit vraagt van mij als onderzoeker een kritische houding. Critical friendship helpt hierbij.

De Lange et al. (2011) praten over betrouwbaarheid in een onderzoek wanneer een methode meerdere malen hetzelfde antwoord geeft. Door het afnemen van de enquête op twee verschillende momenten wordt hiernaar gestreefd. Bovendien wordt de onderzoeksgroep die een training volgt vergeleken met een groep zonder Rots en Water. Hiermee wordt de betrouwbaarheid van de uitkomsten van de leerling-enquête enigszins vergroot. Voor de betrouwbaarheid van het onderzoek zou het beter zijn om de enquête ook door andere betrokkenen te laten invullen (ouders en/of docenten). Gezien de tijd en haalbaarheid van dit onderzoek is ervoor gekozen alleen de bevindingen van de leerlingen te vragen. Naast deze metingen wordt de klimaatschaal afgenomen. Door de diverse metingen van verschillende instrumenten vindt er triangulatie plaats. Dit betekent dat de onderzoeksgegevens van verschillende kanten worden bekeken, wat belangrijk is voor de betrouwbaarheid van de gegevens. De Lange et al. (2011) geven aan dat binnen praktijkgericht onderzoek, de validiteit vaak prevaleert boven de generaliseerbaarheid. De uitkomsten van het onderzoek zijn context gebonden en dus niet direct te gebruiken in vergelijkbare situaties. Toch kunnen de opbrengsten interessant zijn voor anderen.

3.4. Ethiek

De Lange et al. (2011) noemen drie belangrijke aspecten bij het ethisch handelen als onderzoeker; groepsdynamiek en reflectieve taak van de groep, klimaat waarin het onderzoek plaats vindt en het recht op privacy. Met alle zorgvuldigheid wordt aan dit onderzoek gewerkt. Er wordt getracht om alle betrokkenen met respect te behandelen en goed te informeren over hun deelname. Alle respondenten kunnen de enquête anoniem invullen. Ouders worden op de hoogte gebracht via mail en kunnen aangeven of zij bezwaar hebben tegen deelname van hun kind. Alle gegevens worden zorgvuldig verzameld en verwerkt. Daar waar het nodig is, wordt toestemming gevraagd aan betrokkenen om namen en titels te noemen. Mijn rol als deelnemer én onderzoeker probeer ik zorgvuldig te scheiden, om kritisch te kunnen blijven. De feedback door critical friends en collega's uit het werkveld neem ik dan ook zeer ter harte.

In eerste instantie zullen de uitkomsten van dit onderzoek worden besproken en eventueel verwerkt door de trainers. De uitkomsten zullen aan de betrokkenen en andere geïnteresseerden worden gepresenteerd en in overleg met de school openbaar worden gemaakt. Over de mogelijke implementatie van de uitkomsten van het onderzoek wordt overlegd met directie. Voor het veranderingsproces wat dit met zich mee zal brengen, is het belangrijk om steun te krijgen van de

directie binnen de school. Zij worden daarom op de hoogte gehouden van dit onderzoek gedurende het proces.

In de volgende twee hoofdstukken volgt een presentatie, analyse en interpretatie van de data die voortkomen uit bovenstaande onderzoeksmethoden.

De hoofdvraag van dit onderzoek is: *“Hoe kunnen we zorgen voor een transfer, van de geleerde vaardigheden in de Rots en Water training, naar de situaties daarbuiten?”*

Door middel van de deelvragen is geprobeerd antwoord te vinden op deze vraag (zie §3.2). In dit hoofdstuk wordt de opbrengst van de data gepresenteerd met een eerste analyse in relatie tot de onderzoeksvragen. Voor een volledig overzicht wordt verwezen naar de bijlagen.

4.1. Deelvraag 1: *“Welke effecten zijn zichtbaar na een Rots en Water training?”*

Om dit te kunnen meten is een enquête afgenomen bij leerlingen met drieëndertig stellingen waarbij ze zichzelf moesten scoren op diverse vaardigheden (bijlage 1, p.42). Dit is zowel door de groep leerlingen met (n=74) als zonder (n=31) Rots en Water ingevuld. De scores zijn weergegeven in procenten. De leerlingen konden invullen in hoeverre ze het eens waren met de stelling. Er zijn stellingen waar de optie ‘weet niet’ vaak is ingevuld. De scores van deze stellingen zijn hierdoor minder betrouwbaar. In §4.1.1 wordt de groep zonder Rots en Water vergeleken met de groep met Rots en Water. Vervolgens is gekeken naar verschillen tussen de eerste en tweede klassen (§4.1.2). Voor de leesbaarheid van het stuk wordt Rots en Water afgekort naar ‘RW’.

4.1.1. Vergelijking groep zonder en met RW

Hieronder volgt een uiteenzetting van de meest opvallende verschillen van de groepen zonder en met RW onderverdeeld in de thema’s (lagen) van het Rots en Water huis. (bijlage 1.1, p.48) Groene arcering geeft aan dat er een opvallende vooruitgang is te zien, rood een opvallende achteruitgang en géén arcering (wit) dat er weinig verschil is vóór en na de training.

+ = helemaal mee eens

+ - = beetje mee eens

-- = niet mee eens

0 = weet niet

Tabel 4.3 THEMA ZELFVERTROUWEN		Groep <u>zonder</u> RW								Groep <u>met</u> RW							
		vóór de training sept 2012 N=31				na de training feb 2013 N=33				vóór de training sept 2012 N=74				na de training feb 2013 N=73			
		+	+ -	--	0	+	+ -	--	0	+	+ -	--	0	+	+ -	--	0
6	Ik durf mijn vinger op te steken om iets te vragen in de klas.	94%	6%	0%	0%	94%	6%	0%	0%	82%	15%	1%	1%	89%	7%	1%	3%
8	Ik durf voor de klas te praten.	52%	29%	13%	6%	61%	21%	12%	6%	39%	39%	20%	1%	42%	36%	19%	3%
20	Wanneer ik iets moet doen, wat ik moeilijk vind, dan word ik heel gespannen.	29%	45%	26%	0%	21%	36%	36%	6%	30%	38%	31%	1%	27%	37%	29%	7%
THEMA ZELFBEHEERSING																	
9	Ik word snel boos.	10%	26%	58%	6%	6%	24%	64%	6%	14%	35%	51%	0%	16%	29%	51%	4%
12	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste slaan.	26%	35%	35%	3%	33%	24%	42%	0%	28%	31%	34%	5%	29%	32%	32%	8%
21	Wanneer ik heel boos ben, dan kan ik mijzelf beheersen.	32%	55%	13%	0%	45%	42%	9%	3%	34%	50%	14%	3%	30%	53%	12%	4%
27	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen word ik gelijk boos.	16%	48%	35%	0%	6%	39%	52%	3%	8%	51%	41%	0%	8%	23%	64%	4%
31	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste iets kapot maken.	26%	23%	52%	0%	30%	30%	39%	0%	34%	23%	42%	1%	34%	19%	47%	0%

Bij de thema's zelfvertrouwen en zelfbeheersing is de meeste vooruitgang te constateren bij beide groepen (tabel 4.3). Bij stelling 31 is een positiever beeld te zien bij de groep met RW.

Tabel 4.4 THEMA SOCIALE VAARDIGHEDEN		Groep <u>zonder</u> RW								Groep <u>met</u> RW							
		vóór de training sept 2012 N=31				na de training feb 2013 N=33				vóór de training sept 2012 N=74				na de training feb 2013 N=73			
		+	+ -	--	0	+	+ -	--	0	+	+ -	--	0	+	+ -	--	0
7	Mensen vinden mij aardig.	61%	35%	3%	0%	45%	42%	3%	9%	59%	24%	1%	15%	55%	34%	3%	8%
15	Ik word vaak gepest op school.	0%	13%	84%	3%	3%	12%	78%	6%	9%	9%	80%	0%	8%	8%	75%	8%
24	Ik heb vaak ruzie op school (1x per week of meer).	0%	13%	81%	6%	3%	12%	82%	3%	0%	9%	81%	0%	3%	15%	78%	4%
25	Ik kan goed met anderen opschieten.	68%	26%	3%	0%	67%	21%	6%	6%	68%	32%	0%	0%	73%	22%	5%	0%
30	Ik heb thuis vaak ruzie (1x per week of meer).	16%	32%	48%	3%	15%	30%	48%	6%	18%	22%	61%	0%	15%	25%	60%	0%
THEMA ASSERTIVITEIT																	
13	Ik kan goed voor mezelf opkomen.	61%	32%	6%	0%	62%	42%	6%	0%	61%	28%	7%	3%	53%	38%	4%	4%
14	Wanneer anderen ruzie hebben, dan blijf ik er het liefste uit de buurt.	32%	55%	13%	0%	30%	45%	15%	9%	50%	35%	11%	3%	33%	42%	23%	1%
16	Wanneer ik ruzie heb, dan weet ik wat ik het beste kan doen.	45%	32%	16%	6%	39%	42%	9%	9%	47%	41%	7%	4%	40%	44%	12%	4%
26	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen weet ik niet wat ik moet doen.	26%	26%	42%	6%	12%	45%	42%	0%	19%	30%	46%	5%	16%	36%	44%	4%
29	Wanneer iemand vervelend doet tegen mij durf ik niets terug te doen.	13%	19%	65%	3%	6%	24%	67%	3%	4%	31%	65%	0%	8%	33%	58%	1%
32	Wanneer anderen ruzie hebben, dan ga ik kijken wat er aan de hand is.	58%	32%	10%	0%	48%	39%	9%	3%	47%	31%	20%	1%	37%	40%	19%	4%
THEMA VEILIGHEID																	
2	Wanneer ik me onveilig voel, laat ik niets merken.	13%	52%	29%	6%	12%	45%	36%	6%	27%	38%	35%	0%	30%	44%	21%	5%
3	Ik voel me prettig in deze klas.	77%	19%	3%	0%	61%	33%	6%	0%	70%	23%	7%	0%	71%	22%	5%	1%
4	Ik ga graag naar school.	35%	42%	19%	3%	30%	45%	21%	3%	34%	41%	22%	4%	27%	41%	27%	4%
5	Ik voel me veilig op deze school.	68%	26%	0%	6%	58%	27%	12%	3%	59%	34%	1%	5%	51%	34%	8%	7%
19	Wanneer ik me niet veilig voel, dan word ik heel gespannen.	26%	35%	32%	6%	24%	36%	33%	6%	28%	35%	30%	4%	25%	45%	23%	7%

Bij de thema's sociale vaardigheden, assertiviteit en veiligheid is de meeste achteruitgang te zien (tabel 4.4). De groep met RW heeft bij sociale vaardigheden meer vooruitgang geboekt. Bij assertiviteit en veiligheid heeft de groep zonder RW meer vooruitgang geboekt.

Tabel 4.5 THEMA ALGEMEEN		Groep <u>zonder</u> RW								Groep <u>met</u> RW							
		vóór de training sept 2012 N=31				na de training feb 2013 N=33				vóór de training sept 2012 N=74				na de training feb 2013 N=73			
		+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0
1	Ik weet wat Rots en Water is.	42%	10%	48%	0%	39%	24%	18%	18%	30%	38%	31%	1%	64%	30%	4%	1%
10	Er is veel ruzie in onze klas (1x per week of meer).	3%	29%	55%	13%	24%	45%	21%	9%	9%	16%	61%	12%	15%	37%	40%	8%
22	Ik zit in een leuke klas.	74%	26%	0%	0%	58%	21%	21%	0%	73%	16%	8%	1%	71%	23%	4%	1%
THEMA ZELFREFLECTIE																	
11	Ik kan goed tegen kritiek.	29%	45%	26%	0%	39%	36%	18%	6%	32%	47%	16%	4%	23%	59%	11%	7%
17	Wanneer iemand mij aanspreekt op mijn gedrag, dan probeer ik het de volgende keer	58%	35%	3%	3%	48%	45%	6%	0%	59%	36%	1%	1%	55%	40%	4%	1%
18	Het maakt mij niets uit hoe anderen over mij denken.	35%	45%	19%	0%	39%	42%	15%	3%	46%	50%	4%	0%	41%	45%	11%	3%
23	Ik probeer dingen altijd beter te doen dan de vorige keer.	65%	32%	3%	0%	58%	36%	3%	3%	68%	30%	1%	0%	66%	30%	0%	4%
28	Ik wil het liever niet horen als iemand mij aanspreekt op mijn gedrag.	13%	32%	52%	3%	21%	30%	45%	3%	23%	31%	42%	4%	21%	40%	37%	3%
33	Ik vind het belangrijk hoe anderen over mij denken.	32%	58%	10%	0%	21%	45%	30%	3%	20%	49%	31%	0%	25%	38%	37%	0%

Bij algemeen en zelfreflectie (tabel 4.5) is weinig óf een wisselend (verdeling rode en groen arcering) verschil te zien. Opvallend is dat de groep met RW bij stelling 22, 18 en 23 positiever scoort en bij 11 minder positief.

De achteruitgang bij de onderzoeksgroep met RW is opvallend, omdat de verwachting zou zijn dat na een training vaardigheden juist vóóruit gaan. Een mogelijke oorzaak is dat de groepsdynamiek verderop in het schooljaar een grotere rol speelt dan bij de start. Dan kennen de leerlingen elkaar nog minder goed. Leerlingen kunnen hierdoor verderop in het schooljaar meer moeite hebben om zich assertief op te stellen. Dit kan zijn weerslag hebben op het gevoel van veiligheid. Een andere oorzaak kan zijn dat leerlingen door de training meer kennis hebben opgedaan over de vaardigheden, waardoor ze zich meer bewust zijn en zichzelf hierdoor kritischer beoordelen dan bij de start van het schooljaar. Een laatste oorzaak zou de ontwikkeling van het puberbrein kunnen zijn, waardoor bijvoorbeeld de zelfreflectie minder goed scoort.

4.1.2. *Vergelijking klas één en twee*

Hieronder volgt een uiteenzetting van de meest opvallende verschillen tussen de eerste en de tweede klassen die Rots en Water hebben gehad. (bijlage 1.2, p.50) De leerlingen uit de tweede klas hebben in de eerste klas ook al een training gehad. Hier is tevens het verschil per thema bekeken.

TABEL 4.6 ZELFBEHEERSING		1 ^e klas met RW								2 ^e klas met RW							
		vóór de training sept 2012 N=47				na de training feb 2013 N=46				vóór de training sept 2012 N=27				na de training feb 2013 N=27			
		+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0
9	Ik word snel boos.	19%	28%	53%	0%	22%	28%	50%	0%	4%	48%	48%	0%	7%	30%	52%	11%
12	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste slaan.	30%	30%	36%	4%	30%	33%	33%	4%	26%	37%	30%	7%	26%	30%	30%	15%
21	Wanneer ik heel boos ben, dan kan ik mijzelf beheersen.	36%	45%	17%	2%	28%	52%	13%	7%	30%	59%	7%	4%	33%	56%	11%	0%
27	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen word ik gelijk boos.	11%	45%	45%	0%	4%	24%	70%	2%	4%	63%	33%	0%	15%	22%	56%	7%
31	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste iets kapot maken.	32%	21%	45%	2%	35%	17%	48%	0%	37%	26%	37%	0%	33%	22%	44%	0%

Bij zelfbeheersing (tabel 4.6) geven beide groepen een vooruitgang of weinig verandering aan.

TABEL 4.7 ZELFVERTROUWEN		1 ^e klas met RW								2 ^e klas met RW							
		vóór de training sept 2012 N=47				na de training feb 2013 N=46				vóór de training sept 2012 N=47				na de training feb 2013 N=46			
		+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0
6	Ik durf mijn vinger op te steken om iets te vragen in de klas.	81%	15%	2%	2%	87%	7%	2%	4%	85%	15%	0%	0%	93%	7%	0%	0%
8	Ik durf voor de klas te praten.	43%	36%	19%	2%	39%	33%	24%	4%	33%	44%	22%	0%	48%	41%	11%	0%
20	Wanneer ik iets moet doen, wat ik moeilijk vind, dan word ik heel gespannen.	34%	34%	32%	0%	28%	30%	33%	9%	22%	44%	30%	4%	26%	48%	22%	4%

Bij zelfvertrouwen (tabel 4.7) is een wisselend beeld te zien. Beide groepen durven beter hun vinger op te steken na de training (stelling 6). De tweede klas geeft aan beter voor de klas te durven praten dan de eerste klas (stelling 8). De tweede klas geeft aan meer gespannen te zijn bij iets wat ze moeilijk vinden, dan vóór de training.

TABEL 4.8 ZELFRELECTIE		1 ^e klas met RW								2 ^e klas met RW							
		vóór de training sept 2012 N=47				na de training feb 2013 N=46				vóór de training sept 2012 N=47				na de training feb 2013 N=46			
		+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0
11	Ik kan goed tegen kritiek.	34%	45%	17%	4%	24%	54%	15%	7%	30%	52%	15%	4%	22%	67%	4%	7%
17	Wanneer iemand mij aanspreekt op mijn gedrag, dan probeer ik het de volgende keer beter te doen.	72%	23%	2%	2%	57%	41%	2%	0%	37%	63%	0%	0%	52%	37%	7%	4%
18	Het maakt mij niets uit hoe anderen over mij denken.	43%	53%	4%	0%	30%	54%	11%	4%	52%	44%	4%	0%	59%	30%	11%	0%
23	Ik probeer dingen altijd beter te doen dan de vorige keer.	79%	19%	2%	0%	65%	33%	0%	2%	48%	48%	4%	0%	67%	26%	0%	7%
28	Ik wil het liever niet horen als iemand mij aanspreekt op mijn gedrag.	30%	21%	47%	2%	26%	33%	37%	4%	11%	48%	33%	7%	11%	52%	37%	0%
33	Ik vind het belangrijk hoe anderen over mij denken.	26%	47%	28%	0%	26%	41%	33%	0%	11%	52%	37%	0%	22%	33%	44%	0%
SOCIALE VAARDIGHEDEN																	
7	Mensen vinden mij aardig.	60%	28%	2%	11%	59%	33%	2%	7%	59%	19%	0%	22%	48%	37%	4%	11%
15	Ik word vaak gepest op school.	11%	11%	79%	0%	9%	11%	70%	11%	7%	11%	81%	0%	7%	4%	85%	4%
24	Ik heb vaak ruzie op school (1x per week of meer).	0%	11%	89%	0%	0%	20%	76%	4%	0%	7%	93%	0%	7%	7%	81%	4%
25	Ik kan goed met anderen opschieten.	72%	28%	0%	0%	74%	22%	4%	0%	59%	41%	0%	0%	70%	22%	7%	0%
30	Ik heb thuis vaak ruzie (1x per week of meer).	21%	19%	60%	0%	17%	26%	57%	0%	11%	26%	63%	0%	11%	22%	67%	0%

Bij zelfreflectie en sociale vaardigheden (tabel 4.8) is opvallend dat beide groepen aangeven bij meerdere vaardigheden achteruitgang te hebben geboekt. Bij zelfreflectie is dit opvallend veel. Mogelijk worden ze zich gedurende de training bewuster van hun gedrag, waardoor ze zichzelf anders scoren in de tweede meting. De tweede klas ziet vooruitgang in dat ze proberen dingen beter te doen dan de vorige keer (stelling 23) en dat ze beter aan te spreken zijn op hun gedrag (stelling 28).

TABEL 4.9 VEILIGHEID		1 ^e klas met RW								2 ^e klas met RW							
		vóór de training sept 2012 N=47				na de training feb 2013 N=46				vóór de training sept 2012 N=47				na de training feb 2013 N=46			
		+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0	+	+-	--	0
2	Wanneer ik me onveilig voel, laat ik niets merken.	30%	36%	34%	0%	39%	46%	13%	2%	22%	41%	37%	0%	15%	41%	33%	11%
3	Ik voel me prettig in deze klas.	74%	23%	2%	0%	63%	30%	4%	2%	63%	22%	15%	0%	85%	7%	7%	0%
4	Ik ga graag naar school.	43%	40%	17%	0%	35%	43%	15%	7%	19%	41%	30%	11%	15%	37%	48%	0%
5	Ik voel me veilig op deze school.	60%	38%	0%	2%	39%	39%	11%	11%	59%	26%	4%	11%	70%	26%	4%	0%
19	Wanneer ik me niet veilig voel, dan word ik heel gespannen.	38%	36%	23%	2%	30%	39%	22%	9%	11%	41%	41%	7%	15%	56%	26%	4%
ASSERTIVITEIT																	
13	Ik kan goed voor mezelf opkomen.	62%	28%	9%	2%	54%	33%	7%	7%	59%	33%	4%	4%	52%	48%	0%	0%
14	Wanneer anderen ruzie hebben, dan blijf ik er het liefste uit de buurt.	64%	23%	11%	2%	39%	41%	17%	2%	26%	59%	11%	4%	22%	44%	33%	0%
16	Wanneer ik ruzie heb, dan weet ik wat ik het beste kan doen.	47%	38%	11%	4%	33%	50%	13%	4%	48%	48%	0%	4%	52%	33%	11%	4%
26	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen weet ik niet wat ik moet doen.	19%	28%	47%	6%	17%	39%	39%	4%	19%	33%	44%	4%	15%	30%	52%	4%
29	Wanneer iemand vervelend doet tegen mij durf ik niets terug te doen.	6%	30%	64%	0%	9%	35%	54%	2%	0%	33%	67%	0%	7%	30%	63%	0%
32	Wanneer anderen ruzie hebben, dan ga ik kijken wat er aan de hand is.	49%	28%	21%	2%	35%	37%	22%	7%	44%	37%	19%	0%	41%	44%	15%	0%
ALGEMEEN																	
1	Ik weet wat Rots en Water is.	21%	28%	49%	2%	61%	33%	4%	2%	44%	56%	0%	0%	70%	26%	4%	0%
10	Eris veel ruzie in onze klas (1x per week of meer).	11%	17%	64%	9%	22%	43%	24%	11%	7%	15%	56%	22%	4%	26%	67%	4%
22	Ik zit in een leuke klas.	81%	17%	0%	2%	67%	30%	2%	0%	59%	15%	26%	0%	78%	11%	7%	4%

Bij veiligheid, assertiviteit en algemeen (tabel 4.9) zijn diverse verschillen te zien tussen klas één en twee. Bij veiligheid is opvallend dat de tweede klassen zich veiliger zijn gaan voelen dan de eerste klassen. Dit geldt niet voor stelling 4: “Ik ga graag naar school”. Hierbij is bij beide groepen een achteruitgang te constateren. Ook bij assertiviteit en algemeen is bij de tweede klassen een positiever beeld te zien dan bij de eerste klassen.

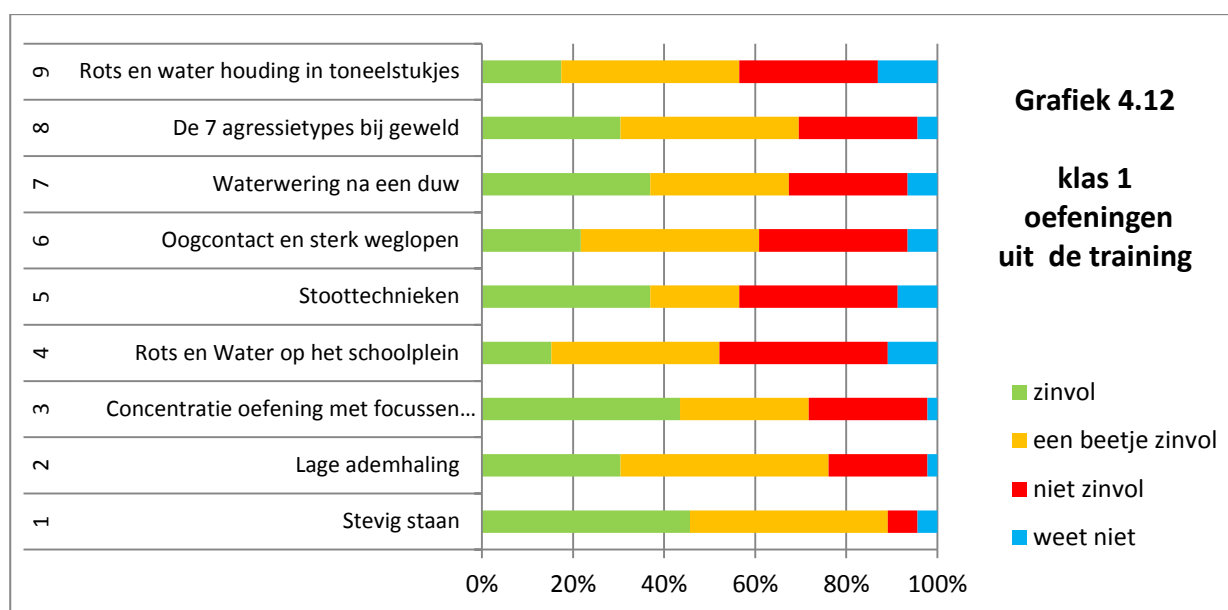
4.1.3. Extra stellingen van de leerlingen met RW

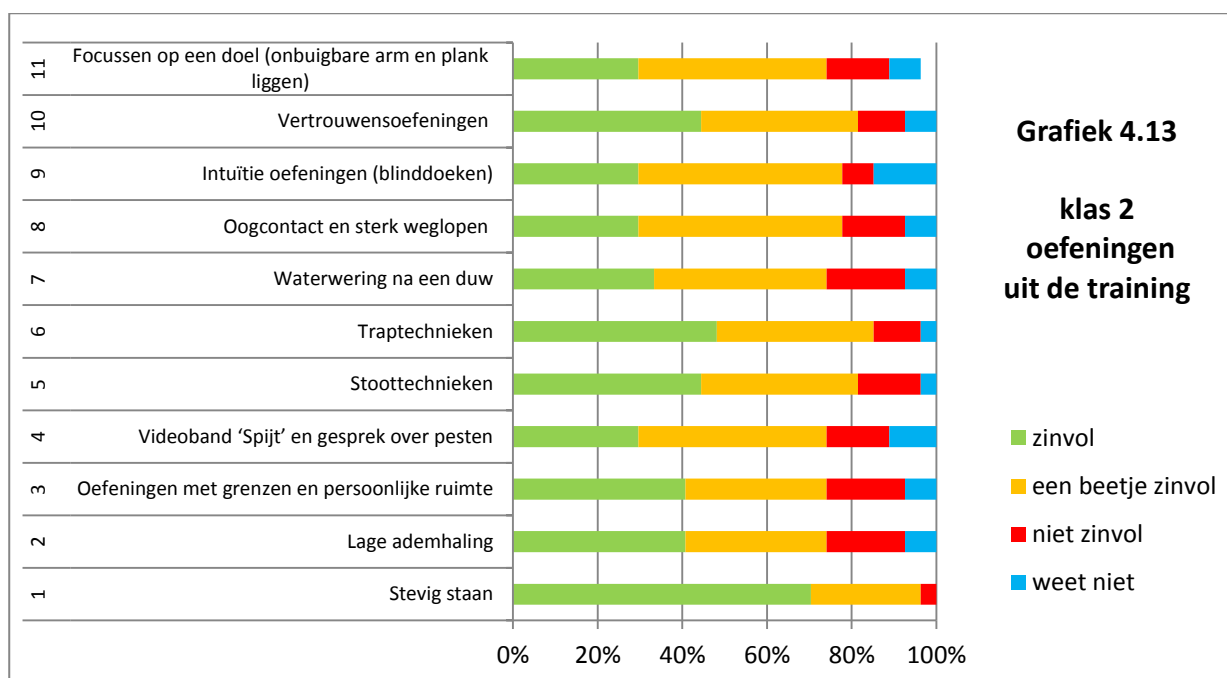
Bij de tweede meting in februari, hebben de leerlingen met RW extra stellingen ingevuld. In grafiek 4.10 en 4.11 in bijlage 1.3 (p.52) staat hiervan een overzicht.

De optie ‘weet niet’ is hier vaak ingevuld. Dit kan diverse dingen betekenen; dat de stelling te moeilijk was, het moment van afnemen niet geschikt of dat ze niet over voldoende zelfreflectie beschikken om de stelling goed te kunnen beantwoorden. Over het algemeen geeft meer dan de helft van het totaal aantal leerlingen aan iets geleerd te hebben bij de diverse thema’s. Bij het thema sociale vaardigheden (stelling 8, 9, 10) geven zowel de eerste als de tweede klassen aan het minst geleerd te hebben. Het grootste deel van de totale groep leerlingen vindt dat de docenten goed uitleggen. Bij de eerste klas vinden meer leerlingen de training leuk dan bij de tweede klas en geven meer leerlingen aan nog meer training te willen dan in de tweede klas. Bij de thema’s zelfbeheersing, zelfvertrouwen en zelfreflectie geeft de tweede klas aan meer geleerd te hebben dan de eerste klas.

4.1.4. *Schaalvragen over de oefeningen*

In grafiek 4.12 en 4.13 staan de scores van de schaalvragen, waarbij de leerlingen konden invullen hoe zinvol ze een bepaalde oefening uit de training vonden. (bijlage 1.4, p.53)

Over het algemeen worden de oefeningen bij de tweede klas grotendeels als (beetje) zinvol ervaren. Bij de eerste klas is dit minder. In de eerste klas wordt het stevig staan, lage ademhaling en de concentratie oefening als het meest zinvol gezien. Rots en Water op het schoolplein en de toneelstukjes zien ze als minst zinvol. In de tweede klas wordt het stevig staan en de trap- en stoottechnieken als meest zinvol gezien. Bij beide groepen zijn er geen onderdelen die de leerlingen in grote mate als 'niet zinvol' ervaren.

4.1.5. Open vragen

Tot slot wordt bij de beantwoording van deelvraag 1 gekeken naar de kwalitatieve data, verkregen uit twee open vragen en eventuele opmerkingen door de groep met RW. (bijlage 1.5, p.54) De gegevens zijn verzameld per klas en per cluster. De clusters zijn gemaakt aan de hand van antwoorden die meerdere keren voorkwamen. Hier wordt volstaan met de opvallende zaken.

1. Wat is je het meest bijgebleven uit de training of heeft de meeste indruk gemaakt?

Bij deze vraag valt op dat in een klas bepaalde thema's meerdere keren genoemd wordt.

Achtereenvolgens worden de volgende oefeningen het vaakst genoemd:

- Focussen/concentratie, stevig staan en ademhaling. (16x)
- Zelfverdedigingstechnieken. (13x)
- Oefeningen die te maken hebben met vertrouwen en intuïtie. (10x)
- Weet niet/niets geleerd. (9x)

2. Hoe zou je aan iemand, die niet weet wat Rots en Water is, uitleggen wat het is?

Hier werd het vaakst genoemd:

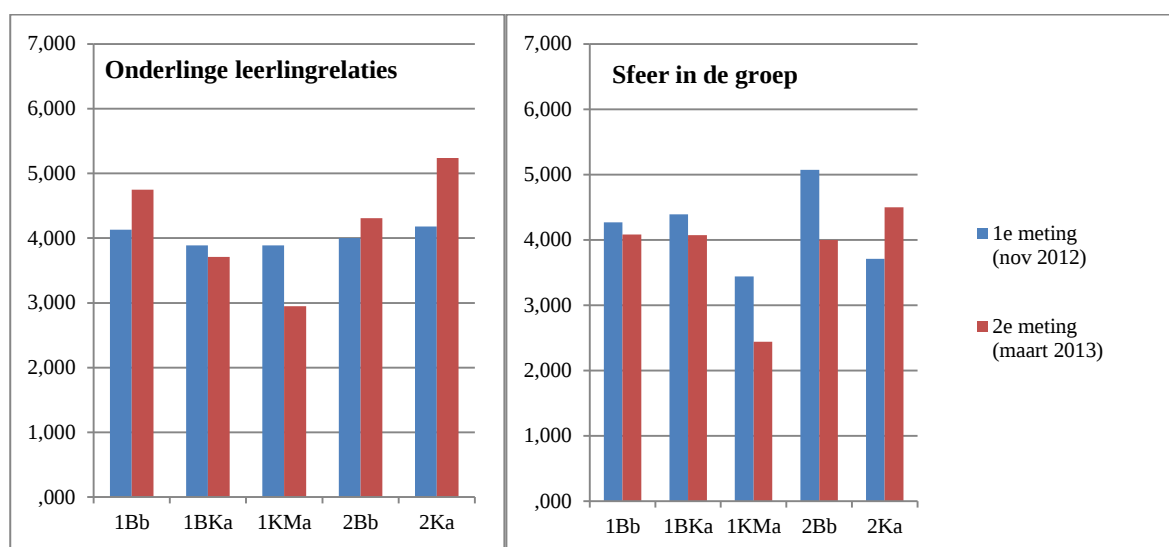
- Voor jezelf opkomen/zelfvertrouwen krijgen. (29x)

- Zelfbeheersing. (26x)
- Conflicten/ruzies oplossen. (13)

4.1.6. Klimaatschaal

Om te zien of er verandering is opgetreden in de groepssfeer voor en na de training is de klimaatschaal afgenomen. (bijlage 2, p.60) Leerlingen hebben dit ingevuld tijdens een les van de eigen mentor. Voor dit deel van het onderzoek is alleen het leerling gedeelte meegenomen: de onderlinge leerlingrelaties en sfeer in de groep. In onderstaande grafieken is de score van de klassen te zien. Het gemiddelde van de klas wordt weergegeven op een schaal van 1 tot en met 7, waarbij 1 = zeer laag en 7 = zeer hoog. Ter vergelijking is dit ook gedaan met de groepen zonder RW. Dit heeft weinig betekenisvolle data opgeleverd en wordt hier niet benoemd. Bij alle klassen, behalve 1KMa, hebben wisselingen plaatsgevonden in de samenstelling van de groep. Bij 1Bb is er een wisseling van mentor geweest gedurende de onderzoeksperiode.

Klassen met RW

Bij drie van de vijf klassen zijn de onderlinge leerlingrelaties verbeterd. Bij de sfeer in de klas is opvallend dat het bij vier van de vijf klassen als minder wordt ervaren dan vóór de training en slechts bij één klas beter. Dit betekent dat Rots en Water bij deze groepen niet geleid heeft tot een betere sfeer in de klas. Vanuit de theorie over groepsdynamica is het dan ook belangrijk om te kijken wat hiermee gedaan kan worden. Bij twee van deze vier klassen zijn wel de onderlinge leerlingrelaties verbeterd.

Als antwoord op deelvraag 1 welke effecten zichtbaar zijn, kan worden gezegd dat het zinvol is om de training twee jaar achter elkaar te geven. Zelfbeheersing en zelfvertrouwen scoren het beste. Zelfreflectie, sociale vaardigheden, assertiviteit en veiligheid scoren minder.

4.2. Deelvraag 2 “Wat leert de literatuur ons over transfer bij trainingen?”

Het antwoord op deze vraag is deels beantwoord in het theoretische hoofdstuk 2. De conclusies en aanbevelingen worden in hoofdstuk 5 verder beschreven.

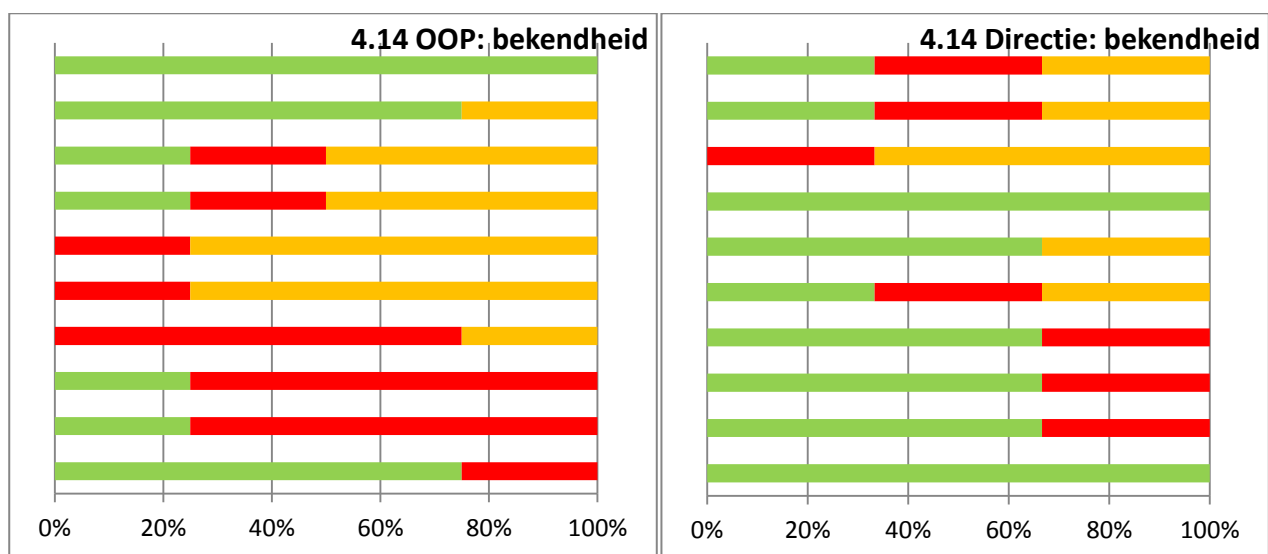
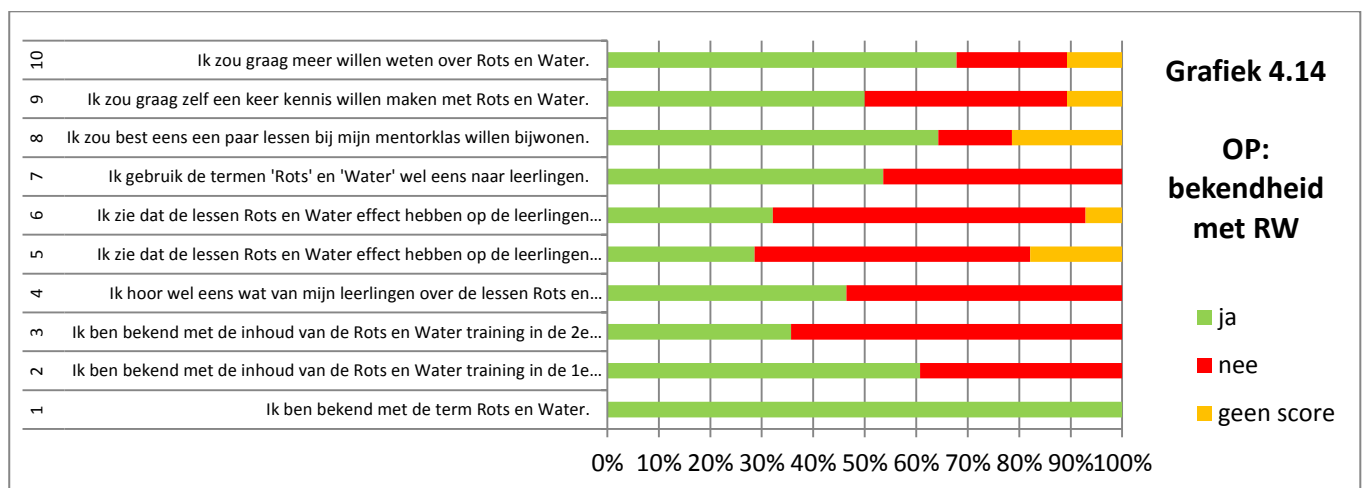
4.3. Deelvraag 3

Om antwoord te krijgen op deze deelvragen is een enquête afgenomen onder het personeel. Zesendertig mensen hebben de enquête ingevuld. (bijlage 3, p.69)

4.3.1. Deelvraag 3a: “Wat weten collega’s van Rots en Water?”

Bekendheid met Rots en Water (bijlage 3.1, p.72)

Om draagvlak te kunnen creëren moet eerst duidelijk zijn hoe groot de kennis is over Rots en Water. In grafiek 4.14 hiervan een overzicht. Het personeel is ingedeeld in drie groepen; onderwijzend personeel (OP, N=28), onderwijsondersteunend (OOP, N=4) en directie (N=3). Een aantal vragen kon niet worden beantwoord of was niet van toepassing. Dit is terug te zien in ‘geen score’ (geel).

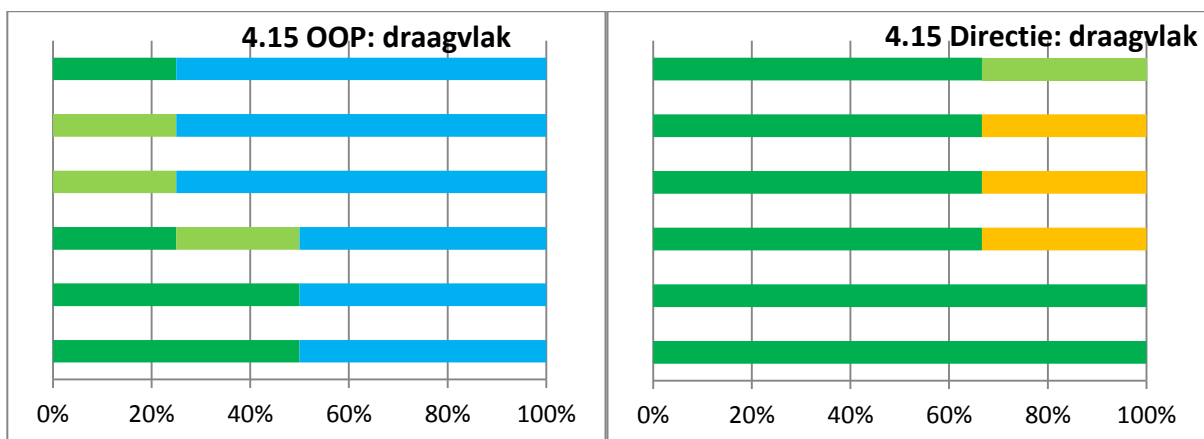
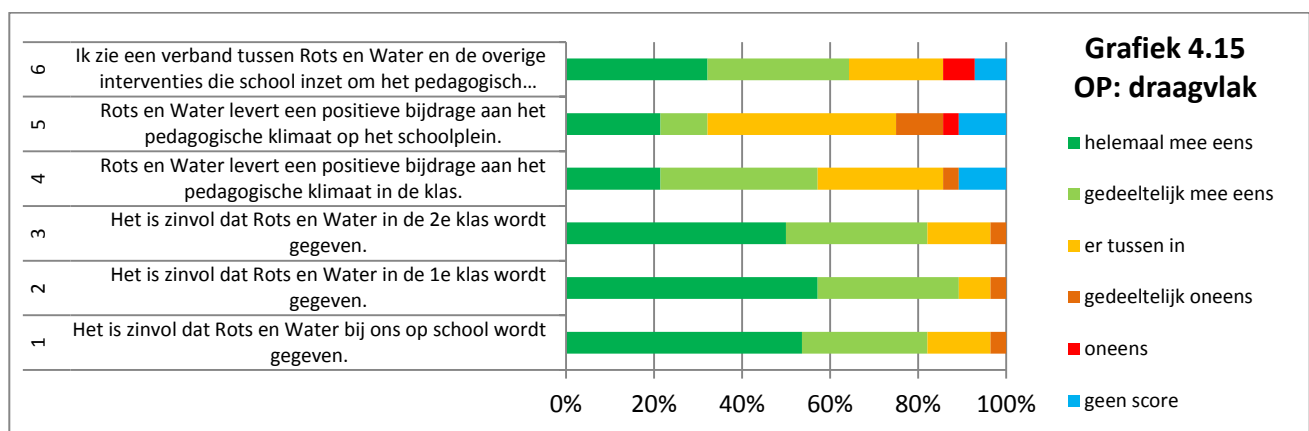
Uit de score blijkt over de gehele linie een verschil tussen het OP en OOP / directie. De inhoud van het programma van klas één is bekender dan het programma van klas twee. De effecten van de

trainingen zijn slechts voor één derde van het aantal respondenten zichtbaar. De termen Rots en Water worden door alle respondenten redelijk vaak gebruikt, OOP het minst vaak. Het merendeel van de collega's geeft aan meer te willen weten over Rots en Water. Bij het OP geeft ongeveer $\frac{2}{3}$ aan, een aantal lessen te willen bijwonen. Dit is een belangrijk gegeven voor het creëren van draagvlak.

4.3.2. Deelvraag 3b: "Welke mogelijkheden zien collega's om Rots en Water breder uit te dragen en welke concrete acties kunnen zij hierin zelf ondernemen?"

Draagvlak voor Rots en Water (bijlage 3.2, p.72)

Om antwoord te krijgen op deelvraag 3b is het goed om te weten of de training als zinvol wordt gezien en er bereidheid is om Rots en Water breder uit te dragen. Dit is gemeten aan de hand van schaalvragen waarin men kon aangeven in hoeverre men het eens is met de stelling (grafiek 4.15).

Het grootste deel van het personeel ziet Rots en Water als zinvol. In de eerste klas wordt het als meer zinvol beoordeeld dan in de tweede klas. Dit is een belangrijk gegeven om draagvlak te creëren voor het uitdragen van Rots en Water binnen de school.

4.3.3. Inventarisatie van Rots en Water thema's

Om meer inzicht te krijgen in de kennis over Rots en Water van het personeel is bekeken aan welke thema's van het Rots en Water huis het personeel al aandacht besteedt binnen de bestaande (les)situatie. Het overzicht staat in bijlage 3.3 (grafiek 4.16), op pagina 73. Bij het OP blijkt men aan

de meeste thema's al voor een groot deel aandacht te besteden. Vier thema's krijgen het minste aandacht: intuïtie, lopen langs een bedreigende groep, zelfverdedigingstechnieken en lage ademhaling. Het OOP besteedt weinig aandacht aan de thema's. Eerder bleek dat het OOP wel voor 100% aangeeft meer te willen weten over Rots en Water. Hier liggen dus mogelijkheden. De directie geeft aan dat ze aan de meeste thema's veel aandacht besteden.

Dit zijn belangrijke gegevens voor een eventueel veranderingsproces, omdat men bij het breder uitdragen van de thema's van Rots en Water niet veel hoeft te veranderen aan het eigen handelen.

4.3.4. Open vragen

Bij de enquête voor het personeel is naast kwantitatieve ook kwalitatieve data verzameld in de vorm van open vragen. (bijlage 3.4, p.76) Dit heeft veel informatie opgeleverd. De antwoorden zijn geclusterd. Per vraag staan hier de meest genoemde antwoorden.

1. *Kun je aangeven wat je doet om aandacht te schenken aan de thema's, zoals genoemd?*
 - Gesprekken voeren (17x).
 - Door zelf een voorbeeld te zijn gedrag te spiegel (12x)
2. *Welke thema's zou je graag getraind willen zien?*
 - Zelfbeheersing (11x)
 - Omgaan met groepsdruk (10x)
 - Zelfvertrouwen (11x)
3. *Wat denk je dat kan helpen bij de koppeling van de geleerde vaardigheden in de Rots en Water training en de situaties daarbuiten?*
 - Aandacht aan besteden als docent (11x)
 - Scholing van docenten (10x)
 - Leerling vaardigheden verbeteren (6x)
4. *Vind je dat Rots en Water meer bekendheid zou moeten krijgen?*
 - Ja (22x)
 - Nee of weet niet/neutraal (8x)

Dit laatste is een belangrijk gegeven voor het creëren van draagvlak. De rol die mensen hierin kunnen spelen wordt omschreven als: participeren, scholing en aandacht aan besteden in de eigen lessen. Tot slot wordt door diverse respondenten genoemd dat de aansluiting in de bovenbouw (klas drie en vier) wordt gemist.

4.4 Interviews en werkbezoeken

Voorgaande presentatie en analyse van de onderzoeksmethoden en onderzoeksinstrumenten leveren diverse antwoorden op de vragen van dit onderzoek. Naast deze data zijn er ook nog interviews

afgenomen. Een volledige uitwerking staat in de bijlage 4, op pagina 81. Hier wordt volstaan met een korte analyse. Het bezoek aan de school in Oss was inspirerend. Een vergelijkbare school als Christoffel, maar die de training op een andere manier vorm geeft in de school.

Door meerdere geïnterviewden wordt gezegd dat herhaling belangrijk is om geleerde vaardigheden te laten beklijven. Draagvlak wordt gezien als een belangrijke voorwaarde om Rots en Water breed uit te dragen. Dit kan door betrokkenheid bij het programma en door mensen te scholen. De groep leerlingen binnen het autisme spectrum stoornis (ASS) wordt genoemd als de moeilijkste groep. Hiervoor is specifieke aandacht vereist, voornamelijk de zelfreflectie en het lichaamsbesef is moeilijk voor deze leerlingen.

In het volgende hoofdstuk worden conclusies en aanbevelingen gegeven naar aanleiding van de data die in dit hoofdstuk zijn gepresenteerd en geanalyseerd.

Hoofdstuk 5

Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt de koppeling gemaakt tussen de vragen uit dit onderzoek, de theorie uit hoofdstuk 2 en de geanalyseerde data. De aanbevelingen staan aan het einde van dit hoofdstuk.

5.1. **Hoofdvraag:** *Wat zorgt voor transfer van de geleerde vaardigheden in een Rots en Water training, naar de situaties daar buiten?*

Het vermoeden voor aanvang van dit onderzoek was dat er te weinig transfer plaats vindt na een training Rots en Water. Dit vermoeden is in dit onderzoek bevestigd. Diverse kansen voor verbetering van de transfer zijn in dit onderzoek naar voren gekomen. Door het beantwoorden van de deelvragen is duidelijk geworden wat deze kansen zijn.

Uit het bronnenonderzoek blijkt dat het voortzetten van het leerproces na afloop van een training belangrijk is voor het creëren van een positieve transfer, ook wel ‘follow up’. Dit kan plaats vinden in andere lessen gedurende jaar één en twee, maar ook in de bovenbouw (jaar drie en vier). Hiervoor is ondersteuning nodig van het personeel. Naast follow up (en herhaling) zijn er drie factoren die van invloed zijn op transfer.

Ten eerste heeft Volgens Velada et al. (2007) de omgeving (**‘transferklimaat’**) invloed. Er is gebleken dat er voldoende draagvlak is en dat een groot deel bereid is een rol te spelen in de transfer van de vaardigheden in de training. De kennis van en bekendheid van Rots en Water bij het personeel blijkt over het algemeen onvoldoende. Een aanzienlijk deel geeft aan wel meer scholing te willen. Hier liggen duidelijk kansen voor verbetering. Het is hierbij belangrijk om in de gaten te houden dat niet iedereen even bereid is. Wanneer in overleg met directie besloten wordt meer bekendheid te geven aan Rots en Water door het personeel actiever te betrekken, moet deze groep mensen met zorg worden behandeld. Naast de omgeving en de support van mensen om je heen blijkt ook feedback belangrijk voor transfer. Feedback krijgt nu geen expliciete aandacht binnen de training of daarbuiten. Hier is verbetering wenselijk. De mentor is op Christoffel de spil in de organisatie. Zij kunnen een belangrijke rol spelen bij de feedback en terugkoppeling van de geleerde vaardigheden naar de dagelijkse situaties. Dit kan door het bijwonen van lessen, wat door ongeveer $\frac{2}{3}$ van het personeel als wens wordt uitgesproken. Ouders worden op dit moment niet expliciet betrokken bij de training, terwijl ook zij deel uitmaken van de omgeving van de leerling. Wanneer ouders beter op de hoogte zijn, kunnen ook zij zorgen voor een stuk feedback.

‘Individuele leerfactoren’ is volgens Velada et al. (2007) een tweede belangrijke factor bij transfer. Hierbij hoort onder andere de persoonlijkheid van een leerling. Deze persoonlijkheid wordt gevormd

door diverse factoren. Naast de puberleeftijd is dit voor de leerlingen op Christoffel de eventuele gedrags- en/of ontwikkelingsstoornissen. Een aanzienlijk deel van de leerlingen van Christoffel heeft een stoornis in het autismespectrum of een andere gedrags- en/of ontwikkelingsstoornis. Uit de data blijkt dat leerlingen in de training in zelfreflectie het minste geleerd hebben. Dit is te verklaren vanuit de problematieken van de leerlingen. Het is goed om te bekijken hoe dit meer aandacht kan krijgen binnen de training, maar ook in zijn algemeenheid.

In dit onderzoek is uitgegaan van de bevindingen van een groep en niet van de individuele leerling. Toch is dit bij de leerling-populatie op Christoffel belangrijk. Om te weten wat de individuele leerling nodig heeft aan training van vaardigheden binnen Rots en Water is meer kennis en onderzoek nodig. Men zou kunnen beginnen om de leerling zelf te vragen wat zij denken nodig te hebben. Hiermee kan de motivatie worden vergroot van de leerling, wat een directe invloed heeft op de transfer van training.

Tot slot is intelligentie als individuele leerfactor van invloed op transfer. Het intelligentie niveau loopt ver uiteen bij de leerlingen op Christoffel. In dit onderzoek bleken geen grote verschillen in geleerde vaardigheden tussen basisberoepsgericht, kaderberoepsgericht of mavo leerlingen. Het kan zijn dat trainers hun trainingstechnieken al hebben aangepast aan het niveau van de groep. Op intelligentieniveau is in dit onderzoek dan ook geen duidelijke conclusies te trekken. Om hier meer informatie over te krijgen is vervolgonderzoek nodig.

De derde factor die van invloed is op transfer, is volgens Velada et al. (2007) het ***'trainingsdesign'***. In dit onderzoek is dit in theorie wel verkend, maar niet onderzocht in de praktijk. Omdat Rots en Water op Christoffel door diverse mensen wordt gegeven, ontstaan automatisch verschillen in rolmodel, instructievaardigheden en trainingstechnieken. Om het optimale uit de instructie en de trainingstechnieken te halen is regelmatig overleg aan te bevelen. Dit kan een thema zijn voor vervolgonderzoek.

Door te kijken naar de effecten van de training (deelvraag 1) zijn er conclusies te trekken over de inhoud van de trainingen. Er zijn weinig verschillen gemeten tussen de groepen zonder en met RW, wat wel te verwachten zou zijn na een training. De thema's sociale vaardigheden en zelfvertrouwen hebben bij de groep met RW de meeste vooruitgang geboekt. De tweede klas leerlingen ervaren de training als minder leuk, maar hebben wel meer geleerd van de verschillende vaardigheden dan de eerste klas leerlingen. Hieruit valt te concluderen dat het zinvol is om de training twee jaar achter elkaar te geven. Er is verder onderzoek nodig om te achterhalen waarom de tweede klas leerlingen het minder leuk vinden. Zowel de eerste als de tweede klas leerlingen zien de oefeningen over het stevig staan en lage ademhaling als het meest zinvol. Er zijn geen oefeningen die expliciet beoordeeld worden als 'niet zinvol'. Leerlingen geven aan dat ze van de thema's zelfbeheersing en

zelfvertrouwen het meeste hebben geleerd. Het personeel geeft aan dat dit de twee belangrijkste onderwerpen zijn die ze graag getraind willen zien, samen met ‘omgaan met groepsdruk’. Dit is een belangrijke conclusie. Deze thema’s moeten dus voldoende aandacht blijven krijgen binnen de training, maar ook door docenten, wat de kans op transfer vergroot. Dat de andere thema’s minder zijn blijven hangen bij leerlingen is een aandachtspunt voor de trainers. Wat zorgen baart is dat het gevoel van veiligheid bij de eerste klassen achteruitgaat gedurende een schooljaar. Dit is reden voor een vervolgonderzoek.

5.2. Discussie en kritische noot

Het onderzoeksdeel over het groepsproces heeft geen direct antwoord kunnen geven op de hoofdvraag. Er valt te concluderen dat Rots en Water, zoals nu gegeven op Christoffel, geen directe invloed uitoefent op het groepsproces. Wel zijn hier bevindingen naar voren gekomen. Volgens de theorie vindt bij elke groep het proces plaats in vijf fases: forming, storming, norming, performing en adjourning. Waar de groepen bij de eerste meting (november 2012) waarschijnlijk nog in de fase storming en/of norming waren, was dit proces verder gevorderd in februari 2013. Dit kan de achteruitgang in sfeer bij enkele klassen verklaren. Wel is het belangrijk om stil te staan bij hoe dit verbeterd kan worden. Verandering van de samenstelling is van invloed op het groepsproces. Dit zal ook in de toekomst zo blijven. Kennis over groepsprocessen bij de Rots en Water trainers kan bijdragen aan het beter kunnen aansturen van deze processen. Daarbij hoort ook scholing van de overige docenten, zodat door samenwerkend leren gewerkt kan worden aan een optimale ontwikkeling van de leerlingen binnen een groep.

Het meten van transfer blijkt erg moeilijk. Er wordt momenteel nog veel onderzoek naar gedaan. De kennis over transfer en de voorwaarden die nodig zijn om dit te bewerkstelligen heeft ertoe geleid dat ik als onderzoeker anders ben gaan kijken naar de bestaande training. Door deze kennis te delen met de andere trainers, overige collega’s en directie van de school hoop ik interesse te wekken bij anderen door met hen hierover in discussie te gaan.

De school is de laatste jaren actief met een project over het puberbrein en loopbaanoriëntatie om de aansluiting naar het Middelbaar Beroepsonderwijs beter te laten verlopen. Het meten van competenties bij de leerling staat hierin centraal. Het zou goed zijn om de inhoud van Rots en Water te koppelen aan deze twee projecten. Rots en Water kan helpen bij het aanleren van deze competenties. Het is zinvol om hierover in gesprek te gaan en te kijken naar mogelijkheden. Als onderzoeker zal ik contact leggen met de betreffende werkgroepen, alsook met de werkgroep Pedagogisch Klimaat Christoffel, die als overkoepelende werkgroep kan fungeren in dit proces. Door

samenwerkend leren van docenten en directie kan ook hier de opbrengst voor de leerlingen worden vergroot.

Ondanks dat dit onderzoek bruikbare werkpunten heeft opgeleverd en mij als professional veel heeft geleerd, zijn er ook kanttekeningen te plaatsen. Bij de enquête voor leerlingen is gekozen voor een driepunts schaal. De optie ‘weet niet’ is daaraan toegevoegd als ‘uitwijk mogelijkheid’. Achteraf is dit geen juiste keuze geweest. Bij diverse vragen is deze optie vaak ingevuld, waardoor de scores minder betrouwbaar zijn geworden. Bij de docenten enquête is gekozen voor een universele enquête voor alle personeelsleden. Dit heeft zijn bedenkingen. Een aantal vragen bleek niet voor iedereen goed in te vullen en bleef daarom onbeantwoord. Voor de klassen op basis niveau bleken de vragen uit de Klimaatschaal moeilijk te begrijpen en werd door de mentor getwijfeld aan de betrouwbaarheid van de uitslag.

Mijn opzet als onderzoeker was om de collega trainers regelmatig te betrekken in het proces in de vorm van een focus groep. Door tijdsgebrek is dit er helaas niet van gekomen. Mijn gedachte is nu het komend schooljaar te gebruiken om de bevindingen met elkaar te bespreken en in overleg met directie te bekijken wat geïmplementeerd kan worden.

5.3. Aanbevelingen

Als gevolg van bovenstaande conclusies worden hieronder op twee niveaus aanbevelingen gegeven voor de verbetering van transfer van de training Rots en Water op Christoffel. Er zijn aanbevelingen op niveau van de training en de ontwikkeling van de trainers en er zijn aanbevelingen op schoolniveau en de implementatie / verbetering van de transfer van de training.

5.3.1. Opzet en inhoud van de training / ontwikkeling van de trainers

- Het gezamenlijk volgen van een herhalingscursus.
- Meer kennis voor Rots en Water over de specifieke doelgroep, zoals:
 - Puberbrein
 - Autisme Spectrum Stoornis. Training voor ASS volgen bij het Rots en Water Instituut.
 - Externaliserend en internaliserend gedrag en de aanpak hiervan.
- Meer kennis over groepsprocessen en groepsdynamica. Bekijken in welke fase van het schooljaar de training wordt gegeven.
- Regelmatiger overleg met de trainers. Rolmodellen mogen verschillen.
- De oefeningen zoals ze nu worden gegeven handhaven.

- Meer aandacht besteden in de training aan de thema's (lagen) zelfreflectie, veiligheid, sociale vaardigheden en assertiviteit van het Rots en Water huis. Zelfbeheersing en zelfvertrouwen worden al voldoende aangesproken.
- Training met twee trainers blijven geven, om effectiviteit te waarborgen.
- De motivatie van de leerlingen vergroten, door ze meer eigenaarschap te geven.
- Individuele doelen stellen in overleg met de leerling en dit evalueren.

5.3.2. Implementatie binnen de school / mogelijkheden voor transfer

- Een vervolg geven in klas drie en vier om transfer te vergroten.
- Meer kennis over Rots en Water en regelmatig herhalen.
- Mentoren van de groepen betrekken bij de training.
- Alle groepen twee jaar training geven.
- De bevindingen uit de training inbrengen bij leerling-besprekingen.
- Bekijken wat gedaan kan worden aan het gevoel van veiligheid bij de leerlingen.
- Een ouderavond organiseren om informatie over Rots en Water te geven, om zo ouders te betrekken bij de transfer van de training.

Hoofdstuk 6

Reflectie en nawoord

In dit hoofdstuk kijk ik als onderzoeker terug op het proces van onderzoek doen en wat dit met mij heeft gedaan.

6.1. Terugblik

Gedurende de master SEN en het proces van onderzoek doen heb ik als professional veel geleerd. Met hulp van critical friends in de opleiding, in mijn organisatie en mijn partner heb ik geleerd sneller beslissingen te nemen en eerder tevreden te zijn. Vanuit mijn perfectionisme ben ik vaak bang om iets te vergeten. Zij hebben mij geholpen de onderzoeksvraag kleiner te maken. Daarnaast hebben zij ervoor gezorgd dat ik dicht bij mezelf ben gebleven. Hierin ligt de kracht van dit onderzoek. Mijn authenticiteit is hierdoor vergroot. Deze tip wil ik dan ook aan andere onderzoekers meegeven. Dankzij Mevr. K. Sommeijer-Imanse en Mevr. A. Martens heeft het onderzoek een wending gekregen richting transfer van trainingen. Hierdoor is de focus komen te liggen op hoe we de geleerde vaardigheden uit de trainingen kunnen behouden en borgen in de school.

Allen dank voor jullie bijdrage.

Als denker / dromer vond ik het proces van dataverwerking een hele klus. Om van al deze gegevens te komen tot een systematische opzet en keuzes te maken in de presentatie, was lastig. Uiteindelijk ben ik er in geslaagd om gedegen onderzoek te doen over een actueel onderwerp in de organisatie, waarin ik zelf betrokken ben geweest.

6.2. Opbrengst

Christoffel heeft met de training Rots en Water een goed middel ter bevordering van het pedagogisch klimaat in handen. Tijdens de laatste fase van dit onderzoek stuitte ik op een onderzoek op een soortgelijke school als Christoffel, waar gezocht is naar de beste methode voor sociale vaardigheidstraining. De conclusie uit dit onderzoek is dat Rots en Water de beste methode is voor leerlingen in het VMBO. Dit gaf een extra opsteker, omdat hiermee bevestigd werd dat we als school goed bezig zijn. Kritisch kijken naar ons eigen handelen, blijft echter een voortdurend proces om te blijven ontwikkelen. Om binnen mijn overtuiging objectief te zijn, is een uitdaging. Mede dankzij de critical friends ben ik daar in dit onderzoek in mijn ogen in geslaagd.

De kennis die ik als onderzoeker heb opgedaan, gecombineerd met de kennis over gedrag en groepsprocessen uit de master SEN is zeer bruikbaar. Hiermee kan samen met andere betrokkenen de bestaande training Rots en Water worden verbeterd. Een koppeling tussen de projecten puberbrein en loopbaanoriëntatie en de Rots en Water training zou goed zijn. Als change agent probeer ik hierin

mijn bijdrage te leveren. Ik denk dat het waardevol is, om vanuit samenwerkend leren, te blijven ontwikkelen.

Ik geloof sterk in de gedachte van inclusief onderwijs, waarbij elke leerling recht heeft op een plek in het onderwijs en een optimale ontwikkeling. Om dit goed te doen, is samenwerking met de omgeving van de leerling belangrijk. Binnen deze systeemgerichte of ecologische benadering (Jeninga & van Meersbergen, 2010) is het belangrijk om de leerling te betrekken in zijn onderwijsleerproces, waardoor hij hier eigenaar van wordt. De motivatie wordt hiermee vergroot. Wanneer dit lukt, spreekt men over adaptief onderwijs. Gedurende de master SEN ben ik hier groot voorstander van geworden. Ik geloof dat het werken vanuit een relatie met leerlingen en het tegemoetkomen aan de autonomie er voor zorgt dat ze zich competenten voelen. Dit kan in mijn ogen in de training Rots en Water meer worden toegepast. Voor ons als trainers ligt hierin een uitdaging. De leerling zal op zijn beurt moeten leren reflecteren en zichzelf zien in de context waarin het leert. Hierdoor zal de leeropbrengst groter worden. Rots en Water kan een bijdrage leveren aan dit proces. Door de specifieke doelgroepen binnen Christoffel is dit een grote uitdaging. Voor deze ‘kwetsbare jongeren’, kan een training Rots en Water echter heel waardevol zijn. Juist omdat vanuit de relatie wordt gewerkt. Het oplossingsgericht werken sluit hierbij goed aan. Hiermee focus je op dat wat goed gaat, wat het gevoel van competent stimuleert. Tijdens de master SEN ben ik met deze manier van werken voor het eerst in aanraking gekomen. Ik heb dit ervaren als heel prettig en waardevol.

Het resultaat van een training Rots en Water blijkt niet altijd direct zichtbaar. Dat is soms jammer. Ondanks deze conclusie denk ik dat leerlingen er altijd iets van oppikken en dit op een later moment (bewust of onbewust) zullen inzetten. Vandaar de titel: ‘Rots en Water, dat is voor later!’ Rots en Water is binnen enkele jaren uitgegroeid tot een zeer veelvuldig gebruikte methode wereldwijd. Ik denk daarom dat meerdere scholen baat kunnen hebben bij de bevindingen uit dit onderzoek. Na beoordeling van dit onderzoek zal ik de kennis dan ook delen met het Rots en Water instituut.

Geciteerde werken

- Bakker-de Jong, M., & Mijland, I. (2010). *Handboek positieve groepsvorming*. Esch: Quirijn.
- Baldwin, T. T., & Ford, J. K. (1988). Transfer of training: a review and directions for future research. *Personnel Psychology*, 63-105.
- Barnard, Y. F., Veldhuis, G. J., & van Rooij, J. C. (2001). Evaluation in practice: identifying factors for improving transfer of training in technical domains. *Elsevier*, 269-290.
- Burke, L. A., & Hutchins, H. M. (2007). Training transfer: an integrative literature review. *Human resource development review*, 263-296.
- Crone, E. (2009). *Het puberende brein*. Amsterdam: Bert Bakker.
- De Lange, R., Schuman, H., & Montesano Montessori, N. (2011). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen - Apeldoorn: Garant.
- Dirksen, G., & Möller, H. (2011). *Breinlink voor ouders*. Scriptum Psychologie.
- Donkers, A. M. (2009). *De klimaatschaal als reflectie op leraarsgedrag*. Opgeroepen op 2011, van Klimaatschaal: www.klimaatschaal.nl
- Grossman, R., & Salas, E. (2011). The transfer of training: what really matters. *International journal of training and development*, 103-120.
- Jeninga, J., & van Meersbergen, E. (2010). De ecologie van de leerling. *Basis artikel uit het simulatieprogramma Een Zorg Een Kind Een plan*.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2013, juli 2). *Passend Onderwijs*. Opgehaald van www.passendonderwijs.nl: www.passendonderwijs.nl
- Oostrik, H., Ruigrok, J., & van Vroonhoven, W. (2005). *De verbindende school. Herstelrecht in het Nederlandse onderwijs*. 's Hertogenbosch: KPC Groep.
- Rots en Water Nederland - Gadaku Institute. (2013, juni 23). *Rots en Water*. Opgehaald van www.rotsenwater.nl: <http://www.rotsenwater.nl>
- Stichting Inclusief Onderwijs. (2013, juli 2). Opgehaald van Stichting Inclusief Onderwijs: www.inclusiefonderwijs.nl
- Tessenderlandt. (2013, juli 3). *Welkom bij Christoffel*. Opgehaald van Tessenderlandt locatie Christoffel: www.christoffelbreda.nl
- UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and framework for action on special needs education*. Salamanca: UNESCO.
- van den Brand, A. (2010). *Gesprekscommunicatie*. Bussum: Coutinho.
- van der Locht, M., van der Weele, Y., & Visser, T. (2009). Transfer bij vaardigheidstrainingen. *Opleiding en ontwikkeling*, 15-18.
- van der Wolf, K., & van Beukering, T. (2009). *Gedragsproblemen in scholen. Het denken en handelen van leraren*. Leuven: Acco.
- van Lieshout, T. (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Velada, R., Caetano, A., Michel, J. W., Lyons, B. D., & Kavanagh, M. J. (2007). The effects of training design, individual characteristics and work environment on transfer of training. *International Journal of Training and Development*, 282-294.
- Ykema, F. (2004). *Het Rots en Water perspectief*. Amsterdam: SWP.
- Ykema, F., Hartman, D., & Imms, W. (2006). *Bringing it together*. Adelaide, Australia: Bruderlin Maclean Publishing Services / Griffin Digital.

Bijlage 1

Leerling-enquêtes

Eerste meting: september 2012

Beste leerling,

- Deze vragenlijst gaat over Rots en Water en over jezelf. Ik zou je willen vragen of je deze vragenlijst eerlijk wilt invullen. De vragen worden anoniem verwerkt. Dat betekent dat ik je naam niet te weten kom, als je dat niet wilt. Alle gegevens zullen vertrouwelijk worden behandeld.
- De bedoeling is dat je een kruisje in het juiste vakje zet. Het duurt ongeveer 10 minuten om alle vragen te beantwoorden. Heb je langer nodig, dan is dat geen probleem.
- Als je iets niet snapt, vraag het dan gerust.

Eerst wat algemene vragen:

1. Ik ben een meisje / jongen*

2. Ik ben jaar

3. Ik zit in klas 1 / 2 / 3 / 4*

4. Ik heb al eerder een speciale training gehad ja / nee*

Zo ja welke:

sova / creatieve begeleiding / een andere rots en water cursus / training buiten school: / iets anders namelijk:.....*

* Doorhalen wat niet van toepassing is

		 Helemaal mee eens	 Een beetje mee eens	 Niet mee eens	 Ik heb meer informatie nodig / ik weet het niet
1	Ik weet wat Rots en Water is.				
2	Wanneer ik me onveilig voel, laat ik niets merken.				
3	Ik voel me prettig in deze klas.				
4	Ik ga graag naar school.				
5	Ik voel me veilig op deze school.				
6	Ik durf mijn vinger op te steken om iets te vragen in de klas.				
7	Mensen vinden mij aardig.				
8	Ik durf voor de klas te praten.				
9	Ik word snel boos.				
10	Er is veel ruzie in onze klas (1x per week of meer).				
11	Ik kan goed tegen kritiek.				
12	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste slaan.				
13	Ik kan goed voor mezelf opkomen.				
14	Wanneer anderen ruzie hebben, dan blijf ik er het liefste uit de buurt.				
15	Ik word vaak gepest op school.				
16	Wanneer ik ruzie heb, dan weet ik wat ik het beste kan doen.				
17	Wanneer iemand mij aanspreekt op mijn gedrag, dan probeer ik het de volgende keer beter te doen.				
18	Het maakt mij niets uit hoe anderen over mij denken.				
19	Wanneer ik me niet veilig voel, dan word ik heel gespannen.				
20	Wanneer ik iets moet doen, wat ik moeilijk vind, dan word ik heel gespannen.				

21	Wanneer ik heel boos ben, dan kan ik mijzelf beheersen.				
22	Ik zit in een leuke klas.				
23	Ik probeer dingen altijd beter te doen dan de vorige keer.				
24	Ik heb vaak ruzie op school (1x per week of meer).				
25	Ik kan goed met anderen opschieten.				
26	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen weet ik niet wat ik moet doen.				
27	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen word ik gelijk boos.				
28	Ik wil het liever niet horen als iemand mij aanspreekt op mijn gedrag.				
29	Wanneer iemand vervelend doet tegen mij durf ik niets terug te doen.				
30	Ik heb thuis vaak ruzie (1x per week of meer).				
31	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste iets kapot maken.				
32	Wanneer anderen ruzie hebben, dan ga ik kijken wat er aan de hand is.				
33	Ik vind het belangrijk hoe anderen over mij denken.				

Hieronder is nog ruimte om eventuele opmerkingen te plaatsen:

.....
Ik ben bereid om mee te doen aan een extra interview na het invullen van deze vragenlijst: ja / nee*

Schrijf dan hieronder je naam en je klas:

Naam: Klas:

Heel erg bedankt voor het invullen van de vragenlijst!

Met vriendelijke groet,
Mevrouw Gardeniers.

Tweede meting: februari 2013

Beste leerling,

Jullie hebben net de training Rots en Water afgerond. Ik wil graag van je weten wat je aan de training hebt gehad en wat je er van vond. Daarom wil ik je vragen om deze enquête in te vullen. Het gaat over Rots en Water en over jezelf.

Beantwoord de vragen zo eerlijk mogelijk. Het duurt ongeveer 15 minuten. Heb je langer nodig, dan is dat geen probleem. Als je iets niet snapt, vraag het dan gerust.

De enquête bestaat uit 4 onderdelen op 5 pagina's:

- A. Een algemeen deel.
- B. Stellingen die gaan over jezelf en over de Rots en Water training waarbij je kunt zeggen in hoeverre je het er mee eens bent.
- C. Schaalvragen die gaan over de training waarbij je kunt zeggen hoe zinvol je iets vond.
- D. 2 open vragen.

De enquête wordt anoniem verwerkt. Dat betekent dat ik je naam niet te weten kom. Alle gegevens worden vertrouwelijk behandeld.

A. Algemeen deel

Bij deze vragen mag je omcirkelen wat voor jou van toepassing is.

1. Ik ben een **meisje** / **jongen**
2. Ik ben ... jaar (vul je leeftijd in)
3. Ik zit op **basis** / **kader** / **mavo** niveau
4. Ik heb dit schooljaar ook nog een andere speciale training gehad **ja** / **nee**.

Zo ja welke?: (zet een kruisje in het goede hokje)

- ☐ sova
- ☐ creatieve begeleiding
- ☐ faalangst training
- ☐ MRT
- ☐ een andere rots en water cursus
- ☐ een andere training buiten school, namelijk:.....
- ☐ iets anders namelijk:.....

B. Stellingen

Hier vul je in, in hoeverre je het met de stellingen eens bent. Zet een kruisje in het goede vakje. De eerste 33 stellingen gaan over jezelf.

		 Helemaal mee eens	 Een beetje mee eens	 Niet mee eens	Ik weet het niet
1	Ik weet wat Rots en Water is.				
2	Wanneer ik me onveilig voel, laat ik niets merken.				
3	Ik voel me prettig in deze klas.				
4	Ik ga graag naar school.				
5	Ik voel me veilig op deze school.				
6	Ik durf mijn vinger op te steken om iets te vragen in de klas.				
7	Andere leerlingen vinden mij aardig.				
8	Ik durf voor de klas te praten.				
9	Ik word snel boos.				
10	Er is veel ruzie in onze klas (1x per week of meer).				
11	Ik kan goed tegen kritiek.				
12	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefst slaan.				
13	Ik kan goed voor mezelf opkomen.				
14	Als anderen ruzie hebben, blijf ik er het liefst uit de buurt.				
15	Ik word vaak gepest op school.				
16	Als ik ruzie heb, weet ik wat ik het beste kan doen.				
17	Als iemand mij aanspreekt op mijn gedrag, probeer ik het de volgende keer beter te doen.				
18	Het maakt mij niets uit hoe anderen over mij denken.				
19	Als ik me niet veilig voel, word ik heel gespannen.				
20	Als ik iets moet doen, wat ik moeilijk vind, word ik heel gespannen.				
21	Als ik heel boos ben, kan ik mijzelf beheersen.				
22	Ik zit in een leuke klas.				
23	Ik probeer dingen altijd goed te doen.				

24	Ik heb vaak ruzie op school (1x per week of meer).				
25	Ik kan goed met andere leerlingen opschieten.				
26	Als iemand vervelende dingen tegen mij zegt weet ik niet wat ik moet doen.				
27	Als iemand vervelende dingen tegen mij zegt word ik gelijk boos.				
28	Ik wil het liever niet horen als iemand mij aanspreekt op mijn gedrag.				
29	Als iemand vervelend doet tegen mij durf ik niets terug te doen.				
30	Ik heb thuis vaak ruzie (1x per week of meer).				
31	Als ik heel boos ben, wil ik het liefste iets kapot maken.				
32	Als anderen ruzie hebben, dan ga ik kijken wat er aan de hand is.				
33	Ik vind het belangrijk hoe anderen over mij denken.				

De volgende 14 stellingen gaan over de Rots en Water training.

		 Helemaal mee eens	 Een beetje mee eens	 Niet mee eens	Ik weet het niet
1	Mijn zelfbeheersing is beter geworden door de training.				
2	Ik heb meer zelfvertrouwen gekregen door de training.				
3	Ik heb door de training geleerd over mezelf.				
4	Ik ben meer gaan nadenken over mijn houding (tunnel / strandhouding).				
5	Ik ben meer gaan nadenken over hoe ik reageer op anderen door de training.				
6	Door de training voel ik me veiliger op school.				
7	Ik kan nu beter voor mezelf opkomen door de training.				
8	Ik heb nu minder ruzie in de klas dan vóór de training.				
9	Ik heb nu minder ruzie thuis dan vóór de training.				
10	Ik kan beter met conflicten (ruzies) omgaan sinds ik de training heb gehad.				
11	Ik vond de Rots en Water training leuk.				
12	De docenten die de training geven hebben goed uitgelegd wat Rots en Water is.				
13	De docenten die de training geven kunnen boeiend vertellen.				
14	Ik zou best nog meer Rots en Water training willen krijgen.				

C. Schaalvragen over de thema's in de Rots en Water training

Hieronder staan de thema's of activiteiten die we tijdens de training hebben gedaan. Kruis aan hoe zinvol je deze vond.

	KLAS 1	 Zinvol	 Een beetje zinvol	 Niet zinvol	Ik weet het niet
1	Stevig staan				
2	Lage ademhaling				
3	Concentratie oefening met focussen (hoepel)				
4	Rots en Water op het schoolplein				
5	Stoottechnieken				
6	Oogcontact en sterk weglopen				
7	Waterwering na een duw				
8	De 7 agressietypes bij geweld (bink, angstbijter, driftkop enz.)				
9	Rots en water houding in toneelstukjes				

	KLAS 2	 Zinvol	 Een beetje zinvol	 Niet zinvol	Ik weet het niet
1	Stevig staan				
2	Lage ademhaling				
3	Oefeningen met grenzen en persoonlijke ruimte				
4	Videoband 'Spijt' en gesprek over pesten				
5	Stoottechnieken				
6	Traptechnieken				
7	Waterwering na een duw				
8	Oogcontact en sterk weglopen				
9	Intuïtie oefeningen (blinddoeken)				
10	Vertrouwensoefeningen				
11	Focussen op een doel (onbuigbare arm en plank liggen)				

D. Open vragen

1. Wat is je het meest bijgebleven uit de training of heeft de meeste indruk gemaakt?

.....

2. Hoe zou je aan iemand, die niet weet wat Rots en Water is, uitleggen wat het is? Schrijf dit hier op.

.....

Hieronder is nog ruimte om eventuele opmerkingen te plaatsen:

.....

Ik ben bereid om mee te doen aan een extra interview na het invullen van deze enquête:

ja / nee Schrijf dan je naam en je klas op:

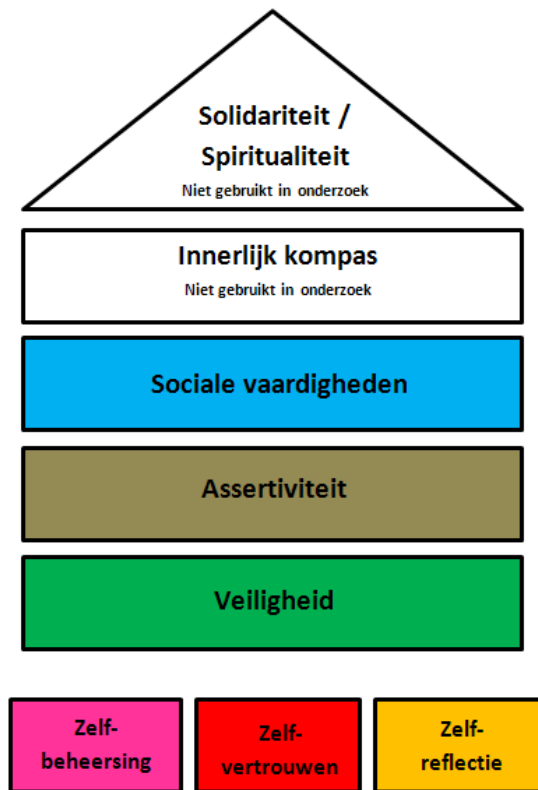
Heel erg bedankt voor het invullen van de enquête!

Met vriendelijke groet, Mevrouw R. Gardeniers.

Verwerking leerling-enquêtes

Legenda:

Thema's (lagen) uit het Rots en Water huis met elk een kleur.

De kleur 'paars' zijn algemene vragen.

Bijlage 1.1. Vergelijking groep zonder en met RW

++ = helemaal mee eens, +- = een beetje mee eens, -- = niet mee eens, 0 = weet niet

Vergelijking groep <u>zonder</u> en <u>met</u> RW (stellingen over zichzelf)		Groep <u>zonder</u> RW								Groep <u>met</u> RW							
		1 ^e meting september 2012 (vóór de training) N=31				2 ^e meting februari 2013 (na de training) N=33				1 ^e meting september 2012 (vóór de training) N=74				2 ^e meting februari 2013 (na de training) N=73			
		++	+-	--	0	++	+-	--	0	++	+-	--	0	++	+-	--	0
1	Ik weet wat Rots en Water is.	42%	10%	48%	0%	39%	24%	18%	18%	30%	38%	31%	1%	64%	30%	4%	1%
2	Wanneer ik me onveilig voel, laat ik niets merken.	13%	52%	29%	6%	12%	45%	36%	6%	27%	38%	35%	0%	30%	44%	21%	5%
3	Ik voel me prettig in deze klas.	77%	19%	3%	0%	61%	33%	6%	0%	70%	23%	7%	0%	71%	22%	5%	1%
4	Ik ga graag naar school.	35%	42%	19%	3%	30%	45%	21%	3%	34%	41%	22%	4%	27%	41%	27%	4%
5	Ik voel me veilig op deze school.	68%	26%	0%	6%	58%	27%	12%	3%	59%	34%	1%	5%	51%	34%	8%	7%
6	Ik durf mijn vinger op te steken om iets te vragen in de klas.	94%	6%	0%	0%	94%	6%	0%	0%	82%	15%	1%	1%	89%	7%	1%	3%
7	Mensen vinden mij aardig.	61%	35%	3%	0%	45%	42%	3%	9%	59%	24%	1%	15%	55%	34%	3%	8%
8	Ik durf voor de klas te praten.	52%	29%	13%	6%	61%	21%	12%	6%	39%	39%	20%	1%	42%	36%	19%	3%
9	Ik word snel boos.	10%	26%	58%	6%	6%	24%	64%	6%	14%	35%	51%	0%	16%	29%	51%	4%
10	Er is veel ruzie in onze klas (1x per week of meer).	3%	29%	55%	13%	24%	45%	21%	9%	9%	16%	61%	12%	15%	37%	40%	8%
11	Ik kan goed tegen kritiek.	29%	45%	26%	0%	39%	36%	18%	6%	32%	47%	16%	4%	23%	59%	11%	7%
12	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste slaan.	26%	35%	35%	3%	33%	24%	42%	0%	28%	31%	34%	5%	29%	32%	32%	8%
13	Ik kan goed voor mezelf opkomen.	61%	32%	6%	0%	52%	42%	6%	0%	61%	28%	7%	3%	53%	38%	4%	4%
14	Wanneer anderen ruzie hebben, dan blijf ik er het liefste uit de buurt.	32%	55%	13%	0%	30%	45%	15%	9%	50%	35%	11%	3%	33%	42%	23%	1%
15	Ik word vaak gepest op school.	0%	13%	84%	3%	3%	12%	79%	6%	9%	9%	80%	0%	8%	8%	75%	8%
16	Wanneer ik ruzie heb, dan weet ik wat ik het beste kan doen.	45%	32%	16%	6%	39%	42%	9%	9%	47%	41%	7%	4%	40%	44%	12%	4%
17	Wanneer iemand mij aanspreekt op mijn gedrag, dan probeer ik het de volgende keer beter te doen.	58%	35%	3%	3%	48%	45%	6%	0%	59%	36%	1%	1%	55%	40%	4%	1%
18	Het maakt mij niets uit hoe anderen over mij denken.	35%	45%	19%	0%	39%	42%	15%	3%	46%	50%	4%	0%	41%	45%	11%	3%
19	Wanneer ik me niet veilig voel, dan word ik heel gespannen.	26%	35%	32%	6%	24%	36%	33%	6%	28%	35%	30%	4%	25%	45%	23%	7%

20	Wanneer ik iets moet doen, wat ik moeilijk vind, dan word ik heel gespannen.	29%	45%	26%	0%	21%	36%	36%	6%	30%	38%	31%	1%	27%	37%	29%	7%
21	Wanneer ik heel boos ben, dan kan ik mijzelf beheersen.	32%	55%	13%	0%	45%	42%	9%	3%	34%	50%	14%	3%	30%	53%	12%	4%
22	Ik zit in een leuke klas.	74%	26%	0%	0%	58%	21%	21%	0%	73%	16%	8%	1%	71%	23%	4%	1%
23	Ik probeer dingen altijd beter te doen dan de vorige keer.	65%	32%	3%	0%	58%	36%	3%	3%	68%	30%	1%	0%	66%	30%	0%	4%
24	Ik heb vaak ruzie op school (1x per week of meer).	0%	13%	81%	6%	3%	12%	82%	3%	0%	9%	91%	0%	3%	15%	78%	4%
25	Ik kan goed met anderen opschieten.	68%	26%	3%	0%	67%	21%	6%	6%	68%	32%	0%	0%	73%	22%	5%	0%
26	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen weet ik niet wat ik moet doen.	26%	26%	42%	6%	12%	45%	42%	0%	19%	30%	46%	5%	16%	36%	44%	4%
27	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen word ik gelijk boos.	16%	48%	35%	0%	6%	39%	52%	3%	8%	51%	41%	0%	8%	23%	64%	4%
28	Ik wil het liever niet horen als iemand mij aanspreekt op mijn gedrag.	13%	32%	52%	3%	21%	30%	45%	3%	23%	31%	42%	4%	21%	40%	37%	3%
29	Wanneer iemand vervelend doet tegen mij durf ik niets terug te doen.	13%	19%	65%	3%	6%	24%	67%	3%	4%	31%	65%	0%	8%	33%	58%	1%
30	Ik heb thuis vaak ruzie (1x per week of meer).	16%	32%	48%	3%	15%	30%	48%	6%	18%	22%	61%	0%	15%	25%	60%	0%
31	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste iets kapot maken.	26%	23%	52%	0%	30%	30%	39%	0%	34%	23%	42%	1%	34%	19%	47%	0%
32	Wanneer anderen ruzie hebben, dan ga ik kijken wat er aan de hand is.	58%	32%	10%	0%	48%	39%	9%	3%	47%	31%	20%	1%	37%	40%	19%	4%
33	Ik vind het belangrijk hoe anderen over mij denken.	32%	58%	10%	0%	21%	45%	30%	3%	20%	49%	31%	0%	25%	38%	37%	0%

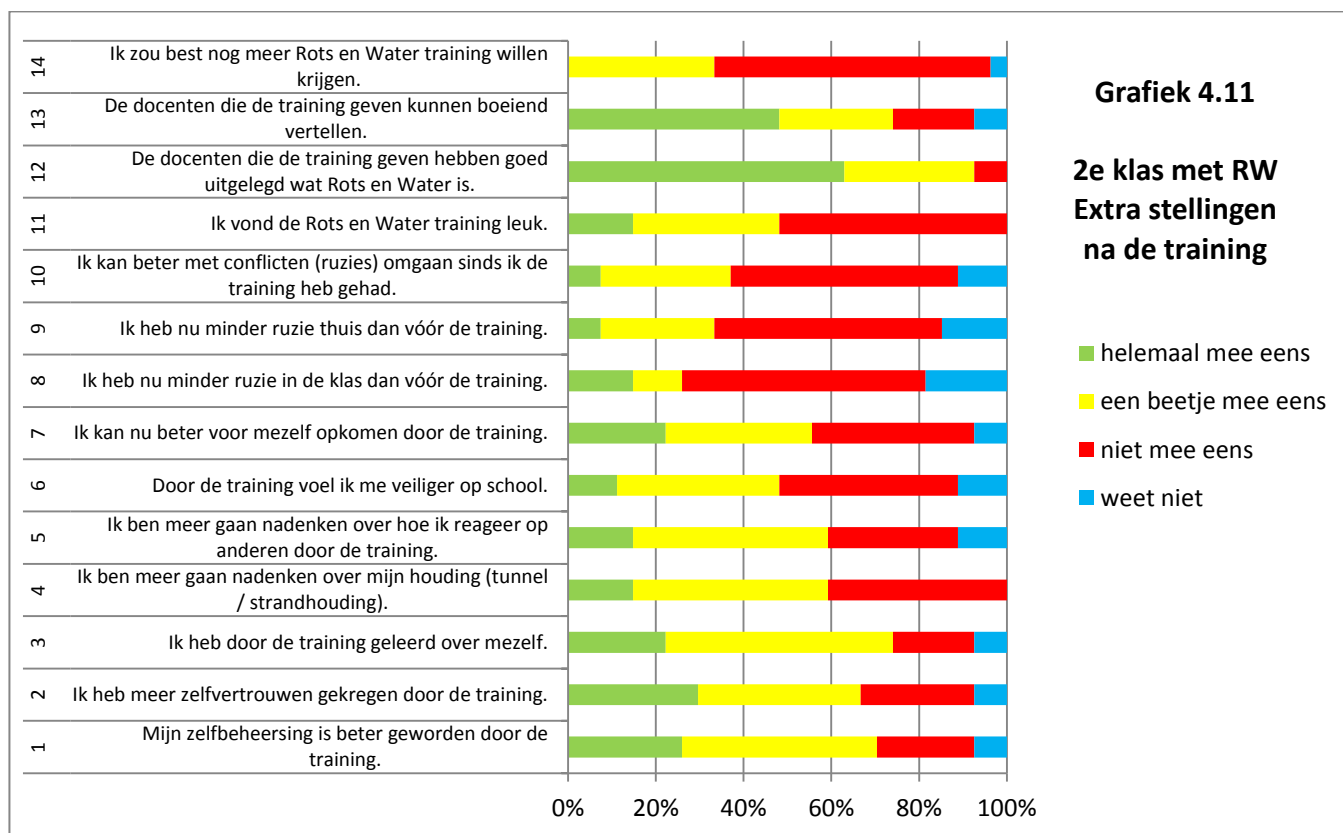
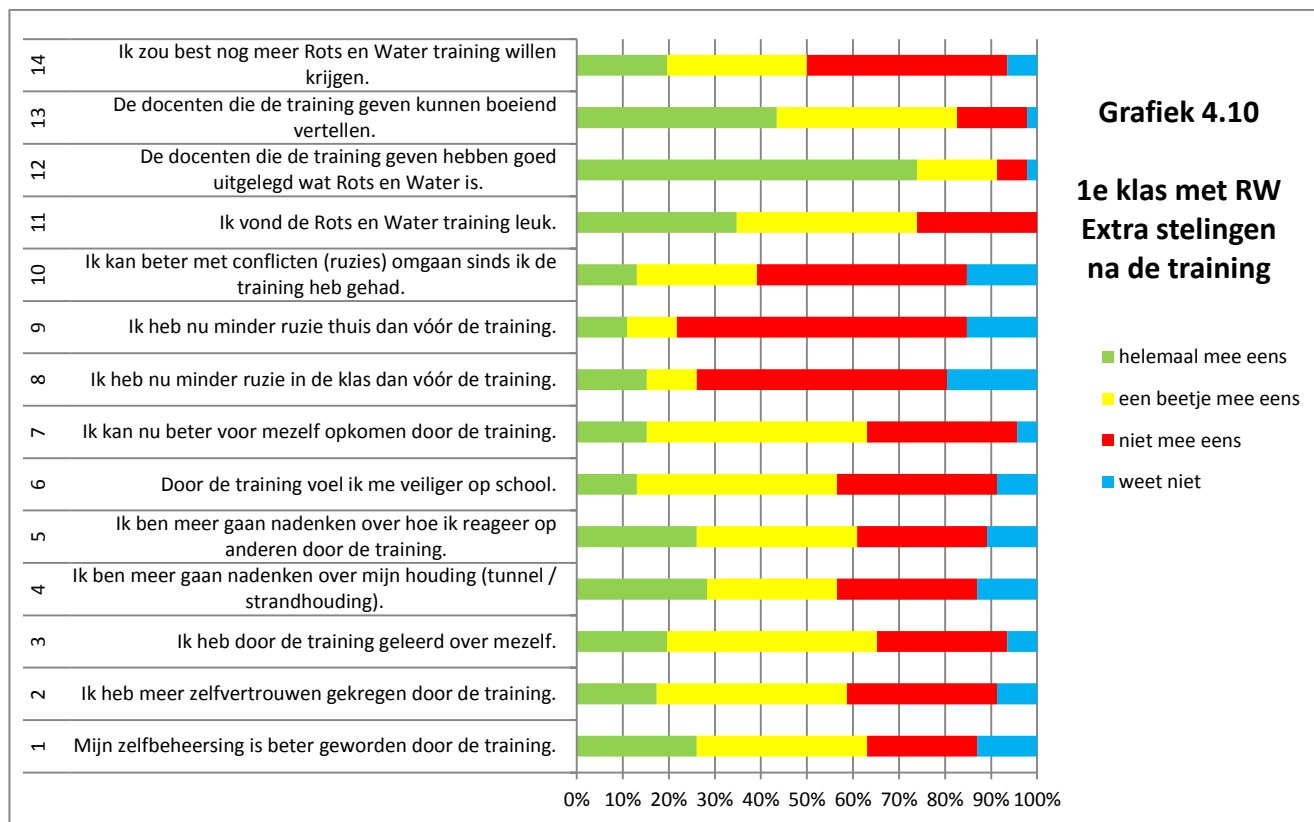
Bijlage 1.2. Vergelijking klas één en twee

++ = helemaal mee eens, +- = een beetje mee eens, -- = niet mee eens, 0 = weet niet

Vergelijking 1 ^e en 2 ^e klas met RW (stellingen over zichzelf)		1 ^e klas met RW								2 ^e klas met RW							
		1 ^e meting september 2012 (vóór de training) 47 respondenten				2 ^e meting februari 2013 (na de training) 46 respondenten				1 ^e meting september 2012 (vóór de training) 27 respondenten				2 ^e meting februari 2013 (na de training) 27 respondenten			
		++	+-	--	0	++	+-	--	0	++	+-	--	0	++	+-	--	0
1	Ik weet wat Rots en Water is.	21%	28%	49%	2%	61%	33%	4%	2%	44%	56%	0%	0%	70%	26%	4%	0%
2	Wanneer ik me onveilig voel, laat ik niets merken.	30%	36%	34%	0%	39%	46%	13%	2%	22%	41%	37%	0%	15%	41%	33%	11%
3	Ik voel me prettig in deze klas.	74%	23%	2%	0%	63%	30%	4%	2%	63%	22%	15%	0%	85%	7%	7%	0%
4	Ik ga graag naar school.	43%	40%	17%	0%	35%	43%	15%	7%	19%	41%	30%	11%	15%	37%	48%	0%
5	Ik voel me veilig op deze school.	60%	38%	0%	2%	39%	39%	11%	11%	59%	26%	4%	11%	70%	26%	4%	0%
6	Ik durf mijn vinger op te steken om iets te vragen in de klas.	81%	15%	2%	2%	87%	7%	2%	4%	85%	15%	0%	0%	93%	7%	0%	0%
7	Mensen vinden mij aardig.	60%	28%	2%	11%	59%	33%	2%	7%	59%	19%	0%	22%	48%	37%	4%	11%
8	Ik durf voor de klas te praten.	43%	36%	19%	2%	39%	33%	24%	4%	33%	44%	22%	0%	48%	41%	11%	0%
9	Ik word snel boos.	19%	28%	53%	0%	22%	28%	50%	0%	4%	48%	48%	0%	7%	30%	52%	11%
10	Er is veel ruzie in onze klas (1x per week of meer).	11%	17%	64%	9%	22%	43%	24%	11%	7%	15%	56%	22%	4%	26%	67%	4%
11	Ik kan goed tegen kritiek.	34%	45%	17%	4%	24%	54%	15%	7%	30%	52%	15%	4%	22%	67%	4%	7%
12	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste slaan.	30%	30%	36%	4%	30%	33%	33%	4%	26%	37%	30%	7%	26%	30%	30%	15%
13	Ik kan goed voor mezelf opkomen.	62%	28%	9%	2%	54%	33%	7%	7%	59%	33%	4%	4%	52%	48%	0%	0%
14	Wanneer anderen ruzie hebben, dan blijf ik er het liefste uit de buurt.	64%	23%	11%	2%	39%	41%	17%	2%	26%	59%	11%	4%	22%	44%	33%	0%
15	Ik word vaak gepest op school.	11%	11%	79%	0%	9%	11%	70%	11%	7%	11%	81%	0%	7%	4%	85%	4%
16	Wanneer ik ruzie heb, dan weet ik wat ik het beste kan doen.	47%	38%	11%	4%	33%	50%	13%	4%	48%	48%	0%	4%	52%	33%	11%	4%
17	Wanneer iemand mij aanspreekt op mijn gedrag, dan probeer ik het de volgende keer beter te doen.	72%	23%	2%	2%	57%	41%	2%	0%	37%	63%	0%	0%	52%	37%	7%	4%
18	Het maakt mij niets uit hoe anderen over mij denken.	43%	53%	4%	0%	30%	54%	11%	4%	52%	44%	4%	0%	59%	30%	11%	0%

19	Wanneer ik me niet veilig voel, dan word ik heel gespannen.	38%	36%	23%	2%	30%	39%	22%	9%	11%	41%	41%	7%	15%	56%	26%	4%
20	Wanneer ik iets moet doen, wat ik moeilijk vind, dan word ik heel gespannen.	34%	34%	32%	0%	28%	30%	33%	9%	22%	44%	30%	4%	26%	48%	22%	4%
21	Wanneer ik heel boos ben, dan kan ik mijzelf beheersen.	36%	45%	17%	2%	28%	52%	13%	7%	30%	59%	7%	4%	33%	56%	11%	0%
22	Ik zit in een leuke klas.	81%	17%	0%	2%	67%	30%	2%	0%	59%	15%	26%	0%	78%	11%	7%	4%
23	Ik probeer dingen altijd beter te doen dan de vorige keer.	79%	19%	2%	0%	65%	33%	0%	2%	48%	48%	4%	0%	67%	26%	0%	7%
24	Ik heb vaak ruzie op school (1x per week of meer).	0%	11%	89%	0%	0%	20%	76%	4%	0%	7%	93%	0%	7%	7%	81%	4%
25	Ik kan goed met anderen opschieten.	72%	28%	0%	0%	74%	22%	4%	0%	59%	41%	0%	0%	70%	22%	7%	0%
26	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen weet ik niet wat ik moet doen.	19%	28%	47%	6%	17%	39%	39%	4%	19%	33%	44%	4%	15%	30%	52%	4%
27	Wanneer mensen vervelende dingen tegen mij zeggen word ik gelijk boos.	11%	45%	45%	0%	4%	24%	70%	2%	4%	63%	33%	0%	15%	22%	56%	7%
28	Ik wil het liever niet horen als iemand mij aanspreekt op mijn gedrag.	30%	21%	47%	2%	26%	33%	37%	4%	11%	48%	33%	7%	11%	52%	37%	0%
29	Wanneer iemand vervelend doet tegen mij durf ik niets terug te doen.	6%	30%	64%	0%	9%	35%	54%	2%	0%	33%	67%	0%	7%	30%	63%	0%
30	Ik heb thuis vaak ruzie (1x per week of meer).	21%	19%	60%	0%	17%	26%	57%	0%	11%	26%	63%	0%	11%	22%	67%	0%
31	Wanneer ik heel boos ben, wil ik het liefste iets kapot maken.	32%	21%	45%	2%	35%	17%	48%	0%	37%	26%	37%	0%	33%	22%	44%	0%
32	Wanneer anderen ruzie hebben, dan ga ik kijken wat er aan de hand is.	49%	28%	21%	2%	35%	37%	22%	7%	44%	37%	19%	0%	41%	44%	15%	0%
33	Ik vind het belangrijk hoe anderen over mij denken.	26%	47%	28%	0%	26%	41%	33%	0%	11%	52%	37%	0%	22%	33%	44%	0%

Bijlage 1.3. Extra stellingen over zichzelf bij tweede meting in februari

Bijlage 1.4. Schaalvragen over de oefeningen van Rots en Water

++ = zinvol +- = een beetje zinvol

-- = niet zinvol

0 = weet niet

1 ^e klas met RW (schaalvragen over de training)		2 ^e meting februari 2013 (na de training) 46 respondenten			
		++	+-	--	0
1	Stevig staan	46%	43%	7%	4%
2	Lage ademhaling	30%	46%	22%	2%
3	Concentratie oefening met focussen (hoepel)	43%	28%	26%	2%
4	Rots en Water op het schoolplein	15%	37%	37%	11%
5	Stoottechnieken	37%	20%	35%	9%
6	Oogcontact en sterk weglopen	22%	39%	33%	7%
7	Waterwering na een duw	37%	30%	26%	7%
8	De 7 agressietypes bij geweld	30%	39%	26%	4%
9	Rots en water houding in toneelstukjes	17%	39%	30%	13%

2 ^e klas met RW (schaalvragen over de training)		2 ^e meting februari 2013 (na de training) 27 respondenten			
		++	+-	--	0
1	Stevig staan	70%	26%	4%	0%
2	Lage ademhaling	41%	33%	19%	7%
3	Oefeningen met grenzen en persoonlijke ruimte	41%	33%	19%	7%
4	Videoband 'Spijt' en gesprek over pesten	30%	44%	15%	11%
5	Stoottechnieken	44%	37%	15%	4%
6	Traptechnieken	48%	37%	11%	4%
7	Waterwering na een duw	33%	41%	19%	7%
8	Oogcontact en sterk weglopen	30%	48%	15%	7%
9	Intuïtie oefeningen (blinddoeken)	30%	48%	7%	15%
10	Vertrouwensoefeningen	44%	37%	11%	7%
11	Focussen op een doel (onbuigbare arm en plank liggen)	30%	44%	15%	7%

Bijlage 1.5. Antwoorden open vragen leerling enquête februari 2013

1. Wat is je het meest bijgebleven uit de training of heeft de meeste indruk gemaakt?

Per klas bekeken	
Klas	Antwoorden
Klas 1 basis	- Hoepel (focus). - Oefening met de blinddoek. - Een opdracht vond ik heel leuk, dat je tikkertje ging spelen met de blinddoek en iedereen rustig bleef. Dat had ik eigenlijk niet verwacht. - Stevig staan en afwering. - Blindemanstikkertje. - Blind tikkertje. - Weet ik niet. - Zelfbeheersing. - Concentreren. - Eigenlijk niks. - Niet veel. - Alles zo'n beetje. - De agressietypes - Hoe de docenten ons dat vertellen. Als wij oefeningen doen snap ik het meteen.
Klas 1 kader	- De ontwijktechniek (waterwering). - Dat we mensen op de mat mogen gooien en dan mee helpen. - Stoottechnieken. - De opdracht met de blinddoek (tikkertje). - Stevig staan. - De lage ademhaling. Want als ik ruzie had was mijn ademhaling heel hoog. - De spelletjes. - Hoe ik mezelf kan beheersen. - Hoe je moet reageren als je ruzie hebt. - Stoottechnieken. - De toneelstukjes. - Het toneelstukje en met een blinddoek spelen. Blindemanstikkertje.
Klas 1 mavo	- Met de hoepel - Dat we een soort 'Swat-spel' deden - Dat ik niks heb geleerd van mezelf. - Dat je met de kussens ballen moest tegen houden. - De ademhaling in je buik en de persoonlijke grenzen. - De ademhalingstechniek. - Lage ademhaling om mezelf rustig te houden. - De 7 agressietypes. - Eigenlijk alles. - Lage ademhaling en stevig staan. - Dat je me bij de wegduw oefening per ongeluk heel hard had weggeduwd en ik toen in de lucht vloog. - Dat je sterk moet staan en een lage ademhaling moet hebben. - De oefening van het schoolplein, omdat ik nu beter weet wat ik moet doen. - Iemand loopt op je af en dan roep je stop. - Dat je stevig moet staan en omhoog kijken. Bijvoorbeeld als je met drukte geduwd wordt. - Dat er iemand op je af komt lopen en dat je dan je hand moet optillen en dan stop zeggen als iemand te dicht bij komt. - Dat ik goed voor mezelf kan opkomen. - Elkaar wegduwen, want dat is best handig.
Klas 2 kader	- De trap. - Traptechnieken en focussen. - Het stoten. - De waterwering. - Niks. - Trap en sla technieken. - Dat je recht moet staan. - Het trappen.

	- De film over pesten. - Toen we op elkaar moesten liggen als een plank. - Hoe je het beste kan reageren als je boos bent. - Dat je vertrouwen moet hebben in mensen om je heen. - Alles wel een beetje.
Klas 2 basis	- Het heeft mij niet zo heel veel gedaan, alleen dat ik nu beter met mijn ademhaling kan omgaan. - Het heeft mij niet veranderd. Er zijn niet echt dingen die ik ga gebruiken, ja misschien onbewust. Ik vond het niet echt boeiend. - Het heeft mij niet veranderd. Ik ben gebleven zoals ik was. - Niets, Het heeft mij niet veranderd en er was niets indrukwekkends. - Blinddoek oefening met de klas. (4x) - Rots is stevig, water is rustig. - Dat je sterk wegloopt. - Ik heb geleerd dat je stevig moet staan. - Dat je rustig moet ademen.

Per cluster bekeken		
Cluster	Soorten antwoorden	Frequentie
Blinddoek oefening (vertrouwen en intuïtie)	- Oefening met de blinddoek. - Blindemanstikkertje. - Blind tikkertje. - Een opdracht vond ik heel leuk, dat je tikkertje ging spelen met de blinddoek en iedereen rustig bleef. Dat had ik eigenlijk niet verwacht. - De opdracht met de blinddoek (tikkertje). - Het toneelstukje en met een blinddoek spelen. - Blindemanstikkertje. - Blinddoek oefening met de klas. (4x)	10
Focussen/ concentratie/ stevig staan / lage ademhaling /	- Stevig staan en afwering. - Concentreren. - Stevig staan. - De lage ademhaling. Want als ik ruzie had was mijn ademhaling heel hoog. - Met de hoepel - De ademhaling in je buik en de persoonlijke grenzen. - De ademhalingstechniek. - Lage ademhaling om mezelf rustig te houden. - Lage ademhaling en stevig staan. - Dat je sterk moet staan en een lage ademhaling moet hebben. - Dat je stevig moet staan en omhoog kijken. Bijvoorbeeld als je met drukte geduwd wordt. - Traptechnieken en focussen. - Dat je rustig moet ademen. - Ik heb geleerd dat je stevig moet staan. - Dat je recht moet staan.	16
Zelfverdedigingstechnieken	- afwering. - De ontwijktechniek (waterwering). - Stoottechnieken. - Stoottechnieken. - Dat je me bij de wegduw oefening per ongeluk heel hard had weggeduwd en ik toen in de lucht vloog. - Elkaar wegduwen, want dat is best handig. - De trap. - Traptechnieken - Het stoten. - De waterwering. - Trap en sla technieken. - Dat je sterk wegloopt. - Het trappen.	13
Spelvormen / oefenvormen	- Dat we mensen op de mat mogen gooien en dan mee helpen.	6

	- De spelletjes. - Dat je met de kussens ballen moest tegen houden. - Het toneelstukje en met een blinddoek spelen. Blindemanstikkertje. - Dat we een soort 'Swat-spel' deden - De toneelstukjes.	
Omgaan met agressie / zelfbeheersing	- Zelfbeheersing. - De agressietypes - Hoe ik mezelf kan beheersen. - Hoe je moet reageren als je ruzie hebt. - De 7 agressietypes. - Hoe je het beste kan reageren als je boos bent.	6
Opkomen voor jezelf/grenzen aangeven of aanvoelen	- De oefening van het schoolplein, omdat ik nu beter weet wat ik moet doen. - Dat er iemand op je af komt lopen en dat je dan je hand moet optillen en dan stop zeggen als iemand te dicht bij komt. - Dat ik goed voor mezelf kan opkomen. - Iemand loopt op je af en dan roep je stop.	4
Weet niet / niets geleerd	- Weet ik niet. - Eigenlijk niks. - Niet veel. - Het heeft mij niet zo heel veel gedaan, alleen dat ik nu beter met mijn ademhaling kan omgaan. - Het heeft mij niet veranderd. Er zijn niet echt dingen die ik ga gebruiken, ja misschien onbewust. Ik vond het niet echt boeiend. - Het heeft mij niet veranderd. Ik ben gebleven zoals ik was. - Niets, Het heeft mij niet veranderd en er was niets indrukwekkends. - Niks. - Dat ik niks heb geleerd van mezelf.	9
Overig	- Alles zo'n beetje. - Hoe de docenten ons dat vertellen. Als wij oefeningen doen snap ik het meteen. - Eigenlijk alles. - De film over pesten. - Rots is stevig, water is rustig. - Alles wel een beetje. - Dat je vertrouwen moet hebben in mensen om je heen.	7

2. Hoe zou je aan iemand, die niet weet wat Rots en Water is, uitleggen wat het is? Schrijf dit hier op.

Per klas bekeken	
Klas	Soorten antwoorden
Klas 1 basis	- Bouwen aan zelfvertrouwen en voor jezelf opkomen. - Zelfbeheersing. - Een soort cursus waar je leert om voor jezelf op te komen, jezelf te beheersen en jezelf te concentreren. - Het gaat over je balans en hoe je reageert op gedrag van mensen. - Voor jezelf opkomen en focussen. - Voor jezelf opkomen en zelf vertrouwen krijgen. - Een les over beheersing. - Hoe je leert jezelf te beheersen. - Dat rots stevig is en water licht. - Zelfbeheersing. - Hoe je jezelf kan concentreren. - Hoe je je eigen ruimte hebt. - Jezelf beheersen. - Het is trainen voor hoe je conflicten oplost. - Gewoon uitleggen.

	- Daar leer jij hoe je je voor jezelf kunt opkomen en zelfvertrouwen krijgen.
Klas 1 kader	- Rots en water is een training die je leert om voor jezelf en anderen op te komen. - Een training die je helpt met ruzies of met mensen die irritant zijn. - Dat het zelfbeheersing is en voor jezelf opkomen. - Een soort therapie. - Het is een sport waar word geleerd hoe je je moet beheersen en hoe je moet reageren. - Dat het een training is voor meer zelfvertrouwen en wat je moet doen als je ruzie hebt. - Dat het wel saai is, want je staat stil en je doet ook saaie oefeningen. Er is eigenlijk niks aan. Ik wil vaak spelen in plaats van stil zitten en het koud hebben. - Rots en water is een cursus waarin je veel dingen leert bijvoorbeeld zelfbeheersing, boos zijn en ruzies. - Wat je moet doen als je ruzie hebt, zoals sterk blijven staan. - Een training waar je leert jezelf te beheersen. - Het uitgebreid uitleggen, dus beginnen met de groet en wat je dan allemaal doet. - Ik zou zeggen dat het een oefening is om jezelf te beheersen en je op een positieve manier gedragen.
Klas 1 mavo	- Een soort beheersingstraining - Soort beheersingscursus. - Een gymles waar je dingen leert van jezelf. - Leren hoe je je moet concentreren voor een toets. - Een sociale training voor school. - Het is een training die je helpt bij concentreren en bij ruzies. - Een cursus waar je veel leert over jezelf en anderen. Hoe je rustig blijft. - Het is leuk en je leert er met je woede omgaan. - Rots en water is een training om ruzie te voorkomen. - Hulp als je gepest wordt, zodat je voor jezelf op kan komen en voor anderen. - Dat het zelfbeheersing is. - Het is een les over hoe je het beste kunt omgaan met ruzies. - Dat het lessen zijn waar je jezelf kan beheersen. - Weet ik niet. Zelfbeheersing les. - Het is een training om meer zelfvertrouwen te krijgen. - Een training om voor jezelf op te komen en je beter te concentreren. - Een training die je helpt voor jezelf op te komen en wat je moet doen als je gepest wordt. - Het is een cursus om jezelf te verdedigen en vrienden te maken.
Klas 2 kader	- Het is een doel om dingen beter te kunnen beheersen. - Rots en water zijn twee verschillende groepen; rots is hard en water is afwijken en zacht. - Dat het een training is voor zelfvertrouwen. - Nee, het is best ingewikkeld om uit te leggen. - Het is een zelfbeheersingstraining, maar het is wel saai. - Om je zelfvertrouwen op te bouwen en je veilig te voelen. - Iets met zelfvertrouwen en dat soort dingen. - Het is een training waarbij je voor jezelf opkomt. - Je leert jezelf te beheersen en te verdedigen. - Dat je niet altijd gelijk boos moet worden en dat je als water kunt reageren. En als je boos bent rustig ademen. - Dat je zelfvertrouwen moet hebben en grenzen kennen. - Heeft met je vertrouwen te maken en grenzen verleggen. - Rots en water leert je helpen met je vertrouwen en gedrag te laten zien wat goed / fout is.
Klas 2 basis	- Dat is een zelfbeheersingstraining. (2x) - Een zelfverdediging - en/of vertrouwen cursus. - Rots is sterk, dus veel kracht en water is zwak, dus slap. - Een zelfverdedigingstraining. (4x) - Voor jezelf en anderen opkomen. - Rots is hard zijn, water rustig. - Zelfvertrouwen krijgen en beheersing. - Het is hoe je je eigen verdedigd. - Rots is dat je voor jezelf kan opkomen, water is dat je rustig blijft. - Rots is ruw omgaan, water vriendelijk omgaan.

Per cluster bekeken

Cluster	Soorten antwoorden	Frequentie
Voor jezelf opkomen / zelfvertrouwen krijgen	- Bouwen aan zelfvertrouwen en voor jezelf opkomen. - Een soort cursus waar je leert om voor jezelf op te komen	29

	- Voor jezelf opkomen - Voor jezelf opkomen en zelf vertrouwen krijgen. - Daar leer jij hoe je je voor jezelf kunt opkomen en zelfvertrouwen krijgen. - Rots en water is een training die je leert om voor jezelf en anderen op te komen. - voor jezelf opkomen. - Dat het een training is voor meer zelfvertrouwen en wat je moet doen als je ruzie hebt. - Het is een training om meer zelfvertrouwen te krijgen. - Een training om voor jezelf op te komen - Het is een cursus om jezelf te verdedigen - Dat het een training is voor zelfvertrouwen. - Om je zelfvertrouwen op te bouwen en je veilig te voelen. - Iets met zelfvertrouwen en dat soort dingen. - Het is een training waarbij je voor jezelf opkomt. - Te verdedigen - Dat je zelfvertrouwen moet hebben - Rots is dat je voor jezelf kan opkomen - Rots en water leert je helpen met je vertrouwen - Een zelfverdediging - en/of vertrouwen cursus. - Een zelfverdedigingstraining. (4x) - Voor jezelf en anderen opkomen. - Zelfvertrouwen - Het is hoe je je eigen verdedigd. - Heeft met je vertrouwen te maken - Hulp als je gepest wordt, zodat je voor jezelf op kan komen en voor anderen.	
Zelfbeheersing	- Zelfbeheersing. - Jezelf te beheersen - Een les over beheersing. - Hoe je leert jezelf te beheersen. - Zelfbeheersing. - Jezelf beheersen. - Dat het zelfbeheersing is - Het is een sport waar word geleerd hoe je je moet beheersen en hoe je moet reageren. - Rots en water is een cursus waarin je veel dingen leert bijvoorbeeld zelfbeheersing, boos zijn en ruzies. - Wat je moet doen als je ruzie hebt, zoals sterk blijven staan. - Een training waar je leert jezelf te beheersen. - Ik zou zeggen dat het een oefening is om jezelf te beheersen en je op een positieve manier gedragen. - Een soort beheersingstraining - Soort beheersingcursus. - Een cursus waar je veel leert over jezelf en anderen. Hoe je rustig blijft. - Het is leuk en je leert er met je woede omgaan. - Dat het zelfbeheersing is. - Dat het lessen zijn waar je jezelf kan beheersen. - Weet ik niet. Zelfbeheersing les. - Het is een doel om dingen beter te kunnen beheersen. - Het is een zelfbeheersingstraining, maar het is wel saai. - Dat je niet altijd gelijk boos moet worden en dat je als water kunt reageren. - En als je boos bent rustig ademen. - Dat is een zelfbeheersingstraining. - Zelfbeheersingstraining. - Je leert jezelf te beheersen - Beheersing.	26
Conflicten en/of ruzies oplossen / gedrag reguleren (keuze Rots of Water)	- Het gaat over je balans en hoe je reageert op gedrag van mensen. - Dat rots stevig is en water licht. - Het is trainen voor hoe je conflicten oplost. - Een training die je helpt met ruzies of met mensen die irritant zijn. - Een sociale training voor school.	13

	- Het is een training die je helpt bij concentreren en bij ruzies. - Rots en water is een training om ruzie te voorkomen. - Het is een les over hoe je het beste kunt omgaan met ruzies. - Rots en water zijn twee verschillende groepen; rots is hard en water is afwijken en zacht. - gedrag te laten zien wat goed / fout is. - Rots is sterk, dus veel kracht en water is zwak, dus slap. - Rots is hard zijn, water rustig. - Rots is ruw omgaan, water vriendelijk omgaan.	
Concentratie	- Jezelf te concentreren. - Focussen. - Hoe je jezelf kan concentreren. - Je beter te concentreren - Leren hoe je je moet concentreren voor een toets. - Concentreren	6
Overig	- Hoe je je eigen ruimte hebt. - Gewoon uitleggen. - Een soort therapie. - Dat het wel saai is, want je staat stil en je doet ook saaie oefeningen. Er is eigenlijk niks aan. Ik wil vaak spelen in plaats van stil zitten en het koud hebben. - Het uitgebreid uitleggen, dus beginnen met de groet en wat je dan allemaal doet. - Een gymles waar je dingen leert van jezelf. - Wat je moet doen als je gepest wordt. - Nee, het is best ingewikkeld om uit te leggen. - Grenzen kennen. - Grenzen verleggen.	10

3. Eventuele opmerkingen:

- Ik vind meer bewegen leuker
- Kunnen we het mattenspel vaker doen?
- De docenten van rots en water zijn super aardig en helpen je met dingen die je niet snapt.
- Het was meestal saai.
- Ik vond het soms wel leuk.
- Het was leuk.
- Ik vond de les soms wel leuk, maar soms ook niet.
- Ik vond het leuk, alleen als ze iets uitlegden duurde het te lang.
- Het staren vond ik best saai.
- Ik vond het heel leuk en gezellig.
- Het was best leerzaam.
- Het was niet boeiend.
- Het was leuk.
- Ik zou heel graag willen door gaan met Rots en Water, want ik begin het wel leuker en interessanter te vinden.
- Het is een leuke les waarbij je veel leert.
- Er is vaak een gevecht op het schoolplein en ruzie ook.
- Als een goede vriend van me geslagen wordt, ga ik hem helpen.
- Ik vond dat ze goed uitlegden.

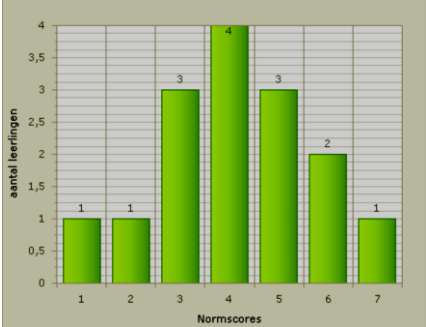
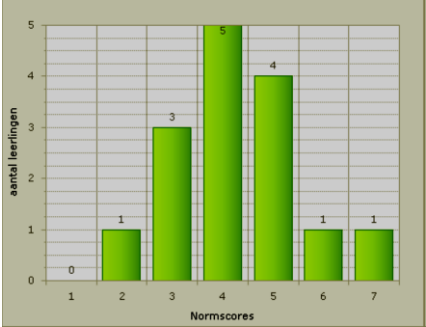
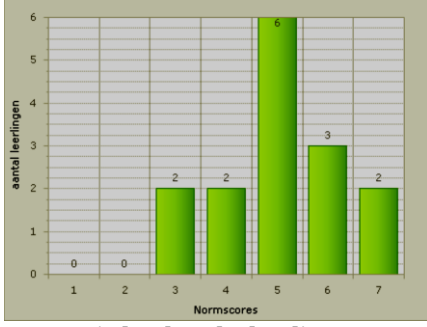
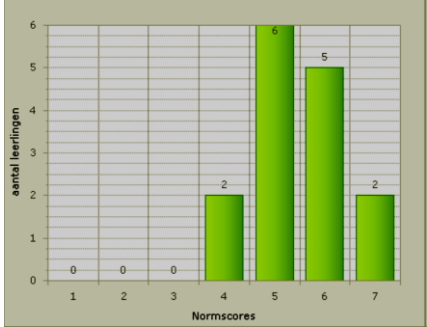
Bijlage 2.1. Eerste meting november 2012

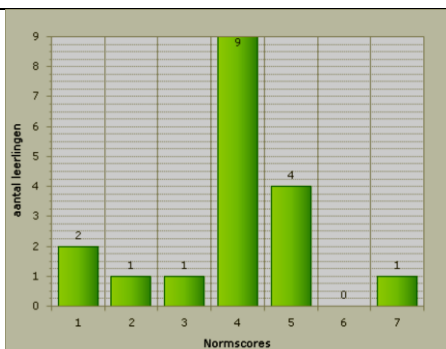
A. Klassen met Rots en Water.

Uitleg scores:

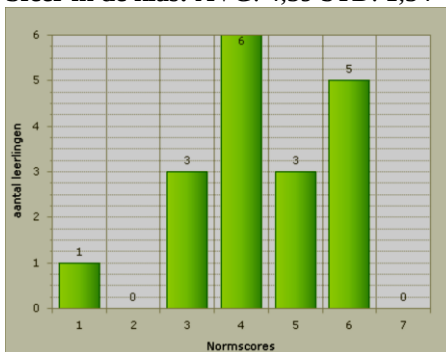
AVG: gemiddelde van de groep, STD: standaard afwijking

1=zeer laag, 2=laag, 3=onder gemiddeld, 4=gemiddeld, 5=bovengemiddeld, 6=hoog, 7=zeer hoog

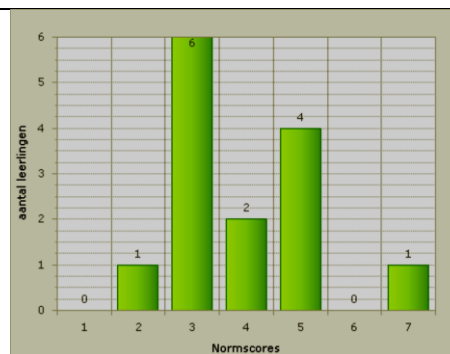
Klas	Mentor
1Bb Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 4,13 STD: 1,54 Sfeer in de klas: AVG: 4,27 STD: 1,24 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties gemiddeld en op het cluster sfeer in de klas bovengemiddeld . Dit is een voldoende tot ruim voldoende resultaat. Blijkbaar een fijne klas om mee te werken waar een goede sfeer heerst.	Orde in de klas: AVG: 5,07 STD: 1,18 Interactie leerkracht-leerling: AVG: 5,47 STD: 0,88 In vergelijking met de normgroep scoort de klas zowel op het cluster orde in de klas als op interactie met leerlingen hoog . Dat is een prima resultaat. De leerlingen ervaren dat je goed orde houdt in de klas en dat de communicatie met hen goed is. Een groot compliment van je klas.
Klas	Mentor
1BKa Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 3,89 STD: 1,41	Orde in de klas: AVG: 3,93 STD: 1,28

Sfeer in de klas: AVG: 4,39 STD: 1,34

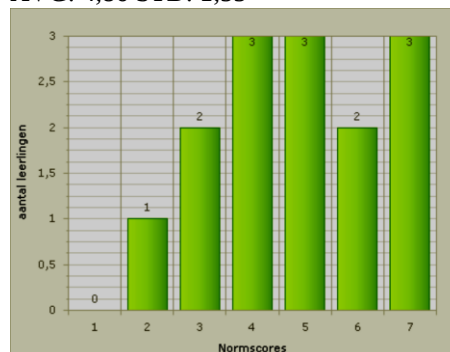

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de kwaliteit van de **onderlinge leerlingrelaties gemiddeld** en op het cluster **sfeer in de klas bovengemiddeld**. Dit is een voldoende tot ruim voldoende resultaat. Blijkbaar een fijne klas om mee te werken waar een goede sfeer heerst.

Interactie leerkracht-leerling:

AVG: 4,86 STD: 1,55

In vergelijking met de normgroep scoort de klas op het cluster **orde in de klas gemiddeld** en op **interactie met leerlingen bovengemiddeld**. Dat is een voldoende tot ruim voldoende resultaat. De leerlingen ervaren dat je voldoende orde houdt in de klas en dat de communicatie met hen ruim voldoende is.

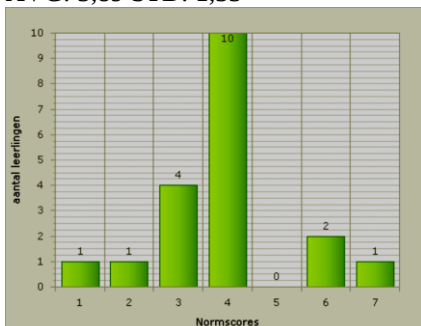
Klas

Mentor

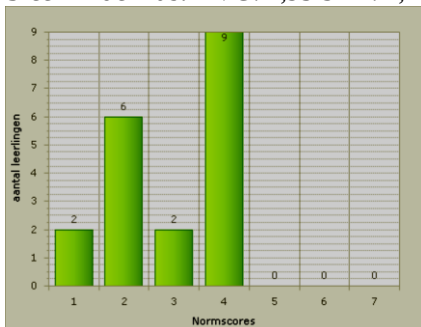
1KMa

Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties:

AVG: 3,89 STD: 1,33

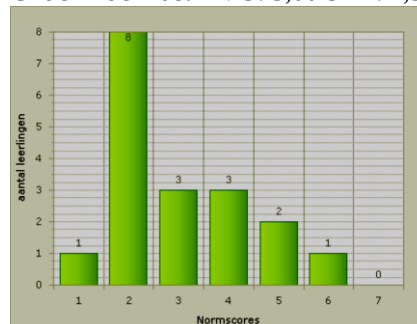

Sfeer in de klas: AVG: 2,95 STD: 1,10

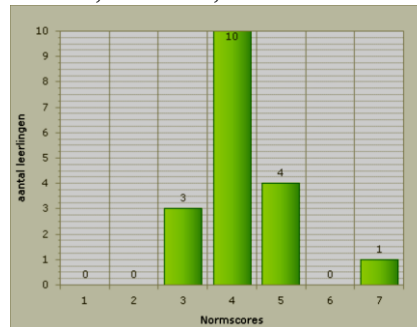
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de **kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties**

Orde in de klas: AVG: 3,00 STD: 1,33

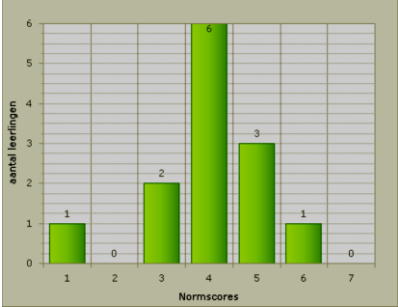
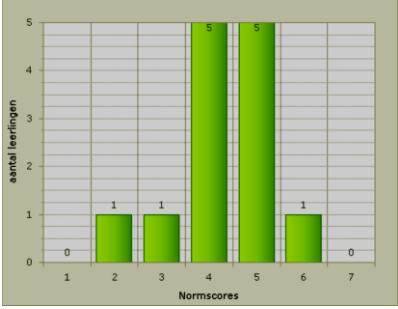
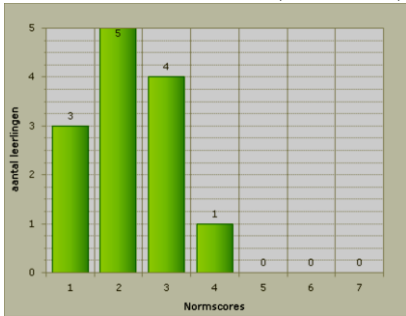
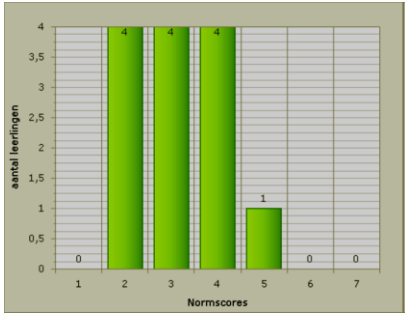
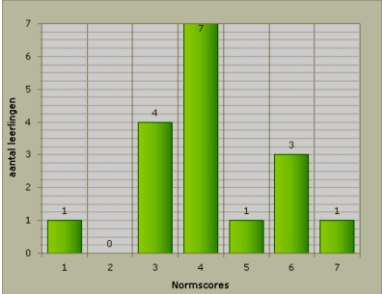
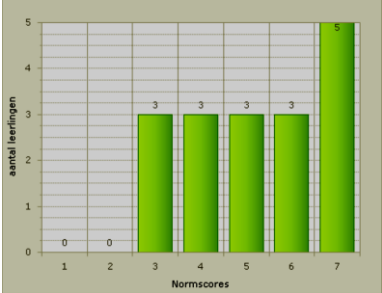
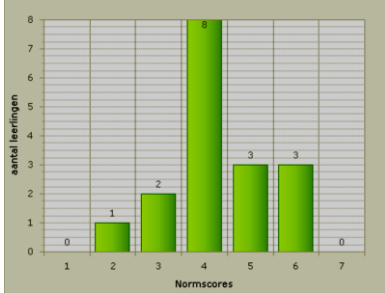
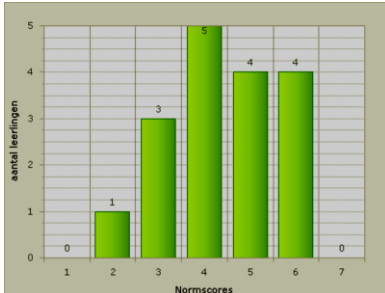

Interactie leerkracht-leerling:

AVG: 4,22 STD: 0,92

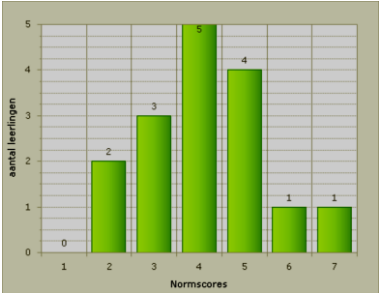
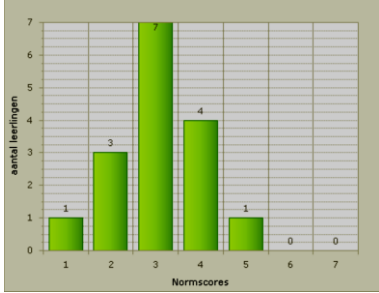
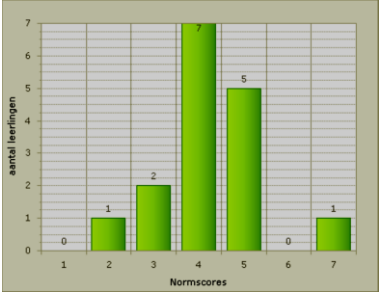
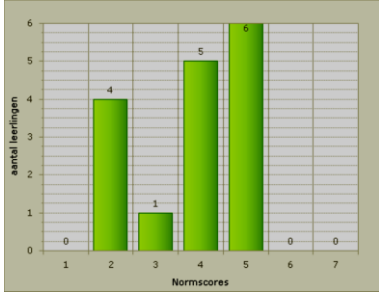
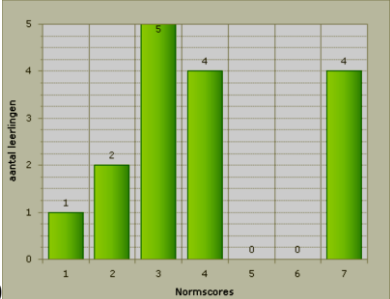
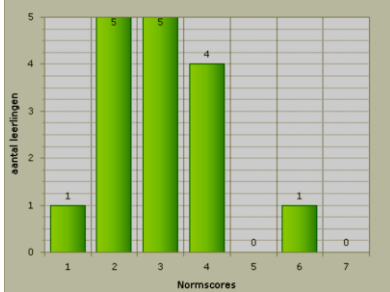

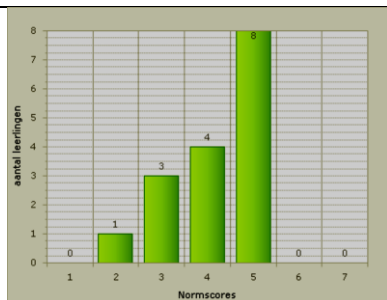
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster **orde in de klas laag**. Dit is een

gemiddeld en op het cluster sfeer in de klas laag. Dit is een voldoende en een zorgelijk resultaat. De sfeer in de klas is daarom een aandachtspunt.	zorgelijk resultaat en verdient je aandacht. Op het cluster interactie met de klas scoort de klas gemiddeld. Dit is een voldoende resultaat.
Klas	Mentor
2Bb	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 4,00 STD: 1,18 Sfeer in de klas: AVG: 4,31 STD: 0,99 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties gemiddeld en op het cluster sfeer in de klas bovengemiddeld. Dit is een voldoende tot ruim voldoende resultaat. Blijkbaar een fijne klas om mee te werken waar een goede sfeer heerst.	Orde in de klas: AVG: 2,23 STD: 0,89 Interactie leerkracht-leerling: AVG: 3,15 STD: 0,95 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster orde in de klas zeer laag. Dit is een zeer zorgelijk resultaat en verdient je aandacht. Op het cluster interactie met de klas scoort de klas onder gemiddeld. Dit is onvoldoende en het is belangrijk dat dit naar het gemiddelde gebracht wordt.
Klas	Mentor
2Ka	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 4,18 STD: 1,42 Sfeer in de klas: AVG: 5,24 STD: 1,48 	Orde in de klas: AVG: 4,29 STD: 1,07 Interactie leerkracht-leerling: AVG: 4,41 STD: 1,19

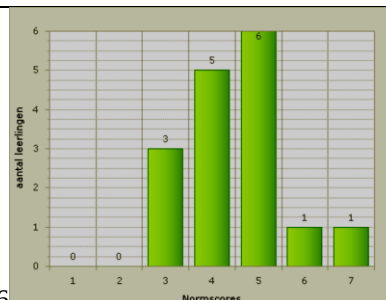
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties gemiddeld en op het cluster sfeer in de klas hoog . Dit is een voldoende tot goed resultaat. Blijkbaar een fijne klas om mee te werken waar een goede sfeer heerst.	In vergelijking met de normgroep scoort de klas op beide clusters bovengemiddeld . Dit is een ruim voldoende resultaat. Vrijwel alle leerlingen hebben het gevoel dat er goed orde gehouden wordt in de klas en dat er een goede communicatie tussen leerkracht en leerlingen plaatsvindt.
--	---

B. Klassen zonder Rots en Water

Klas	Mentor
1BKb	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 4,13 STD: 1,32 	Orde in de klas: AVG: 3,06 STD: 0,97
Sfeer in de klas: AVG: 4,25 STD: 1,09 	Interactie leerkracht-leerling: AVG: 3,81 STD: 1,18
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op beide clusters gemiddeld . Dit is een voldoende resultaat.	In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster orde in de klas onder gemiddeld . Dit is een onvoldoende resultaat en daarom een aandachtspunt. Op het cluster interactie scoort de klas gemiddeld . Dit is een voldoende resultaat.
2Ma	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 4,00 STD: 1,90 	Orde in de klas: AVG: 3,00 STD: 1,17
Sfeer in de klas: AVG: 4,19 STD: 0,95	Interactie leerkracht-leerling: AVG: 4,50 STD: 1,17

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas **op beide clusters gemiddeld**. Dit is een voldoende resultaat.

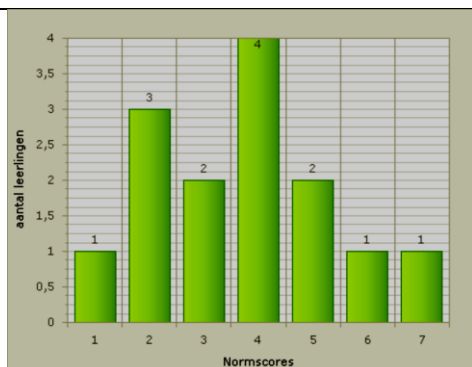
1,06

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster **orde in de klas laag**. Dit is een zorgelijk resultaat en verdient je aandacht. Op het cluster **interactie met de klas** scoort de klas **bovengemiddeld**. Dit is een ruim voldoende resultaat.

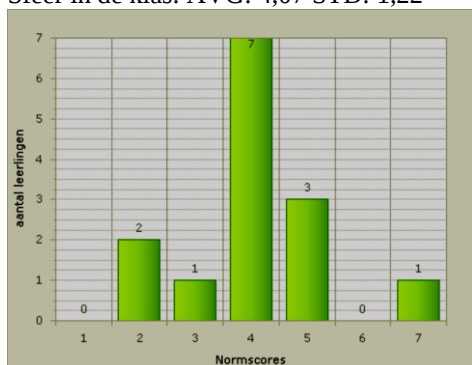
Bijlage 2.2. Tweede meting maart 2013

A. Klassen met Rots en Water.

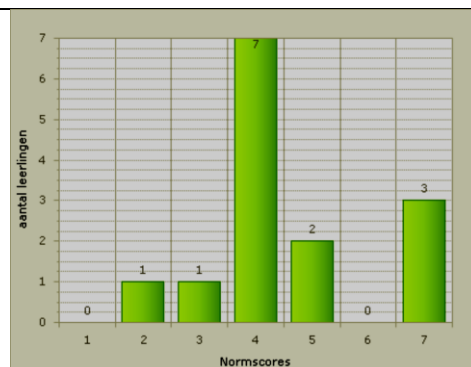
Klas	Mentor (Wisseling van mentor!)
1Bb	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 4,75 STD: 1,88 	Orde in de klas: AVG: 3,64 STD: 0,98
Sfeer in de klas: AVG: 4,08 STD: 0,95 	Interactie leerkracht-leerling AVG: 4,18 STD: 0,57
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster van de kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties bovengemiddeld en op de sfeer in de klas gemiddeld . Dit is een ruim voldoende tot voldoende resultaat. Blijkbaar een fijne klas om mee te werken waar een goede sfeer heerst.	In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster ' orde in de klas ' ondergemiddeld . Dit is een onvoldoende resultaat en daarom een aandachtspunt. Op het cluster interactie scoort de klas gemiddeld . Dit is een voldoende resultaat.
Klas	Mentor
1BKa	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 3,71 STD: 1,62	Orde in de klas: AVG: 4,57 STD: 1,45

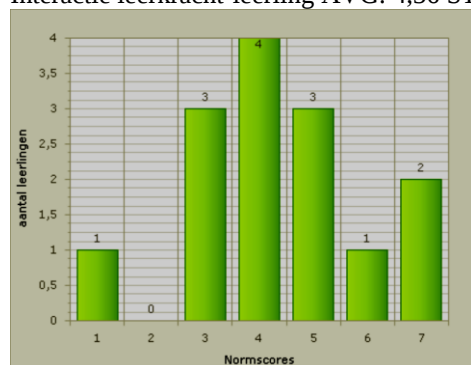
Sfeer in de klas: AVG: 4,07 STD: 1,22

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de **kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties** **gemiddeld** en op de **sfeer in de klas** **gemiddeld**. De onderlinge leerlingrelaties zijn daarom een aandachtspunt voor deze klas.

Interactie leerkracht-leerling AVG: 4,36 STD: 1,59

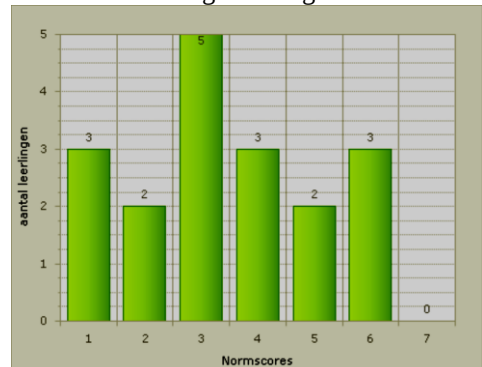

In vergelijking met de normgroep scoort de klas **op beide clusters bovengemiddeld**

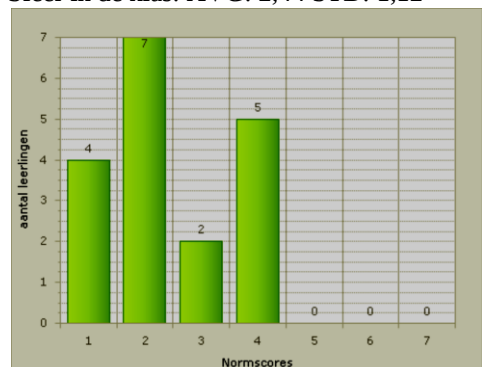
Klas

1KMa

Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 3,44 STD: 1,64

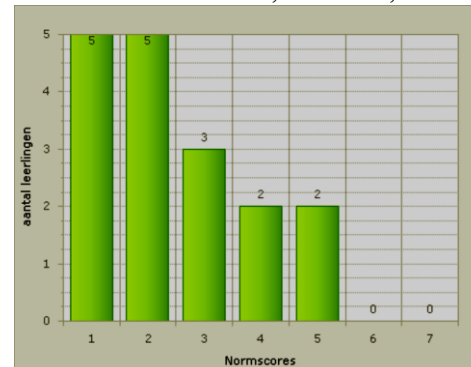

Sfeer in de klas: AVG: 2,44 STD: 1,12

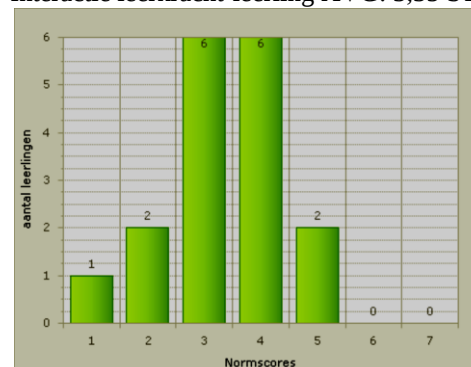

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de **kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties** **ondergemiddeld**. Dit is een onvoldoende resultaat. Op het

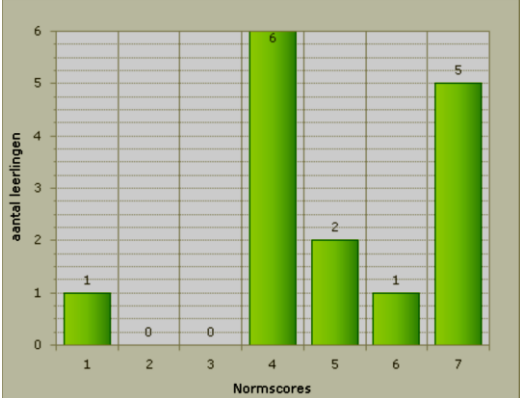
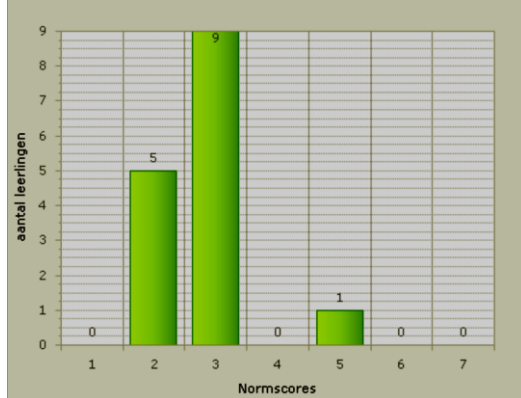
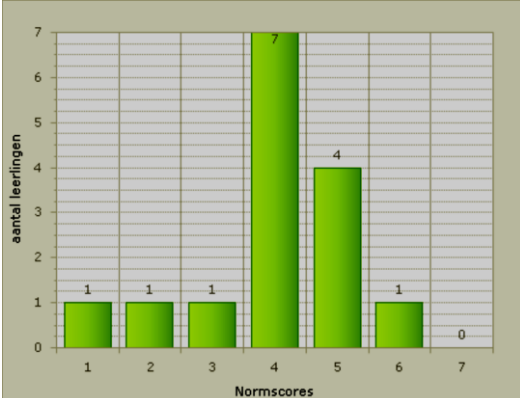
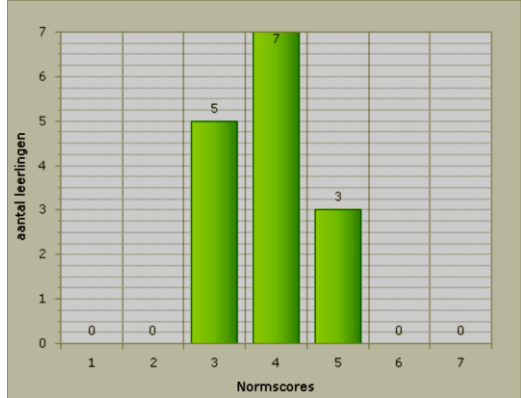
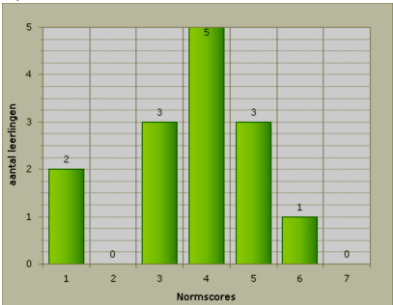
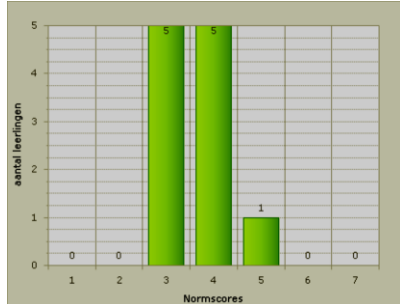
Orde in de klas: AVG: 2,47 STD: 1,33

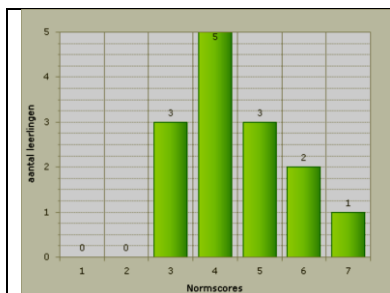

Interactie leerkracht-leerling AVG: 3,35 STD: 1,03

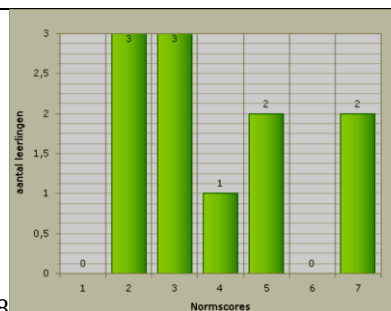

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster **orde in de klas** **zeer laag**. Dit is een zeer zorgelijk resultaat en verdient je aandacht. Op

cluster sfeer in de klas scoort deze klas zeer laag. Dit is zeer zorgelijk. Beide clusters zijn daarom een aandachtspunt.	het cluster interactie met de klas scoort de klas onder gemiddeld. Dit is onvoldoende en het is belangrijk dat dit naar het gemiddelde gebracht wordt.
Klas	Mentor
2Bb	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 5,07 STD: 1,69 	Orde in de klas: AVG: 2,80 STD: 0,75
Sfeer in de klas: AVG: 4,00 STD: 1,21 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster van de kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties hoog en op de sfeer in de klas gemiddeld.	Interactie leerkracht-leerling AVG: 3,87 STD: 0,72 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster orde in de klas laag. Op het cluster interactie met de klas scoort de klas gemiddeld. Dit is een voldoende resultaat.
Klas	Mentor
2Ka	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 3,71 STD: 1,39 Sfeer in de klas: AVG: 4,50 STD: 1,18	Orde in de klas: AVG: 3,64 STD: 0,64 Interactie leerkracht-leerling AVG: 3,91 STD:

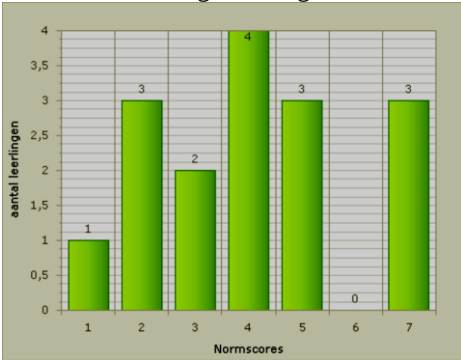
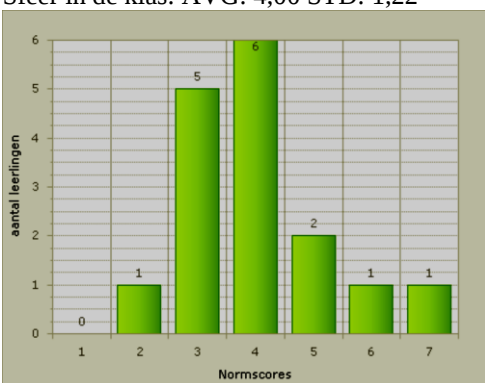
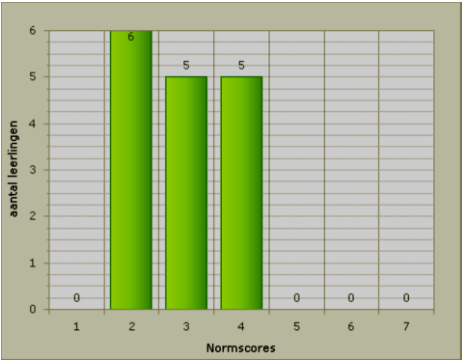
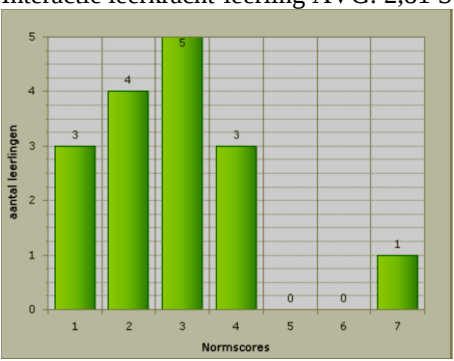
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de **kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties onder gemiddeld** en op de **sfeer in de klas bovengemiddeld**. Dit is een onvoldoende en een ruim voldoende resultaat. De onderlinge leerlingrelaties zijn daarom een aandachtspunt voor deze klas.

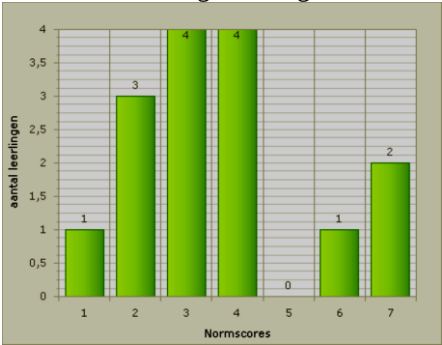
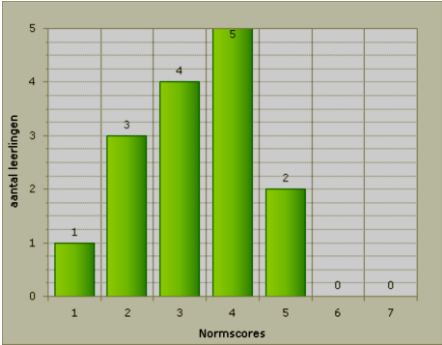
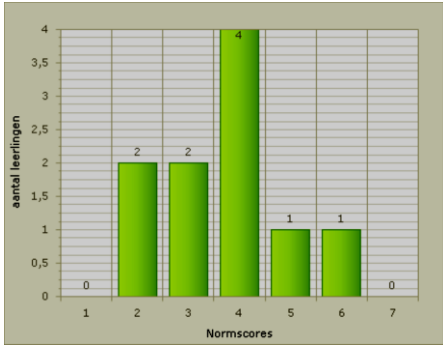
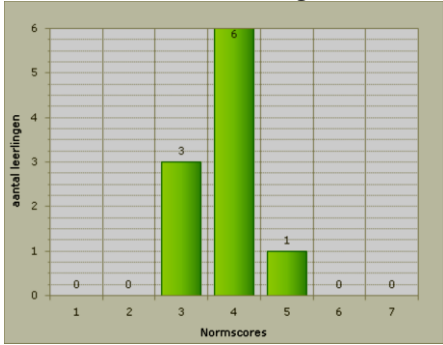

1,78

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster '**orde in de klas**' **onder gemiddeld**. Dit is een onvoldoende resultaat en daarom een aandachtspunt. Op het cluster **interactie** scoort de klas **gemiddeld**. Dit is een voldoende resultaat.

B. Klassen zonder Rots en Water

Klas	Mentor
1BKb Kwaliteit onderlinge leerling relaties: AVG: 4,06 STD: 1,82 Sfeer in de klas: AVG: 4,00 STD: 1,22 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op beide clusters gemiddeld . Dit is een voldoende resultaat.	 Orde in de klas: AVG: 2,94 STD: 0,83 Interactie leerkracht-leerling AVG: 2,81 STD: 1,47 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster orde in de klas laag . Dit is een zorgelijk resultaat en verdient je aandacht. Op het cluster interactie met de klas scoort de klas laag . Dit is zorgelijk en het is belangrijk dat dit en het cluster orde naar het gemiddelde gebracht wordt.

Klas	Mentor
2Ma	
Kwaliteit onderlinge leerlingrelaties: AVG: 3,67 STD: 1,74 Sfeer in de klas: AVG: 3,27 STD: 1,12 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerlingrelaties en op de sfeer in de klas onder gemiddeld. Beide clusters, dus zowel de onderlinge leerlingrelaties als de sfeer in de klas, zijn aandachtspunten voor deze klas.	Orde in de klas: AVG: 3,70 STD: 1,19 Interactie leerkracht-leerling AVG: 3,80 STD: 0,60 In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster 'orde in de klas' onder gemiddeld. Dit is een onvoldoende resultaat en daarom een aandachtspunt. Op het cluster interactie scoort de klas gemiddeld. Dit is een voldoende resultaat.

Samenvatting scores klimaatschaal	Onderlinge leerlingrelaties		Sfeer in de klas	
	1 ^e meting november 2012	2 ^e meting maart 2013	1 ^e meting november 2012	2 ^e meting maart 2013
Klassen met RW				
1Bb	4,13	4,75	4,27	4,08
1BKa	3,89	3,71	4,39	4,07
1KMa	3,89	2,95	3,44	2,44
2Bb	4,00	4,31	5,07	4,00
2Ka	4,18	5,24	3,71	4,50
Klassen zonder RW				
1Bkb	4,13	4,25	4,06	4,00
2Ma	4,00	4,19	3,67	3,27

Beste collega,

Dit is een enquête in het kader van mijn onderzoek voor de studie Master SEN (Special Educational Needs). Het onderzoek gaat over Rots en Water; wat de effecten zijn en hoe we de transfer van de trainingen naar de dagelijkse situaties kunnen vergroten. Om betrouwbare gegevens te verkrijgen is het van belang dat ik zo veel mogelijk data verzamel. Ik stel het dan ook zeer op prijs wanneer je tijd kunt vinden om de enquête te maken. Het invullen zal ongeveer 10 á 15 minuten in beslag nemen. De gegevens zullen anoniem worden verwerkt en er zal vertrouwelijk mee worden omgegaan.

De enquête bestaat uit 5 onderdelen:

- A. Een algemeen deel
- B. Ja / nee vragen (10)
- C. Stellingen op een vijfpunts-schaal (6)
- D. Schaalvragen (19)
- E. Open vragen (5)

A. Algemeen deel

1. Functie: OP / OOP / Directie / Rots en Water trainer / anders, nl*
2. Geslacht: man / vrouw*
3. Docent: bovenbouw / onderbouw / nvt*
4. Leeftijd*:
 - a) 20-30 jaar
 - b) 31-40 jaar
 - c) 41-50 jaar
 - d) 51-60 jaar
 - e) 61 jaar of ouder
5. Aantal jaren ervaring op Christoffel*:
 - a) 5 jaar of minder
 - b) 6 - 10 jaar
 - c) 11-15 jaar
 - d) 15 jaar of meer

*Omcirkel wat voor jou van toepassing is

B. Ja / nee vragen

De volgende vragen mag je beantwoorden met ja of nee.

		ja	nee
1	Ik ben bekend met de term Rots en Water.		
2	Ik ben bekend met de inhoud van de Rots en Water training in de 1e klas.		
3	Ik ben bekend met de inhoud van de Rots en Water training in de 2e klas.		
4	Ik hoor wel eens wat van mijn leerlingen over de lessen Rots en Water.		
5	Ik zie dat de lessen Rots en Water effect hebben op de leerlingen van mijn mentorklas.		
6	Ik zie dat de lessen Rots en Water effect hebben op de leerlingen van andere klassen.		
7	Ik gebruik de termen 'Rots' en 'Water' wel eens naar leerlingen.		
8	Ik zou best eens een paar lessen bij mijn mentorklas willen bijwonen.		
9	Ik zou graag zelf een keer kennis willen maken met Rots en Water.		
10	Ik zou graag meer willen weten over Rots en Water.		

C. Stellingen

Kun je bij onderstaande stellingen aangeven in hoeverre je het er mee eens of oneens bent?

Je kunt kiezen uit: 5=helemaal mee eens, 4=gedeeltelijk mee eens, 3=er tussen in, 2=gedeeltelijk oneens, 1=oneens

		5	4	3	2	1
1	Het is zinvol dat Rots en Water bij ons op school wordt gegeven.					
2	Het is zinvol dat Rots en Water in de 1e klas wordt gegeven.					
3	Het is zinvol dat Rots en Water in de 2e klas wordt gegeven.					
4	Rots en Water levert een positieve bijdrage aan het pedagogische klimaat in de klas.					
5	Rots en Water levert een positieve bijdrage aan het pedagogische klimaat op het schoolplein.					
6	Ik zie een verband tussen Rots en Water en de overige interventies die school inzet om het pedagogisch klimaat te bevorderen (zoals bv herstelgericht werken, de lesbrieven van PKC, schoolregels, SOVA training, FRT).					

D. Schaalvragen

Hieronder staan de thema's genoemd die in de lessen Rots en Water worden behandeld. Kun je aangeven in hoeverre jij aandacht schenkt aan deze thema's in de interactie met leerlingen?

Je kunt kiezen uit: 4=vaak (dagelijks), 3=regelmatig (wekelijks), 2=soms (maandelijks), 1=nooit.

		4	3	2	1
1	Stevig in je schoenen staan.				
2	Lage ademhaling om beter te concentreren of om stress te reduceren.				
3	Omgaan met mentale druk.				
4	Persoonlijke ruimte en deze respecteren.				
5	De manier waarop je door een groep mensen heen loopt (bv gangen, schoolplein).				
6	Zelfverdedigingstechnieken zoals stoten of trappen.				
7	Het maken van oogcontact.				
8	Het leren opkomen voor jezelf.				
9	Zelfbeheersing.				
10	Het leren omgaan met situaties van agressie.				
11	Lichaamstaal.				
12	Lichaamshouding.				
13	Omgaan met groepsdruk.				
14	Lopen langs een bedreigende groep.				
15	Grenzen van jezelf leren kennen en aangeven.				
16	Grenzen van een ander aanvoelen en respecteren.				
17	Zelfvertrouwen.				
18	Vertrouwen geven en ontvangen.				
19	Intuïtie.				

E. Open vragen

1. Als je bij onderdeel D soms, regelmatig of vaak hebt ingevuld, kun je dan aangeven wat je doet om hier aandacht aan te schenken?
2. Welke thema's zou jij graag getraind willen zien bij leerlingen?
3. Wat denk je dat kan helpen, bij de koppeling van de geleerde vaardigheden in een Rots en Water training, naar de situaties daarbuiten?
4. Vind je dat Rots en Water meer bekendheid zou moeten krijgen? Zo ja, wat zou er volgens jou dan moeten gebeuren? Zo nee, kun je hier dan een reden voor geven?
5. Als je bij de vorige vraag ja hebt ingevuld, wat zou jouw rol hierin dan kunnen zijn?

Hier is nog ruimte voor eventuele opmerkingen:

Wanneer je iets persoonlijk wilt toelichten, kun je hieronder je naam noteren:

.....

Bedankt voor het invullen!

Vriendelijke groet Renske

Mocht je meer informatie willen over het onderzoek, vraag dan gerust.

Verwerking enquête personeel

Bijlage 3.1. Bekendheid met Rots en Water

(Totaal= alle 36 respondenten, OP=onderwijzend personeel, OOP=onderwijsondersteunend personeel)

Onderdeel B ja/nee vragen		Totaal (36)			OP (28)			OOP (4)			Directie (3)		
		ja	nee	geen score	ja	nee	geen score	ja	nee	geen score	ja	nee	geen score
1	Ik ben bekend met de term Rots en Water.	97%	3%	0%	100%	0%	0%	75%	25%	0%	100%	0%	0%
2	Ik ben bekend met de inhoud van de Rots en Water training in de 1e klas.	58%	42%	0%	61%	39%	0%	25%	75%	0%	67%	33%	0%
3	Ik ben bekend met de inhoud van de Rots en Water training in de 2e klas.	39%	61%	0%	36%	64%	0%	25%	75%	0%	67%	33%	0%
4	Ik hoor wel eens wat van mijn leerlingen over de lessen Rots en Water.	44%	53%	3%	46%	54%	0%	0%	75%	25%	67%	33%	0%
5	Ik zie dat de lessen Rots en Water effect hebben op de leerlingen van mijn mentorklas.	25%	47%	25%	29%	54%	14%	0%	25%	75%	33%	33%	33%
6	Ik zie dat de lessen Rots en Water effect hebben op de leerlingen van andere klassen.	33%	50%	14%	32%	61%	4%	0%	25%	75%	67%	0%	33%
7	Ik gebruik de termen 'Rots' en 'Water' wel eens naar leerlingen.	56%	39%	6%	54%	46%	0%	25%	25%	50%	100%	0%	0%
8	Ik zou best eens een paar lessen bij mijn mentorklas willen bijwonen.	53%	17%	31%	64%	14%	21%	25%	25%	50%	0%	33%	67%
9	Ik zou graag zelf een keer kennis willen maken met Rots en Water.	50%	33%	17%	50%	39%	11%	75%	0%	25%	33%	33%	33%
10	Ik zou graag meer willen weten over Rots en Water.	67%	22%	11%	68%	21%	11%	100%	0%	0%	33%	33%	33%

Bijlage 3.2. Draagvlak voor Rots en Water

++ = helemaal mee eens + = gedeeltelijk eens

- = gedeeltelijk oneens -- = oneens

+ - = er tussen in

0 = geen score

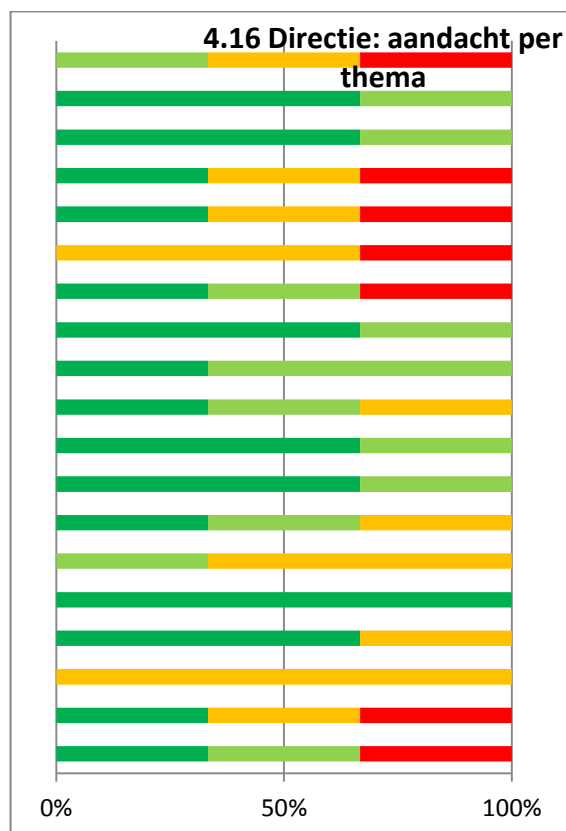
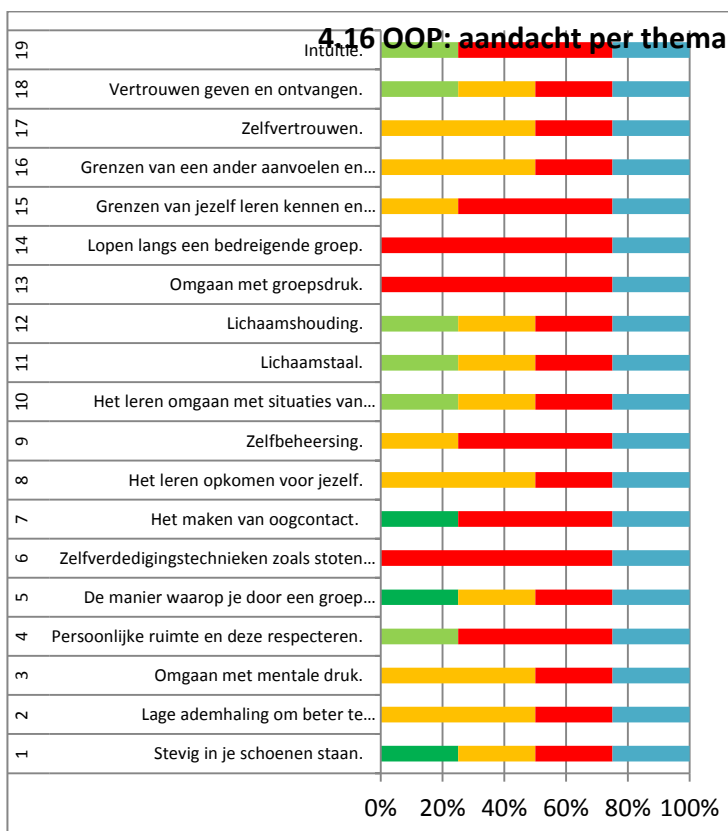
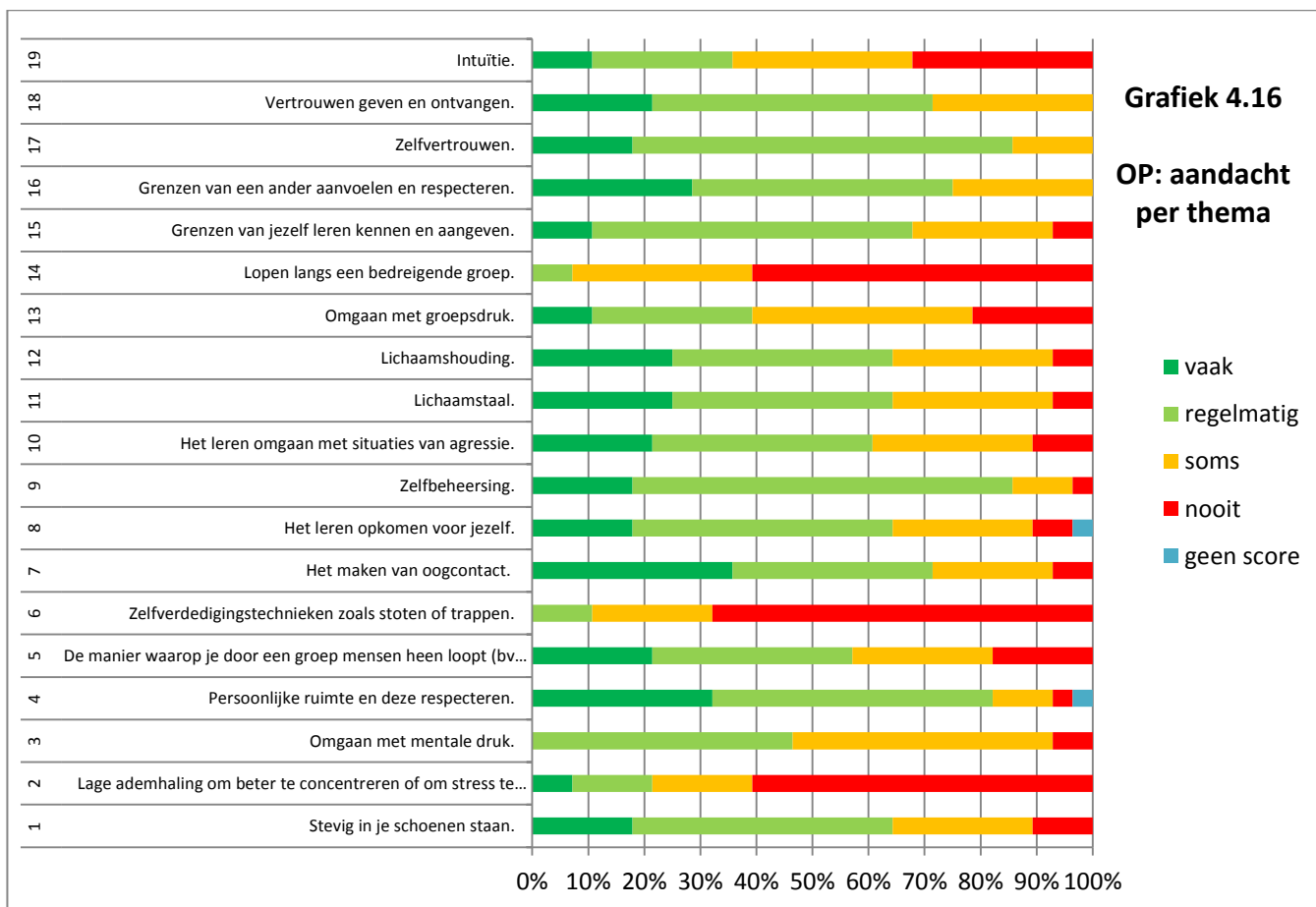
C: inventariseren van draagvlak		Totaal (36)						OP (28)					
		++	+	+ -	-	--	0	++	+	+ -	-	--	0
1	Het is zinvol dat Rots en Water bij ons op school wordt gegeven.	58%	22%	11%	3%	0%	6%	54%	29%	14%	4%	0%	0%
2	Het is zinvol dat Rots en Water in de 1e klas wordt gegeven.	61%	25%	6%	3%	0%	6%	57%	32%	7%	4%	0%	0%
3	Het is zinvol dat Rots en Water in de 2e klas wordt gegeven.	50%	28%	14%	3%	0%	6%	50%	32%	14%	4%	0%	0%
4	Rots en Water levert een positieve bijdrage aan het pedagogische klimaat in de klas.	22%	33%	25%	3%	0%	17%	21%	36%	29%	4%	0%	11%
5	Rots en Water levert een positieve bijdrage aan het pedagogische klimaat op het schoolplein.	22%	14%	36%	8%	3%	17%	21%	11%	43%	11%	4%	11%
6	Ik zie een verband tussen Rots en Water en de overige interventies die school inzet om het pedagogisch klimaat te bevorderen (zoals bv herstelgericht werken, de lesbrieven van PKC, schoolregels, SOVA training, FRT).	33%	31%	17%	0%	6%	14%	32%	32%	21%	0%	7%	7%

C: inventariseren van draagvlak (vervolg)		OOP (4)						Directie (3)					
		++	+	+-	-	--	0	++	+	+-	-	--	0
1	Het is zinvol dat Rots en Water bij ons op school wordt gegeven.	50%	0%	0%	0%	0%	50%	100%	0%	0%	0%	0%	0%
2	Het is zinvol dat Rots en Water in de 1e klas wordt gegeven.	50%	0%	0%	0%	0%	50%	100%	0%	0%	0%	0%	0%
3	Het is zinvol dat Rots en Water in de 2e klas wordt gegeven.	25%	25%	0%	25%	0%	50%	67%	0%	33%	0%	0%	0%
4	Rots en Water levert een positieve bijdrage aan het pedagogische klimaat in de klas.	0%	25%	0%	25%	0%	75%	67%	0%	33%	0%	0%	0%
5	Rots en Water levert een positieve bijdrage aan het pedagogische klimaat op het schoolplein.	0%	25%	0%	25%	0%	75%	67%	0%	33%	0%	0%	0%
6	Ik zie een verband tussen Rots en Water en de overige interventies die school inzet om het pedagogisch klimaat te bevorderen (zoals bv herstelgericht werken, de lesbrieven van PKC, schoolregels, SOVA training, FRT).	25%	0%	0%	0%	0%	75%	67%	33%	0%	0%	0%	0%

Bijlage 3.3. Inventarisatie per Rots en Water thema

D: Aandacht per thema		Totaal (36)					OP (28)				
		vaak	Regelmatig	soms	nooit	geen score	vaak	Regelmatig	soms	nooit	geen score
1	Stevig in je schoenen staan.	22%	39%	22%	14%	3%	18%	46%	25%	11%	0%
2	Lage ademhaling om beter te concentreren of om stress te reduceren.	8%	11%	25%	53%	3%	7%	14%	18%	61%	0%
3	Omgaan met mentale druk.	0%	39%	50%	8%	3%	0%	46%	46%	7%	0%
4	Persoonlijke ruimte en deze respecteren.	33%	42%	11%	8%	6%	32%	50%	11%	4%	4%
5	De manier waarop je door een groep mensen heen loopt (bv gangen, schoolplein).	31%	28%	22%	17%	3%	21%	36%	25%	18%	0%
6	Zelfverdedigingstechnieken zoals stoten of trappen.	0%	11%	22%	64%	3%	0%	11%	21%	68%	0%
7	Het maken van oogcontact.	36%	31%	19%	11%	3%	36%	36%	21%	7%	0%
8	Het leren opkomen voor jezelf.	22%	39%	25%	8%	6%	18%	46%	25%	7%	4%
9	Zelfbeheersing.	22%	56%	11%	8%	3%	18%	68%	11%	4%	0%
10	Het leren omgaan met situaties van agressie.	19%	39%	28%	11%	3%	21%	39%	29%	11%	0%
11	Lichaamstaal.	25%	39%	25%	8%	3%	25%	39%	29%	7%	0%
12	Lichaamshouding.	28%	36%	25%	8%	3%	25%	39%	29%	7%	0%
13	Omgaan met groepsdruk.	11%	28%	31%	28%	3%	11%	29%	39%	21%	0%
14	Lopen langs een bedreigende groep.	0%	6%	33%	58%	3%	0%	7%	32%	61%	0%
15	Grenzen van jezelf leren kennen en aangeven.	14%	44%	25%	14%	3%	11%	57%	25%	7%	0%
16	Grenzen van een ander aanvoelen en respecteren.	28%	36%	28%	6%	3%	29%	46%	25%	0%	0%
17	Zelfvertrouwen.	22%	56%	17%	3%	3%	18%	68%	14%	0%	0%

18	Vertrouwen geven en ontvangen.	25%	44%	25%	3%	3%	21%	50%	29%	0%	0%
19	Intuïtie.	11%	25%	28%	33%	3%	11%	25%	32%	32%	0%
D: aandacht per thema		OOP (4)					Directie (3)				
		vaak	Regelmatig	soms	nooit	geen score	vaak	Regelmatig	soms	nooit	geen score
1	Stevig in je schoenen staan.	25%	0%	25%	25%	25%	33%	33%	0%	33%	0%
2	Lage ademhaling om beter te concentreren of om stress te reduceren.	0%	0%	50%	25%	25%	33%	0%	33%	33%	0%
3	Omgaan met mentale druk.	0%	0%	50%	25%	25%	0%	0%	100%	0%	0%
4	Persoonlijke ruimte en deze respecteren.	0%	25%	0%	50%	25%	67%	0%	33%	0%	0%
5	De manier waarop je door een groep mensen heen loopt (bv gangen, schoolplein).	25%	0%	25%	25%	25%	100%	0%	0%	0%	0%
6	Zelfverdedigingstechnieken zoals stoten of trappen.	0%	0%	0%	75%	25%	0%	33%	67%	0%	0%
7	Het maken van oogcontact.	25%	0%	0%	50%	25%	33%	33%	33%	0%	0%
8	Het leren opkomen voor jezelf.	0%	0%	50%	25%	25%	67%	33%	0%	0%	0%
9	Zelfbeheersing.	0%	0%	25%	50%	25%	67%	33%	0%	0%	0%
10	Het leren omgaan met situaties van agressie.	0%	25%	25%	25%	25%	33%	33%	33%	0%	0%
11	Lichaamstaal.	0%	25%	25%	25%	25%	33%	67%	0%	0%	0%
12	Lichaamshouding.	0%	25%	25%	25%	25%	67%	33%	0%	0%	0%
13	Omgaan met groepsdruk.	0%	0%	0%	75%	25%	33%	33%	0%	33%	0%
14	Lopen langs een bedreigende groep.	0%	0%	0%	75%	25%	0%	0%	67%	33%	0%
15	Grenzen van jezelf leren kennen en aangeven.	0%	0%	25%	50%	25%	33%	0%	33%	33%	0%
16	Grenzen van een ander aanvoelen en respecteren.	0%	0%	50%	25%	25%	33%	0%	33%	33%	0%
17	Zelfvertrouwen.	0%	0%	50%	25%	25%	67%	33%	0%	0%	0%
18	Vertrouwen geven en ontvangen.	0%	25%	25%	25%	25%	67%	33%	0%	0%	0%
19	Intuïtie.	0%	25%	0%	50%	25%	0%	33%	33%	33%	0%

Bijlage 3.4. Antwoorden open vragen

1. Als je bij onderdeel D soms, regelmatig of vaak hebt ingevuld, kun je dan aangeven wat je doet om hier aandacht aan te schenken?

Cluster	Soort antwoorden	frequentie
Door gesprekken met leerlingen / klas te voeren	- Het zijn thema's die in mijn contacten met leerlingen veelvuldig aan de orde komen maar ook onderdeel uitmaken van mijn lessen. - In gesprekken met leerlingen komt dit aan de orde, spiegelen eigen gedrag, stimuleren van bepaald gedrag. Aanleiding: incident, verdriet, boosheid, verwijdering uit de les. - Veel gesprekken/ spel met de groep over deze situaties. Soms naar aanleiding van het vak Nederlands, of n.a.v. een conflict, of n.a.v. een gebeurtenis (nieuws) enz. enz. - Klassengesprek en individuele gesprekken. - Ik heb vaak gesprekken met leerlingen die 'over de schreef' gaan. Daarin komen de thema's vaak terug. - In persoonlijke gesprekken leerlingen laten reflecteren. - Gesprekken. - Tijdens individuele gesprekken met leerlingen. - Individuele gesprekken met leerlingen en met de klas. - Als er iets is fout gegaan, bespreek ik met de leerlingen actie-reactie en een betere manier om iets op te lossen. - Persoonlijke gesprekken met leerlingen (stress, pesten, grenzen etc.) - Tijdens klassengesprekken en met leerlingen. - Na probleemsituaties in de klas. Gesprekken in groep en individueel. Begin van het jaar vooral gericht op faalangst reductie. - Na incident bespreekbaar maken met leerling. - Klassengesprek en individuele gesprekken en tijdens les. - Ik probeer de achtergronden van RW altijd toe te passen in gesprekken met leerlingen. - Gesprekjes n.a.v. gebeurtenis. Meestal tijdens lunch. Nabespreken bij incidenten / conflicten. Tijdens mentorlessen en sova training.	17
Door zelf een voorbeeld te zijn of gedrag te spiegelen	- Je kunt dit vergelijken met de regel, goed voorbeeld doet volgen. Daarnaast schenk ik ook veel aandacht aan wat kinderen voor antwoorden geven. Dat ze er niet zomaar allerlei grootheden bij halen. - De relatie aangeven tussen de verschillende onderdelen die het pedagogische klimaat verbeteren op Christoffel en het belang van het elkaar respecteren. - Grenzen wanneer leerlingen iets van elkaar afpakken (om te plagen) of bij pesterijtjes. - Respectvol omgaan met elkaar in de manier waarop ze tegen elkaar of mij praten. - Evenals spiegelen van hun lichaamstaal en houding. - Bij het binnenkomen of in de gangen, lopen als water aangeven. - Koppelen aan les onderwerp. Ingaan op eventueel voorkomende geschillen. - Leerlingen tips geven, kort rollenspel om situatie uit te beelden en leerlingen mee te laten reflecteren. De stille leerlingen helpen en motiveren en tijd gunnen om zich te verwoorden. - Als trainer van RW en ZVM kom je daar vaak op terug op lesinhouden. - Benoemen bij leerlingen, aan herinneren. - Basis van werken met elke klas is voor mij wederzijds respect en vertrouwen. In het begin van het schooljaar bespreek ik dit met de leerlingen en kom daar steeds op terug als een klassensituatie daarom vraagt. - RW uitgangspunten zijn verankerd in mijn communicatie naar anderen. Ik maak in al mijn lessen er gebruik van. (RW trainer)	12
Overig	- Tijdens de les, wanneer leerlingen ongeconcentreerd zijn, adem laag aangeven. - Ik heb vooral gesprekken met leerlingen die nog op school moeten komen. Als ik gesprekken met leerlingen van school heb gaat het vaak over een	4

	specifiek onderwerp of een training. Deze vraag is voor de mentoren en docenten meer relevant. - Goed luisteren en kijken naar leerlingen en ze helpen en corrigeren waar nodig. - Moeilijk te omschrijven, maar als ik bv iemand agressief zie (re)ageren, ga ik daar wel op in.	
--	---	--

2. Welke thema's zou jij graag getraind willen zien bij leerlingen?

Lagen Rots en Water huis	Nummer	Thema's behandeld in lessen	Frequentie
Zelfvertrouwen Assertiviteit	1	Stevig in je schoenen staan.	4
Zelfvertrouwen	2	Lage ademhaling om beter te concentreren of om stress te reduceren.	4
Zelfvertrouwen Veiligheid	3	Omgaan met mentale druk.	5
Zelfbeheersing Veiligheid Sociale vaardigheden	4	Persoonlijke ruimte en deze respecteren.	6
Zelfvertrouwen Zelfreflectie Veiligheid	5	De manier waarop je door een groep mensen heen loopt (bv gangen, schoolplein).	6
Veiligheid Assertiviteit	6	Zelfverdedigingstechnieken zoals stoten of trappen.	3
Sociale vaardigheden	7	Het maken van oogcontact.	4
Assertiviteit	8	Het leren opkomen voor jezelf.	5
Veiligheid Zelfbeheersing	9	Zelfbeheersing.	11
Veiligheid Zelfbeheersing Assertiviteit	10	Het leren omgaan met situaties van agressie.	9
Zelfreflectie	11	Lichaamstaal.	7
Zelfreflectie	12	Lichaamshouding.	7
Zelfvertrouwen Veiligheid	13	Omgaan met groepsdruk.	10
Zelfvertrouwen Veiligheid Assertiviteit	14	Lopen langs een bedreigende groep.	4
Zelfreflectie Veiligheid	15	Grenzen van jezelf leren kennen en aangeven.	9
Veiligheid Sociale vaardigheden	16	Grenzen van een ander aanvoelen en respecteren.	13
Zelfvertrouwen	17	Zelfvertrouwen.	11
Zelfvertrouwen	18	Vertrouwen geven en ontvangen.	7
Zelfreflectie Het innerlijk kompas	19	Intuïtie.	3
Thema's niet genoemd in enquête, maar wel door respondenten			
Zelfreflectie	20	Zelfreflectie	1
Zelfvertrouwen Veiligheid Assertiviteit Sociale vaardigheden	21	Omgaan met pesters	1
Zelfreflectie Sociale vaardigheden	22	Omgaan met jezelf en omgaan met anderen	1
Sociale vaardigheden	23	Transfer naar 'echte' schoolleven	1
Veiligheid Sociale vaardigheden	24	Respectvol omgaan met elkaar	4
Zelfbeheersing	25	Concentratie	2

Zelfvertrouwen Assertiviteit	26	Doorzettingsvermogen	1
---	----	----------------------	---

3. Wat denk je dat kan helpen, bij de koppeling van de geleerde vaardigheden in een Rots en Water training, naar de situaties daarbuiten?

Cluster	Soorten antwoorden	Frequentie
Als docent aandacht er aan geven buiten de training	- Veel herhaling door de docenten. - Het koppelen aan andere trainingen, activiteiten binnen de school. Dus in herstelrecht er gebruik van maken etc. - Meer de taal en vaardigheden gebruiken van uit Rots en Water (op nemen in mentorprogramma en sociale vaardigheden) - Lage ademhaling bij ongeconcentreerde leerlingen stimuleren (of zenuwachtige leerlingen). - Mentoren en docenten die goed geïnformeerd zijn over Rots en Water en die aan de oefeningen refereren als het aan de orde is. Verder kunnen bepaalde oefeningen misschien in bepaalde situaties herhaald worden. - Regelmatiger herhalen. - Aansturen van gedrag in termen die bij RW zijn gebruikt. - Regelmatig benoemen. - Leerlingen herinneren aan de training, of de technieken toepassen die ze daar leren. - Naast de praktische les een les in klassikaal verband. Theorie die aansluit bij R&W. Filosofie? - Veel meer bekend maken. Toepassen in alle lessen waar mogelijk. Termen blijven gebruiken.	11
Scholing van docenten / op de hoogte houden van docenten	- Mentor mee laten draaien (observeren) in de training - Medewerkers schoolbreed trainen. - Docenten moeten zelf ook de vaardigheden laten zien en gebruiken. - Docenten meer op de hoogte houden, zodat het kunnen gebruiken en terugkoppelen. - Meer bekendheid door voorlichting, workshop e.d. Zodat meer docenten kunnen uitgaan van de principes van RW. - Doorgeven aan mentoren, waar de training mee bezig is. - Leerkrachten meer bewust bezig laten zijn met R&W tijdens de lessen. - Hoe kun je de vaardigheden uit R&W toepassen in de theorielessen. - Dat het programma gedragen wordt door iedereen die werkzaam is binnen de school en in contact met de leerlingen hier moeiteloos naar kan reflecteren. - Als ik er meer over zou weten, zou ik het vaker in de klas kunnen gebruiken en herhalen.	10
Leerling vaardigheden	- Zelfvertrouwen. - Zelfbeheersing en zelfreflectie. - Zelfbeheersing, oogcontact. - Situaties inschatten (voorkomen van ruzie) - Zelfvertrouwen, omgaan met pesten. - Meer geduld en zelfvertrouwen, waardoor leerlingen stabiel in de maatschappij staan en niet meteen in hun oude patroon terug vallen.	6
Leerkracht vaardigheden	- Als het goed is, is de praktijk van alledag een goede leerschool. - Ik vind de opmerking 'ga er eens als water op in' een goede term om leerlingen na te laten denken over hoe het ook anders kan (iets oplossen). Dit wordt helaas niet teambreed uitgedragen. - Rustig en duidelijk zijn naar leerlingen. Aangeboden structuur in onze school is hierin erg belangrijk.	3
Overig	- Geen idee	1

4. Vind je dat Rots en Water meer bekendheid zou moeten krijgen? Zo ja, wat zou er volgens jou dan moeten gebeuren? Zo nee, kun je hier dan een reden voor geven?

Cluster	Soorten antwoorden	Frequentie
Ja	- Het is zeer zinvol om rots en water meer bekendheid te laten krijgen. - Ja, het lijkt mij wel zinvol om nog eens wat meer te zien wat de leerlingen er leren. Zodat je dit in de begeleiding bij leerlingen kan terugverwijzen zodat er meer transfer plaats vindt. - Ja: principes meer bekendheid krijgen. trainingen aan docenten, agenderen op overleg, ouders informeren - Ja, weer eens een docententraining, workshop geven, mentoren misschien een halfjaar of een aantal lessen mee lopen. Dit om meer docenten dan zouden kunnen wijzen op bijv. een lage ademhaling bij druk gedrag of onzekerheid bij proefwerken. - Meer bekend maken aan de docenten door: lessen bijwonen, informatie over het programma te geven, aangeven hoe het in andere lessen/ vrije situaties te gebruiken en toe te passen is. Ik kan me voorstellen dat elke les ook met de leerlingen expliciet over de transfer van het geleerde wordt gesproken. Zelfs de ouders kunnen geïnformeerd worden en er kan worden aangegeven hoe zij het geleerde kunnen inzetten. - Ja, mentoren mee laten doen. - Integreeren in andere lessen. Bv één thema waar de hele school een periode mee bezig is. - Team studie middag. - Bekendheid vergroten bij mentoren die vervolgens koppelen aan de termen van RW. - Ja, training in sociale omgangsvormen is zeer nodig voor sommige leerlingen. - Vaker benoemen. - Ja, presentatie tijdens plenaire bijeenkomst, eventueel gevolgd door workshop om zelf te ervaren hoe het werkt. - Lessen bijwonen. - Ja, meer toepassen in praktijk. - Ja. - Ja, meer studiemiddagen en de maker van het programma uitnodigen. - Ja, maar betrek collega's er meer bij. Dan kan er op worden ingespeeld. - Ja, studiedagen - Wisselen van docenten, nadat ze studie hebben gevolgd om meer draagvlak te krijgen. - Ja, informatie in een boek of lesbrief, met daarin de doelstellingen. - Niet méér lessen, maar wel zorgen dat iedereen binnen de school op de hoogte is. - Ja, af en toe een opwarmcursus. Het brengt medewerkers en leerlingen dicht bij elkaar. - Ja, cursus voor docenten / mentoren.	22
Nee	- Nee, om hier een antwoord op te kunnen geven, moet eerst uitgezocht worden wat leerlingen op de Christoffel juist nodig hebben uit het programma van Rots en Water. Dit om meer maatwerk te kunnen gaan geven. Nu wordt volgens mij een lesprogramma gedraaid. - Nee, Rots en Water is niet meer/minder belangrijk dan elk ander vak. - Nee, is voldoende. - Voor mij persoonlijk niet.	4
Weet niet/neutraal	- Geen idee. - Dit weet ik niet. In de bovenbouw kan ik niet inschatten in hoeverre R & W van invloed is geweest op het gedrag dat de leerlingen in de bovenbouw vertonen. Ik merk wel dat over het algemeen de leerlingen best bereid zijn ergens over te praten en naar hun houding/gedrag te kijken. - Neutraal; er zijn veel goede bedoelde onderwerpen, dus dit kan er één van die hoeveelheid zijn. - Weet er weinig van.	4

5. Als je bij de vorige vraag ja hebt ingevuld, wat zou jouw rol hierin dan kunnen zijn?

Cluster	Soorten antwoorden	Frequentie
Participeren in de training.	- Docenten zouden een paar keer met hun eigen klas moeten meedoen. - Mee doen. - Mee doen/ denken in de studiemiddag. - Mee doen als mentor.	4
Aandacht aan besteden in eigen lessen of in de begeleiding van leerlingen.	- Ik kan in de begeleiding met leerlingen er meer naar verwijzen/vragen. - Meer mogelijkheden benutten om eraan te herinneren. (RW trainer) - Ik zou de doelstellingen binnen de dansles kunnen verwerken en sta ook open voor de training in de methodiek. - Ik hoop dat ik de ruimte kan bieden om andere te leren omgaan met R&W. - Het uitdragen van de principes van R&W. Leerlingen wijzen op het geleerde bij R&W.	5
Scholing volgen of interesse tonen in de training.	- Agenderen, faciliteren, voorbeeldrol, meenemen in de gesprekscyclus - Deelnemen aan workshop. Is al wel eens geweest, maar vaker herhalen kan geen kwaad. - Een info pakketje of studiemiddag voor docenten. - Ik zou graag deelnemen aan studiemiddagen / workshops. Met werkgroep in gesprek en tijdens een bijeenkomst samen handvatten geven.	4
Uitdragen naar anderen of erover vertellen aan anderen.	- Mede een workshop/training geven aan (alle) docenten van bijv. eerst de onderbouw. (RW trainer) - Uitleg geven aan bijvoorbeeld de ouders en het belang van de transfer van het geleerde aangeven. (Psycholoog) - Presentaties en bij leerlingbespreking de items van RW aanhalen (RW trainer) - Indien mogelijk lesgeven. - Doorlopende lijn trekken, zeker in mentorklas.	5

6. Eventuele opmerkingen:

Cluster	Soorten antwoorden	Frequentie
Wel/geen aandacht in de bovenbouw	- Ik ben ervan overtuigd dat dergelijke trainingen ongetwijfeld van invloed zijn op het gedrag. Maar omdat het als programma niet wordt aangeboden in de bovenbouw kan ik er niet op anticiperen. Tenminste niet rechtstreeks op Rots & Water. Wel op de veronderstelde kennis. Bij “stellingen” kon ik een aantal vragen niet echt goed beantwoorden en er stond geen optie “weet niet” bij. - Bovenbouw staat er verder buiten. - In grote lijnen bekend wat Rots en Water is, maar niet specifiek. In de bovenbouw zijnde effecten daarvan minder merkbaar. - RW principes moeten onderhouden worden. Eventueel voortgang in klas 3-4. - Waarom worden de lessen niet doorgezet in de bovenbouw?	5
Overig	- Moeilijk in te vullen als je R&W docent bent, ben je al zo bekend. Ik merk wel dat ik het zelf al moeilijk vind om met de termen te communiceren tijdens gesprekjes. Ik merk dat ik in de praktijk uiteindelijk het meeste doe ben lage ademhaling en daar o.a. zelfbeheersing, concentratie e.d. mee probeer te stimuleren. - De doelstellingen van Rots en Water zijn uitstekend. Daarom ben ik er voor dat het op school wordt geboden. Over het effect kan ik helaas geen uitspraak doen. Veel ouders van nieuwe leerlingen zijn enthousiast als je aangeeft dat de school dit biedt. In mijn contacten met leerlingen zou ik meer op de oefeningen van Rots en Water kunnen wijzen. Het zal altijd minder intensief zijn dan wat de mentoren en de docenten kunnen doen en betekenen. (Psycholoog) - Docenten zijn vaak rots in conflicten. Leerlingen moeten vaardigheden laten zien, die docenten soms zelf niet beheersen. - Een actieplan opstellen voor als er onrust / conflict dreigt in een groep. - R&W is een heel goed ding. Laat het niet worden tot een wekelijks kunstje. - Het OOP meer betrekken. - Ik weet er te weinig van om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden.	7

4.1. Interview met drs K. Sommeijer–Imanse, GZ-psycholoog op Christoffel

Datum: 12 november 2012

De onderzoeksvragen voordat dit gesprek plaats vond:

Hoofdvraag:

‘Is er verschil te zien in vaardigheden en gedrag bij leerlingen voor en na een Rots en Water training en wat doen leerlingen in de bovenbouw nog met de kennis die ze verworven hebben in de training(en)?’

Deelvragen:

- Draagt Rots en Water iets bij aan een positief pedagogisch klimaat binnen een klas?
- Wat weten leerlingen in de bovenbouw nog van de Rots en Water training(en) en doen ze hier iets mee?
- Zien collega's een meerwaarde van de Rots en Water training op onze school?

Interview

1. *Weet je wat Rots en Water is? Zo ja, wat weet je er van?*

Ze is bekend met de termen Rots en Water en weet globaal wat het inhoudt.

2. *Wat vertellen jullie aan nieuwe leerlingen en hun ouders bij toelating over Rots en Water?*

Rots en Water komt vaak aan bod in een intakegesprek met ouders. Enkele ouders vragen ernaar.

Meestal komt het ter sprake als het gaat over het gedrag van hun kind. Er wordt dan benoemd dat het de ene leerling weerbaarder moet worden en dus meer ‘Rots’ zouden moeten zijn. Leerlingen die te veel op de voorgrond treden zouden vaker ‘Water’ moeten zijn. Er wordt verteld dat dit in de training Rots en Water bespreekbaar wordt gemaakt.

3. *Wat is jouw mening over Rots en Water in relatie tot onze leerling – populatie?*

Ze is heel blij dat we dit als school aanbieden en ziet het als meerwaarde voor de school. Voor de leerlingen die moeilijk nee kunnen zeggen is het goed dat ze beter voor zichzelf leren opkomen. Voor de leerlingen die te veel van zichzelf laten zien is het juist goed dat ze leren dat ze soms wat flexibeler zijn en meer rekening houden met anderen. Tegelijkertijd ziet ze hier ook een uitdaging om in zulke diverse klassen als wij hebben alle leerlingen aan hun trekken te laten komen. Vooral de groep met Autisme Spectrum Stoornis (ASS) lijkt haar erg lastig. Hierover praten we een tijdje door.

4. *Hoe denk jij dat onze ‘bijzondere’ leerlingen in staat zijn om zinvol bezig te zijn met de thema's van Rots en Water?*

- *assertiviteit / weerbaarheid*
- *omgaan met mentale druk*
- *op de juiste manier contact maken*

- *lichaamsbesef*
- *gedrag leren inzien van anderen en van jezelf en leren dat je hierin een keuze hebt*
- *(persoonlijke) grenzen herkennen bij jezelf en anderen*
- *Lichaamstaal herkennen en bewust toepassen*
- *Leren vertrouwen op je intuïtie*

Voor leerlingen met ASS is bekend dat ze dingen leren door te trainen. Veel voor- en nadoen en de opdrachten heel concreet en letterlijk maken. Het lijkt haar erg lastig om dit te doen in een training, waarbij je ook leerlingen zonder ASS in dezelfde groep hebt. Zou het niet beter zijn om de groep ASS apart te nemen. Ik vertel haar dat één van de belangrijke doelen van Rots en Water voor onze school ook de groepsdynamica en het functioneren binnen een groep (hun eigen klas) is. Los van de groep leerlingen met ASS ziet ze dat alle leerlingen op onze school iets anders nodig hebben om zich te ontwikkelen en hoe doen we dit in onze training? Dit is inherent aan ons type onderwijs en betekent dus voor alle lessen die op onze school worden gegeven, dat er gedifferentieerd gewerkt moet worden. Toch ziet zij een groot verschil in de leerlingen die de dingen moeten voelen, beleven en bespreken en van daaruit leren en de groep met ASS die leert door training en het aanleren van gedrag. Het is een interessant dilemma, waar ik wellicht in mijn onderzoek nog op terug kan komen. Hieruit blijkt in mijn ogen wel hoe belangrijk het is om goed stil te staan bij onze leerling-populatie.

5. *Kun je nog belangrijke tips geven bij het werken met deze type leerlingen en het aanleren van gewenst gedrag en het bespreekbaar maken van gedrag? Zo ja, welke?*

Ze noemt het brein van pubers. Er is uit onderzoek gebleken dat het brein in de pubertijd heel anders werkt. Zij is ervan overtuigd dat pubers het vooral ‘zullen doen voor jou als persoon’. Als ze voelen dat iemand het beste met ze voor heeft, zullen ze ook gemotiveerd zijn om te werken. Een puber is vaak niet gemotiveerd omdat hij / zij school nou zo belangrijk vindt of geïnteresseerd is in jouw vak. Dat betekent dat het krijgen van een band met een puber erg belangrijk is. Het werken vanuit een relatie met een leerling is essentieel.

6. *Wat zie jij als belangrijke pijlers voor het bevorderen van een goed pedagogisch klimaat in de klas of op school?*

In haar ogen begint het met erkenning. Wanneer elk kind zich gezien en gewaardeerd voelt zal het in staat zijn om gewenst gedrag te vertonen en zich te conformeren naar regels. Dit is een grote kracht van onze school, waar de visie is dat elk kind wordt gezien. Het warme bad waarin leerlingen hier terecht komen is erg belangrijk. Dit begint al bij de receptie en zet zich voort in de lessen. Ze vertelt aan ouders vaak dat binnen een paar weken de docenten veel leerlingen bij naam kennen en ze hiermee ook aanspreken. De leerlingen krijgen op onze school veel kansen. Dit is tegelijkertijd ook de valkuil,

waardoor we soms te lang ‘aanmodderen’. Daarbij is het heel belangrijk om te blijven waken over de kwaliteit van ons onderwijs.

7. *Wat vind je van mijn onderzoeksvraag en heb je nog verbeterpunten?*

Al pratend over mijn onderzoeksvragen krijgen we het over trainbaarheid en de toepassing van een training naar de dagelijkse praktijk. Er blijkt dat bij elke training het moeilijk is om de transfer te maken naar de werkelijkheid. Ze denkt dat deze transfer beter lukt als het draagvlak groot is. Vandaar dat ze de deelvraag waarin ik de collega's mee neem goed vindt.

Uiteindelijk merk ik dat de hoofdvraag zoals ik die nu heb staan toch nog steeds niet alomvattend is voor datgene wat ik wil onderzoeken. Naast dat ik wil weten wat het effect is van onze training zoek ik inderdaad ook naar die transfer. Aan het einde van het gesprek heb ik de vragen als volgt aangepast:

“Welke bijdrage levert het Rots en Water programma aan het pedagogische klimaat binnen een klas?”

Deelvragen:

- *Is er verschil te zien in vaardigheden en gedrag bij leerlingen voor en na een Rots en Water training?*
- *Wat weten leerlingen in de bovenbouw nog van de Rots en Water training en wat doen ze hier nog mee?*
- *Wat zien of horen collega's terug in het functioneren van leerlingen vanuit de Rots en Water trainingen en wat zien zij als meerwaarde voor onze school als het gaat om Rots en Water?*

4.2. **Gesprek met mevr A. Martens, afdelingsleider op Christoffel**

Datum: december 2012

De onderzoeksvragen voordat dit gesprek plaats vond:

“Welke vaardigheden en / of gedrag hebben leerlingen geleerd in een Rots en Water training en hoe kunnen we zorgen voor een transfer naar de klas en het schoolplein.”

Deelvragen:

1. *Hoe kunnen aangeleerde vaardigheden in de Rots en Water training transfer krijgen naar de klas en het schoolplein.*
2. *Hoe waarderen collega's de Rots en Water training?*
3. *Zien collega's mogelijkheden om Rots en Water breder uit te dragen en welke concrete acties kunnen zij hierin zelf ondernemen?*

Het gesprek vindt plaats naar aanleiding van het eerste hoofdstuk wat ik heb geschreven voor het onderzoek. Hierin staan de aanleiding en de probleemstelling. Al eerder is informeel met haar gesproken

over het thema en de globale vraagstelling. Toen leek het haar zeker een thema dat aansluit op school. Voor aanvang van dit gesprek heeft ze het hoofdstuk al doorgelezen.

De onderzoeksvragen lijken haar geschikt om verder het onderzoek in te gaan. De vaardigheden en gedrag zouden in een stukje vooronderzoek kunnen. Tijdens het gesprek blijkt dat de school vooral op zoek is naar de transfer. Dat is het woord waarnaar we zoeken in een andere vraagstelling. Bij de vragen over collega's lijkt het haar zinvol om eerst te weten wat collega's al voor kennis in huis hebben over Rots en Water. Om dan vanuit die informatie verder te zoeken naar draagvlak. De informatie over transfer kan ook een onderzoeksvraag zijn. Ze adviseert om via bronnenonderzoek op zoek te gaan naar wat transfer eigenlijk inhoudt.

Tot slot praten we over het werkbezoek wat afgelegd gaat worden. Ze adviseert om een collega trainer mee te nemen, om de objectiviteit te vergroten.

Een vruchtbaar gesprek, waarbij ik voornamelijk meer zicht heb gekregen op concretisering van de onderzoeksvragen. Na dit gesprek komen de vragen er als volgt uit te zien:

“Hoe kunnen we zorgen voor transfer naar de klas en het schoolplein van het geleerde in de Rots en Water training?”

Deelvragen:

1. Hoe kunnen aangeleerde vaardigheden in de Rots en Water training transfer krijgen naar de klas en het schoolplein?
2. Wat betekent transfer?
3. Wat weten collega's al van Rots en Water?
4. Welke mogelijkheden zien collega's om Rots en Water breder uit te dragen en welke concrete acties kunnen zij hierin zelf ondernemen?

4.3. Werkbezoeken

4.3.1. Werkbezoek Mytylschool de Schalm in Breda.

Interview over Rots en Water met Sandra Smits.

Datum: 26 november 2012

Vragen die gesteld zijn:

1. Hoe ziet het programma eruit?
2. Wat is het doel? Staat dit omschreven?
3. Voor wie wordt het gegeven?
4. Wat doen jullie met de groep ASS leerlingen?

5. Wat denk je dat het effect is? (op korte en lange termijn)
6. Wat zie je terug van de vaardigheden in de praktijk? Hoe maken jullie die koppeling?

De Schalm is een mytylschool. Op de Schalm wordt gewerkt met Rots en Water op aanvraag. Vaak is er een hulpvraag van een leerling, ouders, mentor of andere docenten. Er wordt dan gewerkt in kleine groepjes van zo'n 3 tot 5 leerlingen. Dit brengt een individuele benadering met zich mee. Het programma hangt dan af van wat de groep nodig heeft. Heel af en toe wordt het aan een hele groep gegeven, wanneer de mentor daar om vraagt. Dan wordt er wel gevraagd of de mentor ook aanwezig kan zijn om vervolgens met het groepsproces verder te kunnen gaan. Ze ziet dat bij een klassikale benadering het rendement minder groot is.

Sandra is een beleidsstuk aan het schrijven om Rots en Water een vastere vorm te gaan geven in de school. Ze ziet dat de transfer naar de situaties van alle dag moeilijk is. Ze is van mening dat de school het meer samen zou moeten doen. Maar dat betekent ook dat er meer scholing zou moeten komen. Ze heeft wel een aantal keer de psycholoog / orthopedagoog mee laten kijken. Ze heeft zelf met een collega een workshop middag georganiseerd, waarbij collega's konden inschrijven. Dit om mensen meer inzicht te geven in Rots en Water. Hierbij worden ook oefeningen gedaan om het te ervaren. Een tijd geleden is er contact geweest met Theo de Groot. Iemand die het Rots en Water erg actief weet te maken en veel aandacht heeft voor groepsdynamica. Hier hebben ze veel van geleerd.

Bij een leerling die ze individueel begeleid heeft ziet ze een succes verhaal. Hier heeft ze ouders en mentor bij betrokken, huiswerk opdrachten meegegeven en veel terugkoppeling mee gedaan. Ze werkte met die leerling met een stress - meter (groen-oranje-rood). Iedere keer liet ze de leerling bepalen waar deze op de meter zat.

De leerlingen met ASS gaan in het geheel mee. Ze ziet wel dat het lichaamsbesef en zelfreflectie bij deze leerlingen een stuk minder is. Het praten over gevoel lukt moeilijk. Bij deze leerlingen gaat het voornamelijk om een stuk conditioneren.

Over het programma van Rots en Water vertelt Sandra dat ze vooral veel doet aan het 'gronden en centreren'. Ze ziet dat leerlingen hierdoor beter presteren, beter een oefening uit kunnen voeren of zich beter kunnen concentreren. Ook levert het meer rust op. Gronden kan ook zijn; 'rustig bewegen'. Ze legt vaak de link naar praktische oefeningen in de gymles. Bijvoorbeeld gaan voet-volleyballen met een hele lichte bal, waar zelfbeheersing voor nodig is. Daarnaast levert veel gronden en centreren op, dat leerlingen meer lichaamsbesef krijgen. Hiermee voelen ze wat de effecten op hun lichaam zijn. De groet aan het begin van de les heeft ze terug gebracht tot handen schudden en respect uitspreken.

Wat neem ik hieruit mee naar onze praktijk situatie:

- De psycholoog / orthopedagoog eens mee laten kijken

- Meer (huiswerk)opdrachten mee geven aan de leerlingen voor thuis / in de klas en dit terugkoppelen
- Contact leggen met Theo de Groot
- De Rots en Water gedachten meer terug laten komen in de reguliere gymlessen.
- De groet 'vereenvoudigen'?

4.3.2. *Werkbezoek Het Hooghuis, locatie Den Bongerd in Oss.*

Interview over Rots en Water met Bas van de Veerdonk.

Datum: 13-12-2012

Vragen die gesteld zijn:

1. Hoe ziet het programma eruit?
2. Wat is het doel? Staat dit omschreven?
3. Voor wie wordt het gegeven?
4. Wat doen jullie met de groep ASS leerlingen?
5. Wat zie je terug van de vaardigheden in de praktijk? Hoe maken jullie die koppeling?
6. Hoe staan collega's ertegenover?
7. Hoe is het rooster technisch geregeld met de mentor die aanwezig is?

De school

Het Hooghuis, locatie Den Bongerd is een ortho - pedagogisch didactisch centrum. Er zitten leerlingen met een LWOO beschikking of PCL beschikking. De klassen hebben een groepsgrootte van maximaal 16 leerlingen. In de onderbouw is er ook een HAVO-VWO klas.

De training

Rots en Water wordt gegeven in alle eerste klassen aan het begin van het schooljaar. Dit duurt dan zo'n 13 lessen van 50 minuten. Dit vindt plaats in een enkel uur gym. In de tweede helft van het schooljaar wordt dit een extra uur gym, waarin nog wel vaak de link wordt gelegd naar Rots en Water en waar veel samenwerkingsopdrachten en spelvormen in voor komen. Het programma wordt gebruikt als meetinstrument om te bekijken wat leerlingen nog meer nodig hebben aan ondersteuning van de school. De mentor van de klas is dan ook bij alle lessen aanwezig. Dit betekent dat de mentor een half jaar lang een tussenuur 'opoffert' om hier bij te zijn. Dit wordt wisselend ervaren door mentoren. De Rots en Water training geeft de les en de mentor observeert vooral of ondersteunt bij het werken in tweetallen en bij rollenspellen. De Rots en Water trainers zouden graag zien dat er twee trainers op de groep zouden komen, of dat de mentoren worden getraind, om meer rendement uit de lessen te halen. Het mooie van de aanwezigheid van een mentor is dat deze gedurende de week verder kan inspelen op bijzonderheden die naar voren zijn gekomen. Soms horen de trainers wel eens dingen terug die leerlingen tegen

mentoren vertellen en die niet in de training zijn genoemd. Bij elke les van Rots en Water ligt een lijst van de klas, waar bijzonderheden op worden genoteerd door de mentor of de trainer.

Na deze periode tot aan de kerstvakantie gaan de mentor, de Rots en Water trainer en begeleiding vanuit de school om de tafel zitten om de klas te bespreken. In deze bijeenkomst wordt bepaald welke leerling(en) nog extra (individuele) ondersteuning nodig hebben, door bijvoorbeeld SOVA training, Faalangst training of Agressie – regulatie training. Deze vormen kunnen ze binnen de school aanbieden. De trainers hebben voor zichzelf de lessenserie op papier staan. De doelen staan verder niet specifiek beschreven, behalve op de site en misschien in het schoolplan.

Breder draagvlak

De trainers zijn nog op zoek naar mogelijkheden om Rots en Water een breder draagvlak te geven binnen de school. Bas denkt dat dit onder andere bereikt kan worden door meer mensen te scholen. Wanneer mensen geschoold zijn, zouden mentoren ook het verbale stuk van de Rots en Water training of de ondersteunende videobeelden kunnen gebruiken in bijvoorbeeld een mentorles. Rots en Water wordt genoemd op de algemene ouderavond aan het begin van het schooljaar. Daarnaast wordt er een thema avond over Rots en Water georganiseerd voor ouders. Hier komen vooral de ouders van leerlingen op af, die nog verder gaan met een andere cursus. Ouders krijgen de informatie op papier mee naar huis. Deze informatie staat ook op de site.

De effecten van de training

Bij de vraag naar de effecten van de training antwoordt Bas dat hij denkt dat het meeste effect geboekt wordt bij de teruggetrokken, wat faalangstige leerlingen. Hij denkt dat dit te maken heeft met het feit dat deze leerlingen toch al beter naar zichzelf kunnen kijken, omdat ze dat heel veel doen. De leerlingen die meer zelfbeheersing zouden kunnen toepassen bereik je minder goed. Deze leerlingen hebben vaak een netwerk waarin het gedrag, dat ze laten zien in stand wordt gehouden. Ze hebben daar vaak een bepaalde status, die ze willen behouden. Maar het kan zijn dat ze wel in een later stadium beseffen wat ze er van geleerd hebben. De leerlingen met ASS is een verhaal apart. Dit is een moeilijke groep om lichaamsbesef aan te leren en het praten over gevoel. De trainers hebben allen de extra training voor kinderen met ASS gevolgd.

De Rots en Water les

We mogen een les bijwonen, die de laatste is van de serie van 13 lessen. De les wordt gestart in een kring, waarbij iedereen staande de groet doet. Bas legt uit dat ze de eerste paar lessen de groet uitgebreid doen met uitleg en daarna alleen nog maar de ‘eenvoudige’ groet met een lichte buiging. De leerlingen schrijven allen één woord op het bord, wat ze in deze training hebben geleerd. Dit woord schrijven ze vervolgens op hun plankje, met daarbij een doel waar ze aan gaan willen werken. Uiteindelijk mogen ze allemaal het plankje door slaan en mee naar huis nemen. De les wordt afgesloten met een

samenwerkingsopdracht. Een ringstel hangt een paar meter boven de grond en er ligt een dikke mat onder. Alle leerlingen staan om de mat heen, één leerling zit op de mat. Ze tillen gezamenlijk de mat op, zodat de leerling op de mat de ringen kan pakken. Dan laten de leerlingen tegelijkertijd de mat vallen en hangt de leerling aan de ringen. Deze mag vervolgens afspringen.

Eventuele leerpunten voor onze eigen situatie:

- Nogmaals bekijken of we kunnen afsluiten met een plankje, ook al wordt dit bij ZVM ook al gedaan.
- Meer samenwerkingsopdrachten in het enkele uur gym en meer de link blijven leggen naar Rots en Water.
- Mogelijkheden bekijken om de mentor bij het proces te betrekken
- Mogelijkheden bekijken voor meer scholing
- Een thema avond organiseren voor geïnteresseerde ouders.
- Alle trainers de extra training voor ASS laten doen.